

5

REFERENCE

178820

वेहुलानखिन्दरम्

नाम

चम्पूकाव्यम् ।

गवर्णमेष्टवृत्तिभोगिज्जगलिविद्यालयभूतपूर्वपण्डित-
श्रीभगवच्चन्द्रविशारदप्रणीतम् ।

प्रेक्षावतां सुमनसां मनसाप्रबन्ध-
सङ्कल्पिता कतिरियं कृतिसाध्यतैः ।
सम्पादिता भगवता महतां जनानां
कारुण्यवक्त्रपथगता सुदमातनोत ॥

कलिकाताराजधान्याम्

वि. पि. एम्स् यन्त्रे

सद्वितम् ।

वाराणसीवासि श्रीविश्वनाथशास्त्रिणा

BEHULA NAKHINDARAM

A HISTORICAL ROMANCE

In Sanskrit

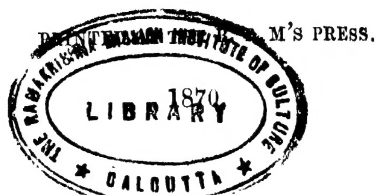
BY

BHAGABAT CHANDRA VISARADA

Late Pundit of the Hooghly College,

and author of "Sukhabodha Byakarana."

CALCUTTA :

RMIC LIBRARY	
ACC No	178820
Case No	178820
Doc	9.2.96
Ref	2461
By	cy
Card	✓
Checked	27

PREFACE.

The introduction of Sanscrit into the curriculum of studies at the Calcutta University has induced its author to present this new treatise to the public. It is a desideratum so far as regards the utter absence of any recent original productions of the kind to meet the increasing demand of the University—although the stock of ancient literature is inexhaustible and its high merit incontrovertible. The time has come when the native intellect should be exerted to give to the world specimens of new ideas and scenes of life more in keeping with the present state of civilization and progress.

The plot of this work is taken from a most popular tale known in Bengal as the adventures of *Bahoola*—the celebrated woman who is said to have restored her deceased husband to life by her unflinching perseverance and unexampled devotion to the Goddess *Manasa*. An attempt has been made to introduce into the body of the poem some of the manners and customs prevalent in Bengal—especially those connected with marriage—and some of the natural sceneries which will not be uninteresting to the readers. It is proper here to mention that certain facts described in it might appear quite extravagant and incredible, but it must be remembered that the period in which they seem to have occurred, and the manner in which they have been handed down to us, would leave little doubt as to their being the effusions of fancy or the workings of an excited imagination.

The author has endeavoured to render the style and language of his work as perspicuous as possible, and, although he is aware of his many imperfections and the difficulty of the task he has undertaken, he hopes that his labours would be deemed amply rewarded, if the indulgent public were to overlook his errors and afford him every encouragement that may be in their power to bestow.

CALCUTTA
The 5th March 1870 }

B. C. R.

विज्ञापनम् ।

सा ख्याता संस्कृता वाणी हिन्दूनां शास्त्ररूपिणी ।
या भाषाऽमरलोकानां द्विजातीनां ततो भुवि ॥
साऽधुना भारतेवर्षे राज्यभारनिषेविणा ।
विद्याध्यक्षेण सर्व्वत्राध्ययनाय नियोजिता ॥
तद्भाषासुखशिक्षार्थं तद्विद्याध्ययनार्थिनाम् ।
पाठ्यानां पुस्तकानां हि सुदृगं बद्धभिः कृतम् ॥
न तत्र दृष्टं विदुषा प्रणीतं पाठ्यं नवं पुस्तकमेकमेव ।
अतः प्रणेतुं नवकाव्यमेकं मयाऽमुरागेण कृतः प्रयत्नः ॥
नान्वैतन्मत्कृतं काव्यं यद्वेङ्गलानखिन्दरम् ।
अथाऽनिरुद्धयोस्ततोपाख्यानं प्रतिरूपकम् ॥
पृथक्पृथक् बुद्ध्या मनसा प्रबन्धः सङ्कल्पितोऽयं मनसा प्रबन्धः ।
भाषोनकालावधि सुप्रसिद्धो विशुद्धपद्मादिपुराणसिद्धः ॥
सालङ्कारं गुणैर्युक्तं रसभावसमन्वितम् ।
वाक्यं प्रशस्यते सङ्गिस्तदेवात्र प्रतिष्ठितम् ॥
अलौकिकं यदेवात्र विशेषेणानुकीर्तितम् ।
विजानीयुर्महाभागास्तत्सर्व्वं देवतापरम् ॥
साधभक्षणमारभ्य सुतस्य प्रसवान्तरम् ।
पृष्ठीदेव्यर्चनश्चान्यत् बाल्यलीलादिकं ततः ॥
वाङ्मयकार्य्यं व्यवहारसम्मतं वैवाङ्मयानाञ्च सभासदां पुनः ।
सादवादावुपहासकौतुकं सर्व्वं यथालौकिकमत्रवर्णितम् ।
प्रापसादौ भयदुःखशोकाः सुखोत्सवौ पूजनपद्धतिश्च ।
प्राप्तवाद्यं सङ्गद्यगीतैर्यथाक्रमं कीर्तितमत्र सर्व्वम् ॥

संशोधयन्तु विबुधा मम काव्यमेत-
 दुत्साहचर्यनधिया निजया प्रकृत्या ।
 केषाञ्च निर्मलचिदामनुमोदनेन
 संवर्द्धितं विषमसाहसमीदृशं मे ॥
 स्वरूपकाव्यं सुकविप्रमोदनं विचार्य यत्नेन मया प्रणीयते ।
 दृशां प्रसादैर्विदुषां महीयसां महान् प्रयासः सफलोऽनुमीयते
 मुद्रादोषाच्चालिदोषाङ्गमेण
 यद्वैगुण्यं गृह्यतेऽतोपपन्नम् ।
 प्रायः सर्वं शुद्धिपत्रेण बोध्यं
 शोध्यञ्चान्यत् साधुभिः सानुकूलैः ॥
 शाके धराङ्गाश्चसुधांशुमाने शैलाक्षिमे कुम्भमिते दिनेशे ।
 देवद्विजानाञ्च गुरोः प्रसादान्मुद्रासमाप्तिं कतिरागतेयम् ॥

श्रीभगवच्चन्द्रायस्य ।

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२३	११	गतिस	वशगः
३६	१	साधुःहर्षेण	साधुहर्षेण
५७	१	ऽत्तमूदा	ऽमूत्तदा
८१	५	चेजीर्णं	सुजीर्णं
८२	२	वाचं तथ्यं यथा	वाच्यं यथातथ्यं

वन्दनानि ।

त्वां लम्बोदर वन्देऽहं हरन्तु मम किलिषं ।
तरुणारुणभासस्ते पदपङ्कजरेणवः ॥
विघ्नं मे हर हेरम्ब कृपया करुणानिधे ।
याचते भगवच्चन्द्रः श्रिया युक्तो विशारदः ॥

ज्ञानदे मोक्षदे देवि वरदेऽज्ञाननाशिनि ।
शरण्ये त्वामहं वन्दे पुटपाणिः सरस्वति ॥

त्वं हि परात्परदेवनारायणद्वारा दोलायितकर्णकुण्डल-
भारा कण्ठलम्बितगजमौक्तिकद्वारा केयूरभूषितभुजयुग-
सारा करकलितवीणावादनविमोहितसुरगणा पद्मयोनिमु-
खपद्मविराजमाना वैकुण्ठनाथहृदयमधिशयाना श्वेतवसनं
परिदधाना विकचपद्मानना धवलपद्मासना, हे देवि देहि मे
त्वच्चरणाम्बुजयुगच्छायां, कुरु मे करुणामयि करुणां, हर
मे सञ्चितपापं शोकं मोहं परितापञ्च, वस मम कण्ठे,
सारय सुमधुरवचनं, शरणं मे तव पदपङ्कजयुगलं, प्रणमति
तदगतिर्भगवति भगवान् श्रिया विशारदोपाधिः ।

वन्दे त्वच्चरणद्वन्द्वं चतुर्वर्गफलप्रदं ।
अयोनिसम्भवे लक्ष्मि सुखदा वरदा भव ॥
नारायणप्रणयपाशनिबद्धचित्ते
शीरोदनीरज-निवासिनि पद्मवक्त्रे ।

संसेविते सुरगणैः प्रणमामि भक्त्या
 मातः कृताञ्जलिरहं तव पादपद्मं ॥
 त्वत्पादपङ्कजरजःकणिकामुपेत्य
 मातः कृपामयि तवागुचरो भुनक्ति ।
 सिंहासनं हयगजावलिरत्नमुक्ताः
 पारत्रिकश्च सुखमैहिकसर्वभोगम् ॥
 यस्तु प्रक्तो जननि त्वया स च गुणैर्युक्तोऽपि निर्भर्त्स्यते
 पिताद्यैः स्वजनैः सहोदरगणैर्दारैश्च पुत्रादिभिः ।
 तैरेव प्रतिपूज्यते यदि कृपा त्वत्पादपङ्केरुह-
 सास्मात्त्वच्चरणां रविन्दयुगलं भक्त्या मया वन्द्यते ॥
 नानारत्नविराजितो निधियुतः पीयूषभाण्डोदरः
 श्वेतैरावतपारिजातसहितः स्रोतस्वतीनां पतिः ।
 राकानाथनिवासभूस्तदपि नो नाम्नेति रत्नाकर-
 स्त्वं नीत्वा कमलालये स जठरं तन्नामधेयोऽभवत् ॥
 वद्धाञ्जलिः स्वयमहं पुनरेव याचे
 दृष्टिं विधेहि कमले मयि कातरेस्मिन् ।
 ह्रीनो जनस्तव कृपामधिगम्य मात-
 र्वैकुण्ठनाथपदवीं समुपैत्यवश्यं ॥

भुजङ्गमातरं वन्दे मनसां विश्वपूजितां ।
 नागासनसमासीनां नागभूषणभूषितां ॥
 पत्नीं जरत्कारमुनेः प्रधानां नान्ता जरत्कारमनन्तकीर्तिं ।
 आसीकविख्यातमुनेः प्रसूतिं वन्दे स्वसारं भुजगेश्वरस्य ॥

वन्दनानि ।

हे देवि मगसे मातस्त्वदनुग्रहं विना ।

न धारयितुमर्हन्ति जीवनं जीविनो जनाः ॥

गुरुप्रसादेन कुरु प्रसादं शूक्ष्मेपमात्रेण ददासि बोधं ।

यः सेवते त्वच्चरणारविन्दं मनोरथस्तस्य फलत्यवश्यं ॥

वराभयकरे देवि सर्वानिष्टं निवारय ।

विस्तारयात्मबोधं मे मायामोहं विनाशय ॥

धृतविषधरकाया योगमाया त्वमाद्या

हर हरतनये मे दुष्कृतं दुर्निवारं ।

भवभयहरणं ते पादपद्मं प्रणम्य

निगदति रचकोऽसौ नित्यबद्धाञ्जलिस्त्वां ॥

चिन्तामणिं परममदूभुतमाद्यमीशं

बोधस्वरूपमवितर्क्यगुणप्रभावं ।

सृष्टिस्थितिप्रलयकारणमात्मयोनि-

मानन्दविग्रहमयं सततं स्मरामि ॥

वन्देऽनन्तमजं देवं शाश्वतं जगतां पतिं ।

योगीन्द्रनिर्मलस्वान्तर्ध्वयं चिन्मयविग्रहं ॥

परं प्रबोधपीयूषं यस्य वक्ताविनिर्गतं ।

पिबन्ति मुक्तये भक्तास्तं वन्दे परमं गुरुं ॥

वेहुलानखिन्दरम् ।

अथ ग्रन्थारम्भः ।

प्रथमसङ्कल्पना ।

अस्ति दामोदरनदीतीरे चम्पकं नाम नगरं । तत्र चन्द्र-
दासी नाम कश्चित् गन्धर्वकिक् धनपतिरासीत् । स च स्वजातीय-
वशिग्धर्म्मप्रव्यवसायेन महाधनिकः । तर्थावाहः साधुरिति नाम्ना भुवि
विश्रुतोऽभूत् । तमेव साधु तद्देशाधिपतिं विज्ञाय कदाचिद्देवी
मनसा मनसा चिन्तयामास ।

देशाधिपं तमभिस्तुत्य मञ्जीतलेऽस्मिन्

पूजाप्रचारणविधिं सफलीकरोमि ।

निश्चित्य याचितवती मनसा तमादौ

साधो विधेहि विधिना विहितार्चनं मे ॥

तथैवमभ्यर्थितः साधुस्तस्याः सर्वमेवाभिप्रेतमधिगम्य विह-
स्यौवाच, रे विवरवासिनि प्राणनाशिनि पापीयसि न त्वं देवी-
रूपेण पूजिता भवितुमर्हसि, देव्यस्तु दयादाक्षिण्यप्रक्षतयः, त्वं पुनः
खलस्वभावा, न तासां गुणलेशोऽपि त्वयि लक्ष्यते, अतः का त्वयाऽनु-

रक्तिः । यस्या दर्शनतो मृत्युभयमुपजायते सा कथं प्रीत्या पूजितव्या,
 को वा निर्बोधो दुग्धकदलीफलादिना मृत्युरूपिणीं त्वां परिपुष्य
 विनाऽहितुषिङ्कं स्वमृत्युमुपग्रहीतुमभिवाञ्छति, अतएवाहं त्वामुप-
 दिशामि यत् त्वमधुना स्वगेश्वरमनुगच्छ, तन्नैव ते सम्यगपचिति-
 र्भविष्यतीति ।

एवमुक्ता सती देवी क्रोधविस्फुरिताधरा ।
 आदिदेश निजान् नागान् कर्तुं तस्य प्रतिक्रियां ॥
 तदाश्रयाऽऽगतैर्नागैर्दृष्ट्वा तस्य तु षट् सुताः ।
 सदनं प्रेतराजस्य प्रेषिताः क्रमशः सदा ॥
 तथैवं पीडितः साधुः शोकेनापि समाकुलः ।
 मन्यतेस्म न तां देवीमिच्छतिस्म न चार्च्चितुम् ॥
 वरपुत्रविनाशेन दीप्तक्रोधानलो हि सः ।
 हिन्तालदण्डमादाय तां ताडयितुमुद्यतः ॥
 न ददर्श यदा देवीमित्युवाच पुनः पुनः ।
 अनेनैव हनिष्यामि यदा द्रक्ष्यामि तामहं ॥
 हतायामेव तस्यां स्यां निःशङ्को निरुपद्रवः ।
 सुखं निद्रामि भुञ्जामि ब्रजामि कुशलं तदा ॥
 एवमतीतेषु वज्रतिथेषु कालेषु स साधुः
 “करोति नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितरातः,
 फलं पुनस्तदेवास्त्रयद्विधैर्मनसि स्थितं”

इति शासनात्, जातिधर्मसभावेन व्यवसायार्थं देशान्तरं
 गन्तुकामो ब्रह्मजातेन सप्तैव प्रोक्तान्परितः पूरयित्वा दक्षिणपाटना-
 भिमुखं प्रतस्थे, स यदा शिव शिवेत्युच्चारन् कौतूहलेन प्रथममेव
 नावमारोह, तदाऽसौ

पोताध्यक्षं समाह्वय तमवोचत् स्वयं वणिक् ।

ऋणु मे कर्णधार त्वं शङ्कास्थानं सदा पयः ॥

अतः पोतप्रयागे मे तरङ्गाकुलपाथसि ।

सर्वत्र सावधानेन भवितव्यं त्वया सदा ॥

एवमादिष्टः पोताध्यक्षो यथाऽऽज्ञापयति देव इत्युक्त्वा सतर्कतयैव दण्डवाहैर्वाहयित्वा समैव पोतान् कालीये ऋदे युगपदुपस्थापितवान् । तत्रोपस्थिते साधौ ध्यानेनाभिजानन्त्या तया देव्या पूर्वकोपस्मरणात् नेतया सख्या सहाभिमन्त्रितमिदं, सखि नेते चन्द्रदासो मामवज्ञाय कटुगिरा भाषमाणोपि नावमारुह्य वाणिज्येन धनमर्जयितुमधुना कालीयऋदमुपस्थितः, तदेनमद्य द्रव्यजातसमेतं तत्र ऋदे निमज्जयानि, स चेन्मां सादरमभिपूजयेत्तदा सर्वमेव पुनर्दास्यामीत्यभिमन्त्र्य देवी सर्वानपि जलेचरान् समीरणादीन् महावीरं हनुमन्तमपि च स्मृतवती । ततस्तस्याः स्मरणमात्रेण सहसाऽऽगतान् तानेवं मनसा समादिदेश, भो भो जलचरजलधरहनुमत्पवनादयः ; युष्माभिः सर्वैरेव मिलितैः सत्वरं कालीयऋदमधिगम्य यथासामर्थ्यं बलविक्रमश्च प्रकाश्य मत्प्रतिकूलाचारिणश्चन्द्रदासस्य सप्तापि नावो द्रव्यसमेतास्तस्मिन्नेव ऋदे निमग्नाः क्रियन्तामिति । यथाज्ञापयति देवीतुत्राद्यञ्जलितास्ते सर्वे तमेव ऋदं समुपस्थिताः ।

तत्र सहसैवोत्थितैः करिकराकारवारिधारा-वर्षिभिर्धन-घोरतरं गर्जद्विर्वारिददलैराक्रान्ते नभसि

सर्वमेव तिमिरावृतप्रभं वर्षतीव गगणं घनाञ्जनं ।

हेमभैव वियति प्रकाशिता काशयत्यपि जगत् क्षणप्रभा

धाराः स्थूलतराः किरन्ति जलदा गर्जन्ति तर्जन्ति च

वाताश्च प्रबलायिता हनुमता वीरप्रवीरेण वै ।

नावश्च प्रचलायिताः कलकलैरम्भसरङ्गायितं
ज्योतिर्भिञ्चपलायिता च पविना सौदामिनी सङ्गता ॥
कुम्भीराद्या जलचरगणाः पोतपार्श्वे विलग्ना
दन्तैरुग्रैर्भयदवदनं व्याददाना दृहन्ताः ।
मीनाः केचिद्गिरिवरसमा भीषयन्तः समन्ताद्-
दृष्ट्वैतान् सभयहृदयं चन्द्रदासो व्यलापीत् ॥

अविश्रान्तपतह्वारिधारापातहतेन्द्रियाः ।
विद्युद्वज्रप्रपातेन मलकाघातशङ्किनः ॥
भीषणाकारनक्रादिदर्शनव्याकुलान्तराः ।
शीतलानां शिलानाञ्च स्पर्शनाकम्पिताधराः ॥
पोतवाह्याश्च भृत्याश्च कर्णधारास्तथाऽपरे ।
ऊचुस्ते कातराः सर्वे हा हा हा हा वयं ॥

ततो नाविकाः परस्परमालपन्तिस्म, हा ! यत् किञ्चिन्नाभ-
प्रत्याशया देशान्तरमागतानामस्माकं सर्वमेव प्रणष्टं, पोताश्च
भग्ना जलमग्नया दृश्यन्ते, जीवनाऽऽशापीह नास्ति, गृहगमनप्र-
त्याशा पुनः सुदूरपराहता, हा कष्टं हा कष्टं किमर्थमस्माभिर्लुब्धै-
रिहागतमिति । तदानीं प्राप्तावसरेण हनुमता चक्रावर्त्तं सप्तापि
पोता घूर्णयिता इतस्तत्स्थालिताः, पोतच्छादा अपि दूरे निक्षिप्ताः,
तेषां भग्नच्छादपोतानां पार्श्वे भासितसर्वशरीरा यादोगणा नाग-
गणाश्च मुखं आदाय गलितुं दंशितुश्च धावमाना बभूवुः । तरङ्गो-
त्तुङ्गतोये ऋदे चक्रावर्त्तान्तरे क्वचिदुत्तोलिताः क्वचिच्च निमज्जिता-
त्तरणीर्विलोक्य भयव्याकुलितचित्ता नाविकाः प्राणभयेन उल्लम्फ्यो-
ल्लम्फ्य पलायन्तस्तेषामेव नक्राणां मुखे निपेतुः । केचिद्वलवन्तः सन्त-
रङ्गशक्त्या तीरमासाद्य जीवितं प्राप्तवन्तः ।

अपरे कर्णधाराः, सघनघनगर्जितेनाशनिनिखनेन भीताः
करकावर्षणेन चामिहताः शीतेन जङ्गीभूता निधन्दा इव मूर्च्छा
सम्प्राप्य पोतमध्ये निपतिताः । तथाचान्ये
भृत्याश्च कुम्भीरदलैर्गृहीता व्यापादिताः केपि पलायिताश्च ।
रज्जुं तरीणामवलम्ब्य केचित् स्थिताश्च मत्स्यैर्गलिता स्तथान्ये ॥

अवसरं प्राप्य तदानीं हनुमान्

लम्फोल्लम्फप्रदानेन मरुता सह मारुतिः ।

हेलयाऽदोलयत्योतानृत्यन्नाहृच्छ तत्क्षणं ॥

भक्ताशनिप्रभावेण सर्वा नावो मुहुर्मुहुः ।

उन्मज्जन्तिस्म मज्जन्ति चक्रावर्त्ते पतन्ति च ॥

तथापि चन्द्रदासस्य विपन्नस्य सुदुर्मतेः ।

वक्त्रान्न निःसृतं नाम मनसायाः कथञ्चन ॥

शशंसातःपरं साधुः कृपया यदि शूलिनः !

प्राप्नोमि शङ्कटे कूलं निहन्मि मनसां तदा ॥

तस्य तद्याहृतं श्रुत्वा कोपविस्फुरिताधरः ।

वीरः श्रीहनुमांस्तत्र प्रकाश्य बलविक्रमम् ॥

पदाघातेन सप्तापि तरणीसास्य तत्क्षणात् ।

हृदे निमज्जयामास घूर्णमाना हि वायुना ॥

चन्द्रश्चक्रे पयसाभिषिक्तः पीनोदरो जीवनमातशेषः ।

दृष्ट्वा तमुच्चैर्विहसन् सङ्घर्षं वीरप्रवीरो हनुमान् प्रतस्थे ॥

निमज्जितेषु पोतेषु रुदन्तः सर्वनाविकाः ।

प्रोचुर्वयं दरिद्राः स्त्रो होला पोताश्च नो गताः ॥

आवर्त्ते तरयो ममञ्जुरचिरं तेनैव साधोर्दशा

हीयन्तेस्म निरीक्ष्य नाविकजना मस्य च हसं ददुः ।

धूलिलुगिटतविग्रहं विललपुञ्चेत्यं विपाकं गताः

सर्वस्वं सलिले गतं किमपि नो नैवोद्धृतं केनचित् ॥

हा ! कथा क्व गता गतं क्व वसनं कुत्रापि कौपीनकं

सर्वं ग्रथिलशीरखण्डमपि नो नीतं बलाद्वायुना ।

नास्तेप्रकं परिधेयमात्रमपि नः साधो त्वया किं कृतं

किं ब्रूमः करवाम किं हतधियः कुत्र व्रजामो वयं ॥

एवं विलपन्तस्ते सर्वे समुत्थाय दिग्दिगन्तं गताः । चन्द्रदासस्तदानीं
मृतकल्प इव जले भासमानो जलपानपूर्णादरः कातरमाणपतित्वा हा
हतोस्तीति । स च मञ्जनोन्मज्जनेनारक्तनेत्रो विगतवसनस्तदा
कोवलमिदमेवाचक्षते, सैव तावत् संपतुण्डी काशी ममैतादृशमखिलं
दुःखं ददाति ।

जयद्विघ्नहरी वियति रथोपरिवर्त्तमाना तदचनमाकर्ण्य सहास्य-
वदना तस्य तादृशीं दुर्गतिमालोक्य सकलं सहसा शतदलमेकं जले
निचिन्नेप । नीराकुलः स साधुरप्राप्तकूलोपि सम्मुखीनं विकसितकमल-
मालोक्योवाच, अहो एतत्कुसुमयोनिः सैव सर्वनाशिनी, तन्नैतत्
कथं, स्पृष्टे त्वधर्मा भविष्यतीति । ततो मुमूर्षुकल्पेनापि तेन तन्न
स्पृष्टमेव । क्षणान्तिरोभूते सरोजे सा देवी क्षपया पुनः रामकदली-
खण्डखण्डैरुपमेकं कारयित्वा तरङ्गमध्ये निक्षिप्तवती । तद् दृष्ट्वा साधु-
दुपरि समाबुध्य तटमुपलभे । तीरमुत्तीर्य स सप्तशः शिवशिवेति
पुन्यं यथाविधि देवदेवं नमस्कृतवान् ।

अहो ईशान देवेश त्वां भव प्रणमाम्यहं ।

निवेदयामि चात्मानं त्वं मे भवगतिर्भव ॥

अथैनं नम्रतया जलमध्यासीनं विलोक्य नेता देवरजकी विह-

स्याद्, देवि मनसे मातस्तत्त्वतस्त्वां न जानात्ययं साधुः, तदेनं विपन्नं
विवसनं कातरहृदयं रक्ष रक्षेति ।

नेताग्रणोदिता देवी चन्द्रदासं विवाससं ।

शवस्य वसनं क्षिप्तं परिधापयितुं ययौ ॥

सातिशयरूपलवण्यवती सती सा देवी जरत्कारजाया कतिपय-
समानवयोरूपकुलबधू समेता कनककलसं कक्षे निधाय जलानयनच्छलेन
तमेव प्रदेशं निमिषमात्रेण समुपस्थिता । कुलबधूगणमाक्षौक्य साधुः
सलज्जो जले लुक्कायितगात्रो बभूव ।

तं दिगम्बरं विज्ञाय सर्वा अपि ता रामा विहस्योक्षुः, रे क्षिप्त
दिगम्बर किं विवासाः सलिलमध्यासीनोसि, कथमत्रोपस्थितं शव-
वस्त्रं न गृह्णीषे, तदाकर्ण्य सञ्चयेत न इव वणिक् तोयादुत्याय शवकन्या-
वस्त्रादिपरिवृतगात्रः सन् बुभुक्षानिवृत्त्यर्थं नगराभिमुखं प्रतस्थे ।

ततो भिक्षार्थं स साधुर्यदा लोकालयं याचितुं प्रस्थितः तदा पथि
वर्तमानाः शिशवः सर्वे परिहितशववस्त्रं क्षिप्तप्रायं दृष्ट्वा तमिष्टक-
लोद्ग्रेस्ताडयन्तो हसन्ति स्म । तैराहतो वणिक् सखेदमिदं व्याजहार,
भो बालकाः शृणुत कथं निरर्थकं मां पीडयन्ति भवन्तः । अहं चन्द्र-
दासो नाम वणिक् । दैवेनेदृग्दुर्दशापन्नोऽस्मि ।

साधोस्तद्वचनं श्रुत्वा हसन्तो बालका मुदा ।

परस्परमभाषन्त भिक्षुरेष कथं वणिक् ॥

वणिग्गच्छामेतस्य पश्य कन्यावृतं वपुः ।

गङ्गापुत्र इवाभाति स्मशानपरिषेवकः ॥

प्रायेणैव ग्रहाविष्टो लस्यते विकलेन्द्रियः ।

स्मरितानन्दपायीव भक्तो बाष्पलतां गतः ॥

ततस्तैसाङ्गितो भिक्षुर्द्वारं द्वारं परिभ्रमन् ।

धान्यौदनवराटानि गृहेभ्यः पुण्यशालिनां ॥
 यथाकथञ्चिदादाय भग्नैकावासमाश्रितः ।
 तत्रैव सर्वं संस्थाप्य सर्वरीक्ष निनाय तां ॥
 मनसा मनसा ज्ञात्वा तेन यावदुपार्जितं ।
 भूषैर्ह्यारयितुं सर्वं गणदेवमयाचत ॥
 भो गणाधिप मदून्नातः देहि मे भूषिकांस्तव ।
 दण्डद्वयं ते कुर्वन्तु ममाभिप्रेतसाधनं ॥
 मनसामित्युवाचैवंयाचितो गणनायकः ।
 सत्यं मे ब्रूहि तद्देवि कस्य वादस्त्वया सह ॥
 देव्युवाच ततो देवं विपक्षो मे वणिक्पतिः ।
 परुषं भाषते शश्वत् दण्डहस्तोऽनुधावति ॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विहस्याशु गजाननः ।
 स्वभूमिकान् समादिश्य तां देवीमवदत् पुनः ॥
 यथाभिलषितं गच्छ सङ्गृह्यैतांश्चरान् मम ।
 साधयित्वा स्वकार्याणि देवि तान् प्रेषयिष्यसि ॥
 गणेशवचसा प्रीता प्रफुल्लहृदया सती ।
 भूषत्रजान् समादाय साधोरावासमाययौ ॥
 आसाद्य भग्नं भवनं निशायां
 साधुर्यदाऽसौ अमनिद्रितोऽभूत् ।
 सा ह्यारयामास गणेशमूषै-
 र्द्रव्यं तदीयं तदगोचरेण ॥

साधयित्वा ततः कार्यं गणनाथनिदेशतः ।

मूषान् प्रास्थापयत्सर्वान् देवी सिद्धमनोरथा ॥

अथ प्रातस्तथाय साधुभिर्दद्या लब्धं सर्वमेवापहृतं दृष्ट्वा चिन्तयामास ।

दुःखेन भिक्षया लब्धं यदेव गतवासरे ।
 शोरयामास तत् सर्वं पापिनी सर्वनाशिनी ॥
 अतएव न मे श्रेयः स्थातुमवाधुना क्षणम् ।
 इत्युक्त्वा नगरं त्यक्त्वा प्रतस्थेऽसौ वनं वणिक् ॥
 भ्रमन्तं कानने साधुं दृष्ट्वा विषहरी तदा ।
 दुःखं प्रदातुकामा सा तमेवानुययौ पुनः ॥

तत्र वने केचिद्वाधा अर्द्धाधिकमप्राप्तपक्षिणो जालं विस्तीर्य
 रज्जुभिर्वनस्थलं वेष्टयित्वा पक्षिणो भूमितलमवरोहयितुं तेषामाहार-
 कल्पनेन तत्र तण्डुलकणान् विकीर्य दृष्टान्तराले सप्तनलादिकं पक्षि-
 ग्रहणयन्त्रविशेषं पृष्ठतो गोपयित्वा तूष्णीं स्थिताः । पक्षिणोपि तदा-
 हारलोभेनाकृष्टमनसस्तत्रायान्ति यानि च, इत्यवसरे तत्रोपस्थितश्चन्द्र-
 दासो वणिक्

हा धिक् दैवमहोदुःखमित्युच्चैः शब्दमुच्चरन् ।

क्षिप्रवञ्चलितस्तत्र तच्छब्दैः पक्षिणो गताः ॥

एवमेतेनोद्गीयमानेषु पक्षिषु पक्षिघातिनो निषादास्तमेव तेषामुद्ग-
 यनकारणमवधार्य प्रकुपिताः सर्वे तं वेष्टयित्वा धृतवन्तः केशे-
 खाकृष्य मुष्टिकरतलघातादिना प्रहरन्तिस्म । तैराहतो वणिक् चन्द्रदास
 उच्चैरवादीत् । मा मारयत मा मारयत मां, नाहं चौरो नचैवापराधी,
 विनाऽपराधं कथमाहन्तमुद्यता मां भवन्तः ।

तेभ्यश्च, रे दुष्ट नराधम यदि किमप्यत्र ते दोषो नास्ति तर्हि कथं
 पक्षिणस्त्राडिताः पलायन्तेस्म । रे हतभाग्य, कुतस्त्वं नः काल इवागतोसि,
 दूरं गच्छ रे नरशूकर । एवमवमानितो वणिक् रोषयमानो वना-
 म्निःसृत्य मित्रादन्यः कोऽधुना शरणं भवेदिति चिन्तयन् मित्रभवनाभि-
 मुखं प्रातिष्ठत् । यतः

“उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।

राजद्वारे श्लेशाने च यस्तिष्ठति स वान्धवः” ॥

इति प्रसिद्धवचनं संस्मरन् मित्रमासाद्य सखी भवेयमिति च वाव-
दन् क्रमेण मित्रभवनद्वारमुपागच्छत् ।

तस्य मित्वं चन्द्रकेतुर्धर्मशीलो महाधनः ।

देवतातिथिभक्तश्च नातिदूरमवस्थितः ॥

मित्रवेश्मद्वारं गत्वा मित्रमित्रेत्याह्वयमानेन चन्द्रकेतुना तस्मिन्नेण
वहिरागत्य सम्मानितः साधुस्तमुवाच, भो मित्र चन्द्रकेतो विपन्नोऽह-
मधुना त्वामेव शरणं प्रपन्नोऽस्मि विधिना वामेन विङ्गन्तिनेन मया
महदुःखमनुभूयते । उक्तञ्च,

“प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बद्धसाधनता ।

अवलम्बनाय दिनभर्तुरभूत्प्रतिष्ठितः करसहस्रमपि” इति ॥

अतएवैतावदुःखं मे सर्वनाशिनी काशी मनसैव ददाति । तदेवोच्यते ।

कोपेन क्रमशस्तया मनसया व्यापादिताः षट्सुता

नावः सप्त निमज्जिताः पयसि मे दैवादहं जीवितः ।

देवत्वस्त्वकपादपद्मकपया प्राणा न मे निर्गताः

किन्त्वेवं दशमीव दुर्गतिमयी जाता ममेयं दशा ॥

भाग्यैरेवाद्य मित्वेण दृष्टोऽस्मि भवता सखे ।

विपत्तौ रक्ष मां मित्व हितकार्यं विधीयतां ॥

स एव मित्वं कथितो महद्भिः सदैव यो यस्य हितं करोति ।

अत्रेतिहासश्चिरविद्यमानः संश्रूयतां सावहितेन मित्व ॥

इतिहासो यथा,

अथोद्धाधिपतिदशरथतनयो रामचन्द्रो भरताय भाजे राज्यं
समर्प्य सीतया लक्ष्मणेन च सहितः पित्राज्ञां प्रतिपालयितुं वनं अगाम ।

ततश्चेन यदा पञ्चवत्सामवस्थापिता जनकतनया रावणेन हृता कनक-
लङ्कापुरं नीता च तदा तथाविपन्नो रामः खसमानदुःखेन कपिना
सुग्रीवेण सह सख्यं विधाय मित्रस्य प्रत्ययार्थं मनोरञ्जनार्थञ्च वाणे-
नैकैर्नैव सप्ततालान् विभेद, ततो मित्रभाष्योराख्यापहारकं बाणिनं
निहत्य मित्राय तस्मै पुनस्तद्राज्यं च समर्पितवान् ।

एवं हतवति रामे तन्मित्रेण सुग्रीवेणापि तस्य हितसाधनार्थं
सागरसलिलेषु शिलाभिः सेतुर्बबन्धे ।

तावुभौरामसुग्रीवौ मित्रकार्येषु तत्परौ ।

प्राणानपि पणं कृत्वा साधयामासतुर्हितं ॥

अहो साधितकार्यस्य तयोः पश्य समाहितः ।

शाश्वती वर्त्तते कीर्त्तिरद्यापि भुवनत्रये ॥

अपरे च ।

युधिष्ठिरादयो वीरा भ्रातरः पञ्च पाण्डवाः ।

द्यूतेनापि पराभूता राज्यभ्रष्टा वनं ययुः ॥

पुनरज्ञातवेशेन विराटनगरे स्थिताः ।

विराटराजपुत्रेण मित्रेण प्रतिपालिताः ॥

शनैश्चरस्य कोपेन श्रीवत्सो वृपतिः स्वयं ।

नानाविधं महादुःखं बुभुजे वनवासतः ॥

महातेजा नलो राजा कलिकोपप्रभावतः ।

सर्पदष्टो विरूपाङ्गस्तथाभूदश्ववाहकः ॥

क्लेशाधिकं कियत्कालं भुङ्क्ता तौ भुवि विश्रुतौ ।

श्रीवत्सनलनामानौ राजानौ राज्यमागतौ ॥

अहन्तु तद्दशाग्रस्तौ भवदाश्रयमागतः ।

कातरं वीक्ष्य मां मित्र त्वमद्य त्वातुमर्हसि ॥

तत्तस्य वाक्ते पर्यवसिते चन्द्रकेतुर्वर्णिकं गृहागतं मित्रं चन्द्रदासं
समाश्रय्य पादमासनञ्च दत्त्वा निवेशयामास, स्वागतप्रश्नादिकं कृत्वा
चाब्रवीत् । सखे चन्द्रदास वज्रदिवसोत्तरं मित्रदर्शनमधिगम्य कृतार्थं-
भन्योस्ति पुण्यवानपि जातः । यतः,

यस्य मित्रेण सम्भाषो यस्य मित्रेण संस्थितिः ।

यस्य मित्रेण संलापस्ततो नास्तीह पुण्यवान् इति ॥

अथ चन्द्रकेतोर्गृहे नियं मनसा पूज्यते, चन्द्रदासो नैतज्जानाति ।
पुनश्चन्द्रदासो यस्मिन्नेव गृहे पीठमध्यासीनस्तस्याभ्यन्तरे मनसाया
वारिपूर्णा घटः पुष्पमाल्यसिन्दूरादिना पूजितोऽभिवर्त्तते ।

सिन्दूरविन्दुना लिप्तः पुष्पमाल्यैर्विभूषितः ।

सोऽयं सिंहासने दृष्टः साधुना हतचेतसा ॥

दृष्टिमात्रेणैव तेन सहसैवोत्थाय चोक्तं, रे पापीयसि षण्डमुगिह
सर्वनाशिनि काणि मम सप्तैव तरणीर्जले मज्जयित्वा मद्भयान्ममैव
मित्रभवने लुक्तायितासि । यतावदेव काशं ते तत्त्वं नावगतोस्ति ।
मित्रन्त मे केनापि गणेन त्वां पूजयति तन्न जाने ।

रे पापकारिणि पाषण्डे उदारचित्तमेव वक्षयित्वा जीवसीत्युक्त्वा
हिन्तालदण्डभादाय मनसाघटमुज्जेत्तुमुद्यतं क्षिप्तमिव तमालोक्य चन्द्र-
केतुर्द्रुतमेव तं धृत्वा सकोपमुवाच ।

किं करोषि रे दुर्मते ! त्वं पुनः सत्यं हतभाग्योऽसि । यदा तु
देवतया सह विसंवादो लभ्यते तदा तेऽभीष्टसिद्धिर्मङ्गलं वापि नास्ति ।
भाग्येन मया गृहीतस्ते हिन्तालदण्डः, नोचेदधिरैव प्रमादो भवि-
ष्यतीति । अपरे जनास्तिरस्कुर्वन्तस्तमूषुः, रे उभक्तप्रलापिन् हतबुद्धे
त्वमेव किं देवीं मनसामाहन्तमिहागतोसि, रे पाप दूरीभव ।

अन्येषूचुः, एष पाषण्डः कराभिघातैरभिहत्य गलहस्तो निर्वास्यता-
मिति । ततो मित्रभवनेषु साधुः सर्वैरेव तिरस्कृतोऽवमानितश्चाभूत् ।

सविषादं ततोऽरण्यं निर्जंगाम वणिग्वरः ।

चिन्तयन्श्चानिशं मेने विपत्तौ नास्ति मे गतिः ॥

अथ कान्तारान्तरे पथि वर्तमानः साधुस्तत्रागच्छतः कतिपयान्
काष्ठोपजीविनो वनवासिनो विलोक्य सविनयं निजगाद, भो आतरः
के यूयं ब्रूत मे, क्व गन्तव्यं युष्माभिः सर्वैः, किं वः प्रयोजनं विद्यते इति ।
ते ऊचुः, काष्ठावहारिणो वयं गहनं गच्छामः, ततः काष्ठान्याहृत्य
नगरे नगरे विक्रीय सप्ताष्टौ वा पणाः नित्यमेव अर्जयित्वा जातिधर्मे-
णात्माभिरुपजीव्यते । तदाकर्ण्य घन्त्रदासोऽब्रवीत् ।

यूयं मामनुगृह्णीत विजानीत बलीयसं ।

द्वयोरप्युचितं भारं वोढुं शक्नोमि साम्प्रतं ॥

तेषूचुस्ते समर्थोऽसि कथं दुःखेन जीवसि ।

अस्माभिः सार्द्धमागच्छ स्वाभीष्टं काष्ठमाहर ॥

दुःखं नश्यति तेनैव सुखमेधिष्यते तव ।

एवमाश्वासितः साधुः काष्ठमाहृतुमन्वगात् ॥

ततः शुष्कानि काष्ठानि समाहृत्य वनात्पृथक् ।

भारमेकैकमेतेषां जगृह्णते यथाबलं ॥

चन्द्रचन्दनकाष्ठानां भारमेकं दृष्टत्तरम् ।

गुणाभिन्नतयाहृत्य बलाधिक्यतयाऽवहत् ॥

भारं तमेव सङ्गृह्य साधुरग्रे प्रधावति ।

रथस्या मनसा दृष्ट्वा नेतां पप्रच्छ सादरं ॥

विचार्य ब्रूहि मे नेते किं करिष्यामि साम्प्रतम् ।

पश्य काष्ठानि विक्रीय साधुर्जीवितुमिच्छति ॥

तोऽयं लब्ध्वा जीविकां सुखदेहो गेहं गत्वा स्वेच्छया भर्त्सयेन्नाम् ।
नेताप्यूचे देवि किं विस्मृतासि कृत्वाऽऽह्वानं भार्तिं प्रेषयस्व ॥

देव्याः स्मरणमात्रेण समागत्य मरुत्सुतः ।
प्रणम्योवाच देवेशि ब्रूहि किं करवाणि ते ॥
देव्यूचे भार्ते पश्य स्वच्छन्दं काननान्तरात् ।
काष्ठमादाय विक्रेतुं याति लोकालयं वणिक् ॥
भारं न शक्यते वोढुं म्रियते नाप्यसौ यथा ।
तूर्णं कुरु तथा वीर यदीच्छसि मम प्रियम् ॥
यथान्नापयसीत्युक्त्वा बलेनारुह्य तच्छिरः ।
भार्तिः पीडयामास तेनासौ घूर्णितोऽपतत् ॥
वाष्वापित्युच्चरन् साधू रुरोद सघनं श्वसन् ।
देवीञ्च भर्त्सयामास यावत् क्लेशमवाप सः ॥
हंसाहतरथारूढा तच्छ्रुत्वा देव्यभाषत ।
नेते पश्चाधुनैतेन कटूक्तिर्नापि विस्मृता ॥
भर्त्सयन् मनसां साधुर्भ्रमन्नय वने वने ।
बुभुक्षावशतो गन्तुमशक्तो दुःखितोऽभवत् ॥

स्मिन् वने ब्राह्मण एकदैकः कृत्वा पितुः आश्रमगात् स्वगेहम् ।
तेक्षुखण्डं कदलीफलस्य त्वचञ्च साधुः पतितां ददर्श ॥
तात्वा क्षुधाक्षामतनुर्महेशं सम्पूज्य चक्रे बद्धं गालवाद्यम् ।
दृष्टतस्तदू बुभुजे समस्तं कृत्वाऽञ्जलिं तोयमपाञ्च साधुः ॥
अमृतं चम्पकं मर्त्यमुत्तमं कदलीफलम् ।
क्षीरादिकमुपादेयं यस्य न प्रीतिर्दं पुरा ॥
तदानीं तादृशं तस्य कदलीफलवल्कलम् ।
मधुरायितमत्थन्तं कालस्य गतिरीदृशी ॥

तद्विप्रावासमागत्य ततोऽसौ तं न्यवेदयत् ।

भो भूदेव शरण्योऽहमुपायातसवान्तिकम् ॥

भवताऽन्वप्रदानेन पूरणीयं ममोदरम् ।

दासवत्ते करिष्यामि कार्यं यदभिरोचसे ॥

कृपया रक्ष मामत्र यापयामि कियद्दिनम् ।

दैवेन हतसर्वस्वः प्राप्तश्चाहं तवाश्रयम् ॥

ततस्तं ब्राह्मणोऽवादीद्यदि दासत्वमिच्छसि ।

मत्क्षेत्रं याहि धान्यं मे विहणं कुरु साम्प्रतम् ॥

तेनादिष्टः शस्यभूमिं प्रविश्य साधुर्देव्या वञ्चितो वीतबुद्धिः ।

हित्वा शष्पं सारमुत्क्षिप्य धान्यं तस्य क्षेत्रं धान्यशून्यं चकार

दृष्ट्वा क्षेत्रं शस्यपङ्क्त्या विहीनं रोषाविष्टो ब्राह्मणस्तं चपेटैः ।

सन्ताड्योचे किं कृतं रे दुरात्मन् हाहा जातं यत्परं नास्ति दुःखम्

स ताडितस्तेन रुदन्नुवाच रक्षां विपत्तौ कुरु मे महेश ।

एवं वचस्तस्य निशस्य विप्रः प्रोवाच दूरीभव पाप मूर्ख ॥

अथैवं ताडितः साधुस्तं पुनः प्रतिनिन्दयन् ।

श्रवापदानां भयं त्यक्त्वा निर्ययौ गहनं वनम् ॥

कर्त्तव्यताविमूढात्मा हतज्ञानो हतेन्द्रियः ।

देशादेशान्तरं भ्रास्यन्नशेषं दुःखमासदत् ॥

अथ चन्द्रदासस्य भवने सनकानाम तत्पत्नी पुनरन्तर्गती जाताऽऽसीत्

सा च गर्भभारमन्यरा पुनः प्रोषितस्य भर्तुरनागतवार्त्तया चिन्ता

परा व्याकुला सातिशयदुःखिनी म्लानवदना सज्जनयना सती सका

तरं प्रियसखीमिदमुवाच । अयि प्रियसखि ! अहो अभागिन्यहम्

देशान्तरं प्रस्थित एव नाथः प्रत्यागताद्यापि न तस्य वार्त्ता ।

तच्चिन्तया व्याकुलितोऽन्तरात्मा निरन्तरं मां विकलीकरोति

साधोरेवापराधेन मनसा कुपितान्तरा ।

जघान मम घट् पुत्तान् सखि सर्वगुणान्वितान् ॥

पक्षां सुतानाञ्च वियोगदुःखं नाद्यापि मे तद्दृढयादपेतं ।

नेत्राभ्युधारा नियतं पतन्ति सुखस्य लेशः सखि मे न चास्ति ॥

पतिपुत्तविहीनामां शोकसन्तप्तचेतसाम् ।

बधूनां मलिनं वक्त्रं दृष्ट्वा मे दह्यते मनः ॥

पतिः प्रवासे किमु सिद्धकार्थी विडम्बितो वा विधिना न जाने ।

अस्मिंस्तु दृष्ट्वे वयसि प्रवृत्ते न सङ्गते यातनमीदृशं मे ॥

सत्त्वाधिष्ठानमारभ्य गर्भो मे पाञ्चमासिकः ।

असुस्थं नियतं मन्ये शरीरं तेन मे प्रिये ॥

अन्नपाने रुचिर्नास्ति शरीरे नास्ति मे बलम् ।

किमयं जाठरो व्याधिः किमन्तःसत्त्वलक्षणम् ॥

कैयहिनान्ते स्वसखीमुवाच सा विचार्य पूर्यः सखि मे मनोरथः ।

यथा ससत्त्वा सुतभयकाङ्क्षिणी करोति पञ्चामृतपानभक्षणम् ॥

न विद्यते रुचिर्वक्त्रे जठरे त्वशनस्पृहा ।

जायते किल नारीणामर्भके गर्भमागते ॥

मधुरं पायसं पेयं मिष्टान्नं पिष्टकं दधि ।

घृतभर्जितशकञ्च खर्परं नवमुत्तम् ॥

अन्नं पर्युषितं स्वादु दग्धमीनञ्च मतप्रियम् ।

हितं प्रियतरं तत्र तक्रञ्चेत् तत्र मिश्रितं ॥

हिलमोचिकशकेन सह दग्धवदालकः ।

सरसं सफरीमत्स्यं सातिशयमुखप्रियम् ॥

सुखमेवमिदं सर्वं भोक्तुं चेन्नभ्यते मया ।

प्रतिग्रासं प्रियसखि मन्ये स्वर्गं करे हृतम् ॥

एवमुक्ता सती चेटी सर्व्वं दौर्द्धिदिनीप्रियम् ।
 द्रव्यमानीय सनकां भोजयामास सादरम् ॥
 भुक्त्वापि स्पृहणीयमव्ययमखिलं साधोः प्रियायास्तदा
 दौर्द्धिल्यं नियतं शरीरमलसं सन्तोषहीनं मनः ।
 घर्माक्तं वदनं न कर्मसु रतिर्जृम्भा घनञ्चाऽभवत्
 सा गर्भाष्टममासलक्षणयुता चेत्यं परं कातरा ॥
 अतीते नवमे मासि दशमे समुपस्थिते ।
 क्षणमुत्तिष्ठते रामा क्षणञ्चोपविशत्यपि ॥
 भग्ननिद्राऽस्थिरा भीता गर्भिणी वेदनाकुला ।
 वाणीनिःसारणाशक्ता साऽभवद् व्याकुलान्तरा ॥
 तामोदृशीं समालोक्य सत्वरं परिचारिका ।
 समाह्वयवती धात्रीं वृद्धनार्युपदेशतः ॥
 इति श्रीभगवच्चन्द्रप्रणीते वेङ्कलानखिन्दरे
 मनसाकोपकार्यवर्णने प्रथमसङ्कलाना ॥

वेहुलानखिन्दरम् ।

— 3042010 —

द्वितीयसङ्कल्पना ।

अथ वृद्धाः स्त्रियः सर्वा गर्भवेदनयाऽऽकुलाम् ।

तां समीक्ष्य समानिन्युः पुत्रप्रसवकेतने ॥

गृहिणी चन्द्रदासस्य सनका प्रसवोन्मुखी ।

आगता सूतिकागेहे दासीधात्रीसमन्विता ॥

दशमे मासि सम्पूर्णं चतुर्दशदिनाधिके ।

प्रासूत सनका पुत्रं शुभलग्ने शुभे दिने ॥

मनसाया वरेणैव जातो बालो नखिन्दरः ।

शरत्पूर्णाशशीवासौ शुशुभे भवनोदितः ॥

गर्भाशयाद् भूपतितस्य तस्य विलोक्य वक्त्रं सनका सुतस्य ।

सकौतुकं वक्षसि तं निधाय सूनुं प्रसन्नेन्दुमुखी ललास ॥

साधोः पुरे प्रतिगृहं निगदन्ति रामाः

पुत्रं पुनश्च सनका सुधुवे किमद्य ।

सोल्लासवाक् कलरवः सहशङ्खनादः

संश्रूयते यदधुना सनकानिकाये ॥

यद्बोधयन्ति पथिकाः पथि वर्त्तमाना

अनकस्य तस्य पुत्रः सहसा समीपः । 17820

LIBRARY
INSTITUTE OF CULTURE

THE RAMAKRISHNA MISSION
INSTITUTE OF CULTURE

द्रष्टुं तदीयभवने तनयं तदीयं

दृष्ट्वा च हृष्टमनसः स्वगृहं प्रतीयुः ॥

पञ्चमेऽथदिने जाते कुलकृत्यं तथा शुभम् ।

सम्पाद्यमिति निश्चित्य सर्वमायोजनं कृतं ॥

व्यवहाराच्छुभे कार्य्ये कुलस्त्रीणां समागमः ।

कर्त्तव्यश्चेति विज्ञाय प्रेषिता नापिताङ्गना ॥

तथा निमन्त्रिता नार्य्यः कुलधर्मानुसारतः ।

आगता प्रतिवेशिन्यः सहर्षं सनकालये ॥

ततस्ताः कुलकामिन्यः सुतस्थानन्दकर्मणि ।

समाप्ते सति सोल्लासं प्रतस्युः पुनरालयम् ॥

पुनः षष्ठे दिने सायं शुभषष्ठार्चनाविधिः ।

करणीय इति ज्ञात्वा तस्योद्योगं चकार सा ॥

द्रव्याख्यानं सर्वार्णि षष्टिसङ्ख्यानि शास्त्रतः ।

कार्य्यं सम्पादयामास यथाविधि पुरोधसा ॥

नार्य्यो नरा बालवयोधिकाश्चाजग्मुः पुनस्तद्भवनं रजन्याम् ।

सम्मानिताः कर्मसमापनान्ते प्रत्युद्ययुक्ते च गृहं प्रफुल्लाः ॥

ततः सा सनका रात्रौ संस्थाप्य प्रसवालये ।

तालवृन्तमसिं पत्रं मसीपात्रञ्च लेखनीम् ॥

धात्र्या सह जजागार क्रोडे कृत्वा स्वबालकम् ।

ललाटे लिखितुं धाता तदा तत्र समागतः ॥

ललाटफलके तस्य स इदं स्वयमालिखत् ।

विवाहवासरे सर्पाग्न्युरस्य भविष्यति ॥

वेङ्कला रमणी तस्य समादाय मृतं वपुः ।

गत्वाऽमरपुरं साध्वी मनसां तोषयिष्यति ॥

ईशाननन्दिनी देवी सम्प्रीता वेङ्गलां प्रति ।

षण्मासानन्तरं तस्य जीवन्वासं करिष्यति ॥

अभिज्ञायेव तद् बालो करोद क्रोडमाश्रितः ।

माता रोदनमात्रेण स्तनाग्रं तन्मुखे ददौ ॥

जाते क्रमेणाय वयःप्रमाणेनैकाधिके विंशदिने सुतस्य ।

सा सूतिकागेहमपास्य रामा स्नानाभिषेकेण विशुद्धदेहा ॥

अभ्यर्च्य देवीं पुनरेव पृष्ठीं नारीसमेता गृहमाविवेश ।

सतैललाजाकदलीफलानि स्त्रीभ्यो ददौ सा समुद्रं यथेष्टम् ॥

यदा सुतं स्नेहवशेन भूमौ निधातुमङ्गात् सनका नचैच्छत् ।

विलोकयन्ती सुतकान्तवत्तां तदैव सन्तोषमवाप रामा ॥

क्षणाच्च निद्रागतिसंस्मितास्यः क्षणं शिशुः प्रस्फुरिताधरौष्ठः ।

उत्तानशय्याशयितस्तदानीं चित्ते जनन्या मुदमाततान ॥

तूर्थ्य मासि व्यतीते तु पञ्चमे समुपस्थिते ।

सन्तुष्टा साऽभवद् दृष्ट्वा पार्श्वस्य परिवर्त्तनम् ॥

पष्ठे ततो मासि वयःक्रमेण जाते शुभाह्ने सनका स्वपुत्रं ।

साऽलङ्कृतं पट्टदुकूलशोभं सम्पूजयामास शुभान्नमादौ ॥

यदा सखीभिः सह वाऽथ भृत्यैश्चचार भूमौ स कृतोपजानुः ।

अदर्शयच्चाशु विहस्य दन्तान् नितान्तमानन्दयतिस्म सर्वम् ॥

सिगद्गदं किञ्चन वक्तुकामो मुखेन तत्सारयितुं न शक्तः ।

हामेति वर्णद्वयभाषणेन कदा स मातुः प्रमुदं ततान ॥

स्तन्यप्रदानेन शिशोरुदन्या तथाशनाया शमतामुपैति ।

प्रेमेति साऽपाययत स्तनाग्रं रुदन्तमङ्गे स्वशिशुं निधाय ॥

चिरं रुदन्तं न विलोक्य शान्तं तं स्तन्यपानादिविचेष्टितेन ।

मन्दं प्रदर्श्य प्रशमय्य तच्च माताऽभवद्बर्धरसाभिषिक्ता ॥

शिशुः कदाचिन्मुकुरं निरीक्ष्य तदीयरूपप्रतिविम्बमात्रं ।
 ग्रहीतुकामः स्वकरं प्रसार्य सानन्दचित्तं स्वजनं चकार ॥
 यदा तु माताऽङ्गुलिगृह्यमाणः प्रचोदितोऽसौ चरणप्रचारे ।
 एकं द्वयं वा क्षिपतिस्त्र पादं तदाऽभवत् तस्य मनः प्रफुल्लम् ॥
 क्रमेण बालः सबलो वयोधिकोऽधिकन्तु तत्खेलनदर्शनादिकम् ।
 ततोधिको रूपगुणश्च वर्द्धितो मातुर्भृशं मोदमवर्द्धयच्चिरम् ॥
 अथास्य चन्द्रस्य गृहे नखिन्दरो विवर्द्धमानः क्रमशस्ततःपरं ।
 कियद्दिनान्तेऽजनि सायदारिका धीरप्रशान्ता वसुधैकसुन्दरी ॥
 निशानिवासी वणिजां प्रधानः सहायसम्पत्तिबलेन धन्यः ।
 आसीत् सुशीलः स्वगुणैर्वरिष्ठः सायाभिधेयो भुवनप्रतिष्ठः ॥

अमला सुन्दरी नाम तस्य भार्या गुणान्विता ।

विशुद्धहृदया रामा साध्वी पतिपरायणा ॥

जघा वाणसुता याऽऽसीत् परिभ्रष्टा महीतले ।

गुणलुब्धा सती सैवाऽमलाया गर्भमागता ॥

नामतो वेङ्कटा बाला सायकन्या मनोरमा ।

शुभलक्षणसम्पन्ना पूर्णचन्द्रनिभानना ॥

विद्युद्युतिमती श्यामा विष्वाधरजितारुणा ।

हरिणायतनेत्राभ्यां गञ्जनायितखञ्जना ॥

वकुलकुसुममाल्यैर्वेष्टितः केशपाशः

मधुरतरसुगन्धामोदितं वक्त्रपद्मम् ।

धवलदशनकुन्दश्रेणिरस्याश्च कान्ताऽ

चपलयत नितान्तं लुब्धचित्तं द्विरेफम् ॥

कनकरश्मिरवर्णा विभ्रती कान्तमूर्त्तिं

विधृतविविधभूषा कोमलाङ्गी वराङ्गी ।

प्रणयरसतरङ्गाकीर्णवापीव साऽभूत्
 सरसमधुरवाणी मोहिनी शान्तचित्ता ॥
 तिलपुष्पसमा नासा बभौ यस्या विशेषतः ।
 ब्रूयुगं जितकोदण्डमुरोच्चारविराजितम् ॥
 तारका इव शोभन्ते तत्र सुक्ता दिवानिशम् ।
 मणिः शिरसि तेजस्वी फणिरत्नमिवावभौ ॥
 नृत्येन गीतेन सुशिक्षितेन मातुःपितुश्चैव मनो हरन्ती ।
 सानन्दचित्ता स्वयमप्यजस्रं सा रञ्जयामास जनस्य चेतः ॥
 एवं क्रमात्तौ परिवर्द्धमानौ सा वेङ्गला सोऽपि नखिन्दराख्यः ।
 कूपेण शीलेन गुणेन जातावतिप्रियौ नागरनागरीणाम् ॥
 अथ दैवहतप्रज्ञः प्राप्य दुःखं यथोचितं ।
 परिभ्रमन् महारण्यं स्वदेशं साधुराययौ ॥
 कथाशीरादृतयासौ लज्जितोऽचिन्तयत्तदा ।
 प्रवेष्टुं सहसा गेहं नोचितं दिवसे मम ॥
 यापयित्वा दिनं तावत्कदलीवनमास्थितः ।
 निभृतं रजनीयोगे प्रवेक्ष्यामि निजालयं ॥
 चित्तज्ञा मनसा देवी विज्ञायास्य मनोरथं ।
 पुनर्दुःखयितुं साधुमिच्छती कुपितान्तरा ॥
 दैवन्नरूपमाश्रित्य विवेश सनकागृहम् ।
 अपूर्वतिलकं भाले कक्षसन्धृतपुस्तकं ॥
 आगतं गणकं दृष्ट्वा हत्वा पीठासनं सती ।
 तं गणयितुमभ्यर्थ्य विप्रं पप्रच्छ मङ्गलम् ॥
 प्रर्थितोऽसौ कठिनीं प्रपात्य प्रोवाच भद्रे वसतौ तवाद्य ।
 हि हि चौरौ धृतचौरवासा रात्रौ समायास्यति भीममूर्तिः ॥

अमात्यवर्गान्वितया त्वया पुनः सतर्कयोपस्थितया वनान्तिके ।
यदा विलोक्येत स धृष्टचौरः धृत्वा प्रहर्षं स हि युज्यते तदा ॥

इत्युक्त्वा प्रस्थिते तस्मिन् विप्रे साधुनितम्बिनी ।
चौरमुद्दिश्य सा तत्र सावधाना स्थिताऽभवत् ॥
यथाभिमन्वितं साधुरथाभ्यागत्य काननात् ।
अशिश्रयन्निजोद्याने कदलीपादपान्तरम् ॥
क्षणे क्षणे ददञ्चक्षुरङ्गने पादपान्तरात् ।
दृष्ट्वा खेलान्वितं पुत्रं पुनरन्तर्हितोऽभवत् ॥
अथ दासी वनं गत्वाऽपश्यत्तस्य तदाकृतिम् ।
ऊचे च सनकामेत्य कोऽपि पापोऽस्ति कानने ॥
तच्छ्रुत्वा सनका तूष्णं समेत्य तद्वनान्तिकं ।
स्वस्वसं शब्दमाकर्ण्योऽकृत चौरस्य निश्चयं ॥
ततः साऽऽज्ञापयामास भृत्यं भोजनिवासिनम् ।
पश्य भृत्य द्रुतं गत्वा कोऽस्ति मे कदलीवने ॥

अथो बलिष्ठः सनकानुमत्या तदीयभृत्यो वनमुत्पपात ।
दृष्ट्वा च चौरं स्वकरेण धृत्वा पदा चपेटेन तमाजघान ॥
रात्रिप्रभावाच्च वनप्रभावात्तमः प्रभावेण हतप्रभोऽयं ।
लज्जावनम्रः श्वचौरवासः समावृताङ्गो वुषधे न तेन ॥

यदा चाभिहितः साधुर्लोकास्तत्र समागताः ।

शुश्रुवुस्तन्मुखाद्वाचः क्षमस्वेति न मारय ॥

जना न चौरं न च दुश्चरित्रं जानीत मां साधुमिति ब्रुवाणं
आलोकमानिय विलोक्य चैते तश्चन्द्रदासो विविदुस्तदेति ॥
निरीक्ष्य साधुं स्वजनाः सुदुःखिता निन्यस्ततस्तं स्वगृहं समाद
सस्नेहवाचा परितोष्य तं पुनः प्रतस्थिरे ते भवनं ततः परम् ॥

ल्लानं मुखं तस्य ततो निरीक्ष्य सशोकलज्जा सनका नितान्तम् ।
 तीराकुलाक्षी पतिमित्यवादीत् विरूपहेतोर्वद ते विशेषम् ॥
 साधुस्तथैव कथितः स्वभार्यया सगङ्गदं वाचमुवाच कातरः ।
 यावच्च दुःखं मम लक्ष्यते प्रिये तत्तावगम्यं मनसैव कारणम् ॥
 प्रदांश्चुराशौतरणीर्निमज्जिता विलोक्य भीत्या निपपात पाथसि ।
 सासापुटेनास्यपथेन चाऽभवं पयःप्रवाहैः परिपूरितोदरः ॥

ततस्तीरं समुत्तीर्णो दैवात् सम्प्राप्य भेलकम् ।
 अहं चीरादृतो जातो नग्नो नारीप्रबोधनात् ॥
 पश्चाद् ग्राममरण्यञ्च परिभ्रम्य निरन्तरम् ।
 यावत् कष्टं मया लब्धं तत्प्रवक्तुं न शक्यते ॥
 स्वदेशमागतः पश्चात्तत् क्लेशोपशमाशया ।
 प्रवेष्टुं सहसा गेहं कुण्ठितो लोकलज्जया ॥
 यापयित्वा दिनं यावत् प्रवेक्ष्यामि गृहं निशि ।
 मनसीति विचिन्त्यैतत् कदलीवनमाश्रितः ॥
 अत्रापि तव मृत्युनेन ताड्यमानो यथाबलम् ।
 शक्नोमि न स्वयं गन्तुं जातोऽहमवशेन्द्रियः ॥

त्वेति वाचं सनकातिकातरा नेत्रास्त्रुधारापतनाकुला सती ।
 वेदयत्तं प्रणिपत्य पादयोरतः परं शान्तमतिर्भव प्रभो ॥
 देन देव्या सह सर्वदैव लब्धं त्वया केवलमात्मदुःखम् ।
 तोविवादे भवता न युक्तः कर्त्तुं पुनर्देवतया सहैवम् ॥
 एषा स्वयं या विदधाति भोगं कृष्टा सती नाशयति क्षणेन ।
 इत्प्रभावं नियतं विदित्वा तस्याः पदार्जं भजसे न कस्मात् ॥
 त्वेति क्रुद्धो वचनं तदीयमूचे स तां शोकविदग्धचेताः ।
 तत्प्रसङ्गं कुर्वन् मत्समक्षे सा पापिनी सर्वविनाशिनी मे ॥

दृष्ट्वा मुखं तस्य रूपापरीतं प्रसादनार्थं सनका पुनश्च ।
 उवाच नाथं विनयार्द्रवाचा निबोध साधो मम पूर्ववृत्तम् ॥
 सहायहीनां किल मां ससत्त्वामुत्सृज्य यातोऽसि चिरं विदेशम्
 विचिन्त्यमानेन महेश्वरेण सुदुःखितापीह सुरक्षिताऽस्मि ॥
 अहं हि नारी गृहपिञ्जरस्था दैवेन वा धीरधियाऽऽत्मशक्त्या
 असह्यकष्टं परिसह्य सर्वं नखिन्दरं सूतवती सुपुत्रम् ॥
 तदिन्दुकल्पं सुतवक्त्रमेतद्दृष्ट्वा न ते किं हृदयं प्रफुल्लम् ।
 उक्तेति रामा तनयं गृहीत्वा समर्पयामास पतिं करेण ॥
 निरीक्ष्य पुत्रस्य मुखं ततो वागिक्विस्सृज्य शोकं स समुत्सृज्योऽभवत्
 सहर्षमङ्गे सुतमेनमाददे ततश्चुचुम्बे च तदीयमाणनम् ॥
 क्रमेण पुत्रस्य समेधितेन स्नेहेन संविस्मृतपूर्वदुःखः ।
 प्रशान्तचित्तोऽगमयत् सुखेन कालं कियन्तं स हि चन्द्रदासः
 अद्यास्य पुत्रस्य नखिन्दरस्य कियद्दिनान्ते शुभकर्णवेधम् ।
 सम्पादयामास पुरोहितेन यथाविधानं स कृतप्रयत्नः ॥
 अश्वस्य बाल्ये पठनीयशास्त्रं विद्यार्ज्जिता तेन नखिन्दरेण ।
 वागिज्यकार्ये क्रमशोऽनुरागात् जाता ततस्तस्य विशेषशिक्षा
 तौर्यत्रिकाभिन्नगुरूपदेशात् सुशिक्षितस्तान्द्रवगीतवाद्ये ।
 आनन्दयद्देवलीलयाऽसौ प्रमोदसंसर्गिव्यस्यवर्गम् ॥
 व्यायामाभ्यसनं कृतं प्रतिदिनं तेनाथ मल्लैः सह ।
 नित्याभ्यासवशेन तन्निपुणतावृद्धिस्ततोऽजायत ॥
 दुर्ज्जेया नखिनो जिता बलवता दीर्णाश्च तेन स्वयम् ।
 तेनासौ कथितो नखिन्दर इति व्यायामदक्षैर्जनैः ॥
 यदा वयस्यैः सह युध्यमानी जिगाय तान् बाहुबलेन सोऽयम्
 ज्ञात्वा तदैतत् पितरौ तदीयो ननन्दतुः शौर्यबलेन तस्य ॥

दिनेषु गच्छत्सु नखिन्दरोऽसौ प्राप्तः परं यौवनकान्तरूपम् ।
 विद्यार्ज्जनाल्लब्धविशुद्धबुद्धिः सर्वेषु कार्येषु विचक्षणोऽभूत् ॥
 पाणिग्रहे योग्यमुतं ततोऽसौ समीक्ष्य साधुः सनकासुवाच ।
 पुत्रस्य नौ दारपरिग्रहार्थं कन्या सुरूपा हि गवेषणीया ॥
 सौभान्वभाक् सर्वगुणेन गगन्या कन्या भवेद्या कुलमुन्दरीषु ।
 अन्विष्यतां वै सविशेषयत्नं सा साम्प्रतं सर्वकुलज्ञद्वयैः ॥
 सा तं वभाषे ऋणु नाथ कन्यामेतादृशीमप्यवधारयस्व ।
 पुत्रस्य मे सर्वगुणान्वितस्य पाणिग्रहे या हि भवेत् सुयोग्या ॥
 अतस्तु कन्यापरिदर्शनार्थं पुरोहितं प्रेषय नाथ नूनम् ।
 विज्ञाय साधुः सनकाभिलाषं समाह्वयन्तं हि जनार्दनाख्यम् ॥

ततः समागतं गेहे जनार्दनपुरोहितम् ।
 पीठं निवेश्य चाभ्यर्च्य तं साधुरित्यभाषत ॥
 त्वं पुरोहित मे कार्यं यथासाध्यं शुभाशुभम् ।
 सम्पादयसि यत्नेन त्वं हि मे हितकारकः ॥
 अतो निवेद्यामि त्वां विवाहार्थं सुतस्य मे ।
 अनुसन्वीयतां कन्या सुन्दरी या मनोरमा ॥

पुरोहित उवाच ।

जानाम्येकं धनाढ्यं धनपतिसदृशं साधुदत्ताभिधेयं
 जाने नैतद्विशेषं किमुपरिणयनेने विद्यते तस्य कन्या ।
 तस्यावासः सुदूरस्तमहमपि तव प्रीतये गन्तुमीहे
 चन्द्रस्तुष्टलदुक्त्या समुचितवसुना तर्पयामास विप्रम् ॥
 अर्थप्राप्तिप्रभावादपि विनयवशात् साभिलाषं पुरोधाः
 साधोः सद्यः प्रतस्थे सुचतुरघटकं विप्रमेकं गृहीत्वा ।

दृष्टाऽऽयातौ द्विजौ ताववनतशिरसा साधुदत्तः प्रणम्य
भक्त्याऽष्टच्छत् भवन्तौ कथमिह वदतामागतौ विप्रवर्यौ ॥

विप्रावूचतुः ।

कन्या विवाह्या भवतो हि विद्यते

श्रुत्वाऽऽगतौ तद्वद नौ वणिग्वर ।

साधुदत्त उवाच । १७११२०

विवाहयोग्या तनया न मे गृहे

श्रुतस्मया सायसुतास्ति सुन्दरी ॥

तस्याथ साधोर्वचनं निशम्य यातौ ततः सायनिकेतनं तौ ।

समागतौ विप्रवरौ विलोक्य समादरेणार्चितवान् स सायः ॥

आगतौ ब्राह्मणौ दृष्ट्वा वेङ्कला प्रणिपत्य तौ ।

तयोः पादरजोऽगृह्णाच्छिरसा भक्तितत्परा ॥

अवगुण्ठनहीनां तामालोक्य घटकोऽब्रवीत् ।

इयं ते दुहिता साय नन्वदत्तेव लभ्यते ॥

सकुलाय सुशीलाय वरपात्राय कन्यका ।

कथं न दीयते साधो कालक्षेपं करोषि किम् ॥

त्वमतं वणिजां नाथ प्रधान इव गण्यते ।

न दत्त्वोद्वाहमीदृश्या भक्तं ते रोचते कथम् ॥

एवं निवेदितः सायः प्रणम्योवाच तं द्विजम् ।

कन्यां दास्ये वरो देव सत्पात्रो यदि लभ्यते ॥

प्रत्यब्रवीत्तं घटकस्तदानीं वाक्यं हितार्थं शृणु सावधानः ।

चन्द्राभिधः साधुरहो महात्मा सुविश्रुतश्चम्पकदेशवासी ॥

कुलेन शीलेन धनेन साधो नचास्ति न्यूनो भवता सहाऽयम् ।

नखिन्दरसस्य सुतः सुशीलः सर्वाङ्गसौन्दर्ययुतः सुपात्रः ॥

जिता मङ्गी तेन वणिक्सुतेन बुद्ध्या च विद्यागुणगौरवेण ।
 रूपेण कामो विजितोऽमराणां गुरुर्जितो वाक्पटुताविशेषैः ॥
 तस्मै सुशीलाय वराय कन्यामिमां सुरूपां यदि दित्ससि त्वम् ।
 तद्ब्रूहि मे साय तयोः करिष्ये सम्बन्धवन्धं हि परस्परस्य ॥
 सायः सङ्घर्षं तमुवाच देव यद्येष पात्रस्तव सम्मतः स्यात् ।
 वेष्ट्य सस्यगणकेन सार्द्धं जानीहि राश्योः शुभलक्षणं तत् ॥

ततः पुरोगतो वणिग्वरेण योजकद्विज-
 क्षया निवेदितस्तदा प्रमोदमागतोऽभवत् ।
 तदाज्ञया समागतो ग्रहद्विजो व्यजीगणत्
 कुमारकन्ययोस्तयोर्विवाहमेहनं ततः ॥
 अथाभ्यभाषत द्विजः शुभं गणादिकं द्वयो-
 स्तदीरितं यथायथं मनीषिणां मतं वचः ।
 निश्चयं साहसान्वितो बभूव योजकद्विज-
 क्षतः स तं कुतूहलात् वणिग्वरं न्यवेदयत् ॥

तस्मै सुतामर्पय साय वेङ्गलां विवाहयोगो मिलितो यतः शुभः ।
 श्रुत्वा तदीयं वचनं प्ररोचनं जगाद् सायो घटकं मनोगतम् ॥
 ज्ञातो मया चम्पकदेशवासी स चन्द्रदासोऽर्जितरत्नराशिः ।
 इतः पुनः सर्वगुणेन युक्तः प्रियम्बदत्तस्य सुतोऽस्ति धीरः ॥
 आचाऽनया ते परितोषितोऽस्ति सङ्घर्षमेतस्य सुताय दास्ये ।
 दीयकन्यामिति निश्चयो मे गत्वा द्रुतं चन्द्रमिदं ब्रवीथाः ॥
 त्वैव सायाभिहितं द्विजौ तौ प्रीतौ ततः पूर्णमनोभिलाषौ ।
 दिशमाजग्मतुरादरेण सायस्य सन्देशमवाप्य तूर्णम् ॥
 विश्व साधोर्भवन् तदा तौ ब्रूतः स्त तस्मै शुभमेव सर्वम् ।
 निश्चयं साधुः प्रतिपूज्य विप्रौ ब्रूतं विशेषाद्भवदीयवृत्तम् ॥

जनार्दनो विघ्नवरः पुरोधास्ततः सहास्यस्त्वमिदं वभाषे ।
 पूर्वापरं यावदुदन्तजातं संश्रूयतां तद्वटकस्य वक्त्रात् ॥
 पुरोहितस्याभिमतं विदित्वा शुश्रूषयोत्कण्ठितचेतसं तम् ।
 चन्द्रं स्वपत्न्या सह वर्त्तमानं प्रशान्तचेता घटको न्यगादीत् ॥
 आदौ तथादेशमवाप्य चन्द्र दत्तस्य साधोर्निलयं प्रविश्य ।
 तमब्रुवं दत्त भवन्निष्काये कन्यासि ते कापि विवाहयोग्या ॥
 घटो मया साधुरसौ सुशीलः प्रोवाच कन्या मम नास्त्रदत्ता ।
 याऽस्तेष्व सायस्य गृहे निशानौ सा विश्रुता रत्नमिवास्व कन्या
 सुआव्यमेतद्वचनं निबुध्य द्रुतं निशानावगमं सहर्षम् ।
 गत्वा गृहं तस्य ददर्श कन्यां विवाहयोग्यां कमनीयकान्तिम् ॥

दृष्ट्वा सायसुतामथोऽब्रुवमिदं कन्या मया लभ्यतेऽ
 दत्ता साय वयोधिका कथमसौ दातुं त्वया नेष्यते ।
 सायोऽभाषत भाषितं हि भवतो युक्तं मया मन्यते
 सत्प्राप्तो यदि लभ्यते कुलवते तस्मै सुता दास्यते ॥

अवसरमुपलभ्योवाच तं साय शीघ्रम्
 स्पृहयसि यदि चित्ते सम्प्रदातुं कुमारीम् ।
 समधिकपरितोषाञ्चन्द्रपुत्राय देहि
 स भवति गुणिगण्यो मान्यवंशप्रसूतः ॥
 निगदितवचनं मे स्वीचकाराशु सायः
 परमसुखितचित्तोऽतोषयन्माञ्च भक्त्या ।
 तदनुनयगिराऽहं प्रीतियुक्तोऽस्मि प्राप्तः
 शुभपरिणयबन्धव्यग्रचित्तं भवन्तम् ॥
 घटकवचनतुष्टश्चन्द्रदासः सभार्य-
 स्तनयशुभविवाहोत्साहशीलो यभूव ।

तदनु च सनका सम सादरं हर्षयुक्ता
 प्रणिगदितवती तं कीदृशी सा कुमारी ॥
 या सुन्दरी सुरपुरीमपहाय रामा
 स्वेच्छागतेव वसुधामुपभोक्तुकामा ।
 पद्मालयेव हृदयङ्गममूर्त्तिरेषा
 विद्याधरी किमु धराधरराजकन्या ॥
 या कामिनी प्रणयिचित्तविनोदहेतु-
 र्या काशते रुचिरकाञ्चनवल्लरीव ।
 यस्या निशाकरविनिर्मलकान्तमास्यं
 ह्यस्यं तडिद्विकसितप्रतिमानमेव ॥
 गत्या जिता गजगणाश्च मरालपङ्क्ति-
 नृत्येन स्वर्युवतयो विजिता यया च ।
 वासन्तिकाः पिकगणा मधुरस्वरेण
 निश्वाससौरभहतादरमजमजं ॥
 चक्षुः सरोरुहयुगं सममीक्ष्यमाणः
 पर्याकुलो मधुकरो मकरन्दलोभात् ।
 यस्याश्च भालनिहितसिलकच्छलेन
 संराजते परमसुन्दरनीलकायः ॥
 पुण्ये दिने विधिविशेषतियौ च बाला
 देवार्चनापरतया प्रथितप्रतिष्ठा ।
 नार्थो यया नियमितं व्रतमाचरन्त्या
 भग्नादराः किमपरा व्रतपालयन्त्यः ॥
 संश्रूयतामवहिता सनके वचो मे
 धीशक्तिरूपगुणगौरवशालिनीषु ।

इत्थं हि या निरुपमा भुवनाङ्गनासु

सा ते भविष्यति बधूर्घटकोऽवदन्तां ॥

पुच्छसवायं प्रकृतप्रशंसो योग्या तथा सायसुतास्ति तस्य ।

मन्ये विधात्वा कृत एष योमः शुभं फलं तेन फलत्ववश्यं ॥

तत् सायकन्यावदनारविन्दसन्दर्शनार्थं गमने विलम्बः ।

कदापि ते नोचित इत्युवाच चन्द्रं तदानीं घटकः पुनश्च ॥

वैवाहिकत्वेन स सायदत्तः सम्भाषणीयो भवताऽचिरेण ।

“शुभस्य शीघ्रं” प्रवदन्ति धीरा वाक्यं तदेतत् सफलं कुरुष्व

प्रचोदितसहचनेन चन्द्रः संगृह्य वस्त्राभरणं सुरस्यम् ।

मिष्टान्नजातञ्च यथाभिलाषमगान्ततः सायनिकेतनं सः ॥

पुरोहितोऽसौ घटकश्च विप्रौ सङ्घर्षमेतौ तमनुप्रयातौ ।

साधुर्यदा तस्य पुरं विवेश प्रत्युद्ययौ तं विनयेन सायः ॥

आन्तोपहारोपचयस्ततोऽसौ तेभ्यो ददौ सादरमासनानि ।

सम्भाष्य पञ्चाञ्च परस्परेण प्रफुल्लिषितौ भवतस्ततस्तौ ॥

सायं पुनः साधुरिदं वभाषे त्वं मे हि वैवाहिकतोपयुक्तः ।

श्रुत्वा शुण्णौघं भवतः सकाशं कौतूहलेन स्वयमागतोस्मि ॥

त्वं मे कुटुम्बोऽभिनवो भवेति चित्तेऽभिलाषोक्तिं श्रयामि तुभ्यम्

कुटुम्बिता मे भविता सुखेन सार्द्धं त्वया शुद्धधिया हि साय ॥

चन्द्रं ततोऽसौ निजगाद सायः साधुः कुटुम्बो हि भवेत् सुखाय

सम्बन्धवन्धो भवता सहायं प्रमोदहेतुर्भवतीह मन्ये ॥

अतो ब्रवीमि ते चन्द्र त्वत्पुत्रो यो नखिन्दरः ।

दास्यमानां सुतां तस्मै वाचाहं साम्प्रतं ददे ॥

सुचतुरघटकोऽसौ सायवाक्ये निवृत्ते

शुभपरिणयवन्धं बद्धमूलं प्रणेतुम् ।

उभयवचनसाध्ये पत्रमेकं तुलस्याः

करतलपरिवर्त्तं कारयामास ताभ्याम् ॥

विवाहसम्बन्धविधौ स्थिरीकृते द्वासोपहासावुदितौ यदा मिथः ।

उवाच चन्द्रः स्वमनोगतं तदा हर्षोदये यच्च विषादकारकं ॥

पक्तुं लौहकलायकं गुणवती शक्नोति या कामिनी

सा मे साय वधूर्भविष्यति सती सैषा प्रतिज्ञा मम ।

सायः प्रत्यवदत् किमद्भुतमिदं त्वं भाषसे मत्तवत्

लौहः किन्तु विपच्यते हतधिया न ज्ञायते तत्त्वया ॥

अमलोवाच तच्छ्रुत्वा पापबुद्धेः किमुच्यते ।

किं समर्था भवेत् कापि मानुषी लौहरन्धने ॥

व्या पुनः कण्ठनिविष्टयाऽसौ प्रचोदितो वाचमुवाच सायं ।

विज्ञास्यतां त्वत्तनया त्वया तत् विज्ञायतामत्र मतस्त तस्याः ॥

सोऽन्तःपुरं प्रतिगतो रमणीरवादीत्

किं वेङ्गला मम सुता भविता समर्था ।

पक्तुं कलायमयसः पणितं विवाहे

श्रुत्वा तद्वचुरचिरं तमिदं रमण्यः ॥

नृ निर्वंशविप्रो घटको दुराशय आगत्य सम्बन्धमचेष्टयत् कथम् ।

अयं हि मत्तो वणिजां कुलाधमो ब्रवीति पापः किमसङ्गतं वचः ॥

भाष क्रन्दन्त्यथ सायपत्नी कन्याकरं स्वीयकरेण धृत्वा ।

वर्पितस्ते विध्विना ललाटे वतसे न किं सत्कुलपात्रलाभः ॥

विधनार्थं प्रतिपाद्यमूचे तां वेङ्गला स्मरमुखी प्रसन्ना ।

क्रन्द मातर्नृप विस्मयो मे लौहं कलायं गलितं करिष्ये ॥

शक्तितायाश्च तिथेः प्रधानं मासवतं या कुरुते कुमारी ।

इति सा सिद्धमिमं कलायमेतद्व्रताचारफलं निबोध ॥

उशीरमूलं कतिमुष्टिसङ्ख्यं स्थालीशरावादिकपात्रमामम् ।
 आनीय संस्थापय शीघ्रमख्यं सरोवरे स्नातुमहं व्रजामि ॥
 ध्यानेन तत्त्वं मनसा विदित्वा सा वेङ्कला यत्र तथा जगाम ।
 सुपक्वकेशा दृढदृष्टवेशा भूदेवपत्नी मनसा तदानीं ॥
 तत्रैवासीत् सुन्दरं सायगेहं क्रीडोद्यानं निर्मितं तत्समीपे ।
 रम्यं हर्म्यं तस्य मध्योपशोभं द्वारैर्युक्तं तच्च सोपानपङ्कजा ॥

प्राचीरवलयैरुच्चैस्तत्तुर्दिक्षु वेष्टितम् ।

दृष्ट्वादायतनं तच्च सुप्रशस्तमदृश्यत ॥

शाखापल्लवितैर्वृक्षैः कलनादैर्विहङ्गमैः ।

नानाजातिभिरुद्यानं विशेषेणैव सेवितम् ॥

कोकिलानां कलध्वानैर्नादितं सामगैरिव ।

फलमूलाग्निनां तच्च वासयोग्यं मनोरमम् ॥

विरेजुर्विविधा मार्गाः प्रादक्षिण्यक्रियाविधौ ।

गिरिस्तुच्चूर्णसम्पूर्णास्तत्र ते सर्वतोमुखाः ॥

तेषामुभयपार्श्वे च पुष्पोपवनशोभिते ।

विकसत्कुसुमामोदैर्व्याप्तास्तत्र चतुर्दिशः ॥

तन्मध्यभूमौ चतुरस्रनिर्मिते सरोवरे घट्टचतुष्टयादृते ।

विचित्रपाषाणनिवेशकौशलात् सोपानराजी विरराज भास्वर

काचोपमं यत्र सुचारु निर्मलं नीरं सुदृश्यं वसुधासुधानिभम्

गुञ्जत्सुधापानप्रमत्तषट्पदनिषेविताम्बोरुहराजिराजितम्

सा च्छद्मना पद्मपलाशचक्षुरलक्ष्यरूपेण सुलक्षणाङ्गी ।

क्षणेण सोपानसमीपदेशे तस्योपविष्टाऽभवदेव देवी ॥

सरोवरेऽत्राय सुधीरगत्या सा वेङ्कला स्नातुमुपस्थिताऽऽसी

तत्तीरघटं परितो विलोक्य जले सलीलं निपपात वाला ॥

भस्मं प्रदाय पतिता सलिले यदासौ
 तत्पार्ष्णिनिः स्तुतपयः कणिका तदीये ।
 गात्रेऽपतत् खलतयेति रूपाग्नित्वा सा
 दृष्ट्वा प्रकाश्य निजरूपमभाषतैनाम् ॥
 निजपार्ष्णिजलं दत्त्वा यतो मामवमन्यसे ।
 अतोऽभाग्यवती भूया रूपलावण्यगर्विणि ॥
 दृष्ट्वागर्व्येण किमीदृशेन जातस्तवायं नयनावरोधः ।
 न लक्ष्यते कापि च माननीया किं देवता किञ्च धरामरस्त्री ॥

वेङ्कलोवाच ।

किमेवं भाषसे दृष्ट्वा गिरा कटुकया मृषा ।
 सम्भावयसि वा मे त्वं किमहङ्कारलक्षणं ॥
 दृष्ट्वा सत्यग्रमूर्तिरिवदत् ।
 कथं ते पार्ष्णिजातेन जलेनार्द्रीकृता मम ।
 तलुरेषा प्रवीणायास्तत् किं मे नावमाननम् ॥
 तां वेङ्कलाऽब्रवीद् दृष्ट्वा त्वं सतीव न लक्ष्यसे ।
 निजदोषमनालोक्य दोषिणीं भाषसेऽपरां ॥
 अहमग्रे जले मग्ना त्वन्निदानीमुपस्थिता ।
 वर्षीयसि कथं गात्रे लग्नं ते सलिलं भवेत् ॥

ततो दृष्ट्वा सती शान्तमूर्तिः प्रत्युवाच । भवतु तावदेष ममैव
 नेषः न पुनर्भवतु विवादोऽस्मादृश्योरेतादृशः ।

कस्याश्चिदपि दृष्ट्वाया वयोदोषप्रभावतः ।

न तस्या वाङ्मना बुद्धिः सम्यक् स्फुरति सर्वदा ॥

तदेहि भद्रे मधुरभाषिणि हरिणायतलोचने आवामुभे निम-
 गावो जले पश्यावो वा परस्परं कौतुकेन का च किमुत्थापयितुं

शक्नोति खहस्तेनेति । तथोक्ता वेङ्गला बाला बालिकाखभावात् मनसा
प्रभावाद्वा तत्क्षणान्तदुक्तौ सम्मता सत्युवाच । यदेव मन्यसे भवतीति ।

ततो निमग्नयोस्तोये पुनरुत्थितयोल्लयोः ।

वृद्धाया उत्थितः शङ्खः करे तस्यास्तु कङ्कणम् ॥

तद् वृद्धा परितप्तेव शशंस ब्राह्मणी ततः ।

ब्राह्मणीं मामवज्ञाय किं शूद्रा लब्धकङ्कणा ॥

अतो हतो भवेत् पतिर्विवाहवासरे तव ।

शपामि वेङ्गले ततः प्रसादमित्यहं ददे ॥

स जीवितो भवेत् पुनः ज्वेन भासितस्त्वया ।

भुजङ्गमातरं यदि प्रसादयिष्यसि स्वयम् ॥

पक्तुमर्हसि बाले त्वं कलायं लौहनिर्मितम् ।

इत्युक्त्वाऽन्तर्हिता देवी वेङ्गला तदनन्तरम् ॥

इयं सा ब्राह्मणी वृद्धा मनसेति व्यचिन्तयत् ।

कासौ गतेति संचिन्त्य क्रन्दन्ती वेङ्गला तदा ॥

जलादुत्थाय भवनं प्रत्यागत्य ततः परम् ।

महानसे चकारासौ चुल्लिनिर्म्माणमुत्तमम् ॥

षट्काकिनीमितान् नीत्वा कलायान् लौहनिर्मितान् ।

ध्यात्वा सा मनसादेवीं पाकं कर्तुं प्रचक्रमे ॥

प्रज्ज्वाल्य चुल्लिं स्वयमेव रामा स्थालीशरावौ च ततो निधाय

उशीरसार्द्धद्वयमुष्टिकेन यत्नेन सम्भ्रालितयोल्कयासौ ॥

निमेषसार्द्धद्विकमेव कालं सम्यङ्मुदा पक्ववती कलायान् ।

सुखिन्नमखं विहितं यथा स्यात् लौहः कलायो गलितस्तथैव ।

विलोक्य साधुर्गलितं कलायं कन्याचरितञ्च पवित्रमेव ।

पतिव्रताऽसाविति मन्यमानो निर्णीतवान् पुत्रविवाहलग्नम् ॥

स्नाय्य सायं तत एष साधुः हर्षेण चम्पानगरं प्रतस्थे ।
 हं समागत्य सहर्षचित्तः सर्वं यथावत् सनकामुवाच ॥
 नेशस्य तत्तं सनका वभाषे शोकं पुनः सोढुमशक्नुवाना ।
 तास्मि ते देवतया विवादात् कुर्यादतः किं मनसा न जाने ॥
 पापबुद्धिर्वनितां वचोभिर्देवीं रूपा ताश्च तिरस्चकार ।

न्तालदण्डश्च करेण धत्वा जगाद भङ्ग्य्यामि भुजङ्गमुण्डम् ॥

प्रबोधयितुकामा सा कामिनी स्वामिनं ततः ।

शोकार्त्ता वक्तुमारम्भे विनयेन यथोचितम् ॥

अन्ये विधात्वा लिखितं ललाटके साधो नितान्तं तव वंशनाशनम् ।

खण्डनं तल्लिखनं विधेर्यतस्तत्स्वमेवं हतधीरधीरसि ॥

सह देवतया वादो जातो येषां कृतागसाम् ।

वंशनाशोऽभवत्तेषां दैत्यदानवरक्षसाम् ॥

यथा बलेन नीतायाः सीतायाः कोपवङ्किना ।

सवंशो रावणो वीरो दग्धोऽभूद्रक्षसां पतिः ॥

तथा निशुम्भशुम्भौ द्वौ भ्रातरौ सुरविद्विषौ ।

मायारूपधरां देवीं विशालाक्षीं हिमाक्षले ॥

ग्रहीतुकामौ कामेन दानवौ बलगर्वितौ ।

सवंशेन क्षयं नीतौ देव्या रोषप्रभावतः ॥

एवं देवविरोधाग्निदग्धसारा महासुराः ।

दृढहंशाः स्ववंशेन हता अन्येपि भूरिशः ॥

हिरण्यकशिपुर्देत्यो हिरण्याक्षो महाबलः ।

उग्रसेनसुतः कंसस्तथा तौ मधुकैटभौ ॥

यतस्तेपि हता शूराः कुतश्च दुर्जलो नरः ।

इति विज्ञाय मतिमन् शान्तचित्तो भवाधुना ॥

एतावत् सनका नारी प्रबोधार्थं वणिक्पतेः ।
 सप्रमाणं वचः सर्वमुवाच हितकाङ्क्षया ॥
 हिताशया यत्तयोक्तं नाऽसौ मेने हितं हि तत् ।
 न रोचते हितं पथ्यं यथैवापथ्यसेविने ॥
 हितबोधो रूपा साधुर्न प्रबोधममन्यत ।
 वरमूचे च सा काणी पुनः किं मे करिष्यति ॥
 मत्सुतस्य शुभोद्वाहे सावधानोऽस्मि साम्प्रतम् ।
 तद्वासभवनं कुर्यामतो लौहमयं दृढम् ॥
 ततस्तद्गृहनिर्माता विश्वकर्मा तदाज्ञया ।
 किङ्करेण समानीत उपतस्थौ तदन्तिकम् ॥
 अथासौ मनसाभीतिनिरासार्थं कृताशयः ।
 विमृश्य कृतकर्माणां विश्वकर्माणामादिशत् ॥
 गच्छ भोः कर्मकृत्तूणां मम सान्ताल्लिप्यतम् ।
 एकं लौहमयावासं निर्माहि यत्नपूर्वकम् ॥
 पिपीलिकादयः कीटाः प्रवेष्टुं तत्र केतने ।
 यथा नार्हन्ति तद्रूपं कुरु निर्माणकौशलम् ॥
 निबोध कारणं तस्य पुत्रा मे फणिना कृताः ।
 मनसाया विरोधेन भीतचित्तोऽस्मि सर्वदा ॥
 अतो लौहमये गेहे तस्या भीतिप्रशान्तये ।
 पुत्रं बधूसमेतं मे निर्विघ्नं स्थापयाम्यहम् ॥
 प्रतिश्रुत्य ततः सर्वं गृहनिर्माणासाधनम् ।
 साधोः सकाशादादाय विश्वकर्मा गिरिं ययौ ॥
 निर्माणकर्मकुशलः खलु विश्वकर्मा ।
 तन्निर्ममे भटिति वासमृहं सुरस्यम् ।

दूरीकृतारिभयमुच्छ्रितमायतश्च

रेजे सुरञ्चितमिदं सुखशान्तिदाह ॥

तन्माणादो भिन्नयो मध्यममिच्छया सर्वनिर्मितं कान्तलौहैः ।

॥ रं रस्यं कुञ्चिकाधारयुक्तं सर्वं रत्नैर्भूषितं चित्रितम् ॥

निर्माय हर्म्योचितकर्मयुक्तं स कर्मशूरो सदनं प्रयत्नात् ।

तन्तोष्य चन्द्रं बद्धमूल्यरत्नैः पुरस्कृतश्चायं गृहं प्रतस्थे ॥

द्विष्वकर्म्मप्रकृतं निवेतं जातं समाप्तं मनसा विदित्वा ।

तं तूर्णमासाद्य पथि प्रयान्तं रोषेण देवो सहसेत्युवाच ॥

यस्याशुरोधाद्भवता सयत्नं विनिर्मितं लौहमयं निकायम् ।

स मे विपक्षचिरमेष साधुर्ज्ञात्वाप्यशङ्कोऽहिकुलात् कृतम् ॥

चाधुना मे कुर्व तन्न गत्वा तद्भिन्तिपार्श्वे भुजगैकवर्त्म ।

ततोस्तु ते क्षेमकरश्च सर्वं नोचेद्विपन्नो भवितासि शीघ्रं ॥

तां विश्वकर्म्मा सभयं शशंस क्षमस्य मे देव्यभयं प्रयच्छ ॥

सबध्वा प्रसादं चलितोऽस्मि गेहं कथं पुनर्यामि ब्रवीमि किन्तं ॥

देवी तमूचे ऋणु विश्वकर्म्मन् पृच्छेत् स चेत्त्वा कथमागतोसि ।

ब्रवीष्व चन्द्रं कियदस्ति शेषं स्मृत्वा तु तत् कर्त्तुमिहागतोऽस्मि ॥

ततोऽशुरोधेन भयेन वास्याः कर्त्तुं भुजङ्गागमनाय रन्ध्रम् ।

॥ याययौ लौहगृहं तदानीं स विश्वकर्म्मोभयशङ्कितात्मा ॥

॥ आघाताज्जातमीशानकोणे स्तब्धश्चिद्रं स्तब्धसञ्चारयोग्यं ।

॥ वा तन्वाङ्गारचूर्णेण पूर्णं तूर्णं तस्माद्विश्वकर्म्मा प्रतस्थे ॥

अथाऽज्ञातद्विप्रवार्त्ताकः साधुः शुभे काले सुतस्य विवाहदान-

प्रतमिति विषम्य लौहगृहं विश्वकर्म्मणा दृढनिर्मितमित्यभिजानन्न-

भिभयः पुरोहिजेन सह मन्त्रयित्वा चादौ निमग्नश्चकुशलान्

मानादिस्तद् भो ब्राह्मणा मत्सुतस्य शुभविवाहे कुटुम्बवर्गा-

निमन्त्रयितुं यथादेशं गन्तमर्हन्तु भवन्तः । ततस्तत्प्रहिता विप्राः
परमैतमुक्तेन सगुवाकहस्ता वणिजामावासभूमौः प्रतस्थिरे । अथ
गुवाकदानेन प्रत्येकमभिनिमन्त्र्य प्रत्यागतांस्तानसौ पुरस्कारेण तोष-
यामास सर्वान् ।

अथ सादरं निमन्त्रिता वणिजां गणाः सगणा महानुरागेण
स्वस्वजायास्तकन्यकाभिः सह वर्त्तमाना यथायोग्यकाले चम्पकनगर
मुपतस्थुः सर्वे । तत्र ते बहूनि दिनान्यधितिष्ठन्तिस्म यतो गन्धवणिज
कुटुम्बवर्गाः निमन्त्रिताः सन्तः सुहृदां निवासभुवमागत्य प्रथममे-
शाकस्य बीजानि वपन्ति भूमौ ; यावत्तदङ्कुरितं शाकं न भक्ष-
यन्ति तावत्ते कर्मणि सम्पन्नेऽपि कुटुम्बगृहमधिवसन्तीति रीतिः ॥

ततोऽसौ चन्द्रदासः शुभकर्मनिर्व्वाहार्थं बन्धुवर्गान् प्रति विभक्त-
कर्मभारमर्पितवान् स्वयं पुनस्तेषां तत्त्वावधारकोऽभिमत आसीत्
अथ साधुर्मात्स्न्याकारवधूमानाञ्च तामादिदेश, अयि मांजिनि मत्पुत्र
शुभविवाहोपयुक्तमेकं मुकुटं रचय । तदुच्यते ।

मुक्ताङ्गीरश्चिरण्यरौप्यमणिभिर्युक्तं सुषुप्पाश्वितं
कर्त्तव्यं मुकुटं त्वया समुचितं तत्रेति लेख्यं पुनः ।

गोविन्दो गरुडे मरालसहितो धाता महेशो वृषे
श्वेतैरावतवाहनोऽमरपतिर्देवः समीरो मृगे ॥

यमः कुबेरो वरुणश्च वह्निरन्येपि दिक्पालगणाः सवाहाः ।
लेख्यास्तथाकाशविहारिणोऽन्ये गन्धर्वविद्याधरकिन्नराद्याः

आदिष्टे मुकुटे तथा विरचितं सर्वं सुदृश्यं शुभं

देवाश्चालिखिताः स्ववाहनयुताः सर्पस्तु नैवार्पितः ।

आशङ्केयति वक्षिक् विलोक्य भुजगं क्रोधेन तप्येत चे

त्तेनास्यैव सुखं विनश्यति ततो हर्षे विषादो भवेत् ॥

तज्ज्ञात्वा मनसा कृतागसमिमामित्यब्रवीत् सा रूपा
 रे रे मालिनि चित्रितं त्विभुवनं सर्पः कथं नार्पितः ।
 पुत्तास्ते न गताः कृतान्तकवलं गर्वसातो लक्ष्यते
 शीघ्रं मे वणिग्नां फणाः प्रतिफलं दास्यन्ति तेऽतः परं ॥
 मालाकारवधूस्त्वाच्च सभयं त्वं गच्छ मातर्गृहं
 लेख्यस्ते भुजगः सुगोपनतया तच्चित्रपार्श्वे मया ।
 देवी तद्वचसा गता निजपुरं सर्पाङ्कितं मालिनी
 कृत्वा पूर्णमिदं त्रिचित्रमुकुटं साधोः समीपे ददौ ॥
 सुचित्रितं तन्मुकुटं विलोक्य सन्नुष्टचित्तेन वणिग्धरेणा ।
 पुरस्कृता वस्त्रधनादिदानैः सा मालिनी स्मेरमुखी प्रतस्थे ॥
 अतः परं तस्य गेहे ये कुटम्बाः समागताः ।
 तेषां नामानि वक्ष्यन्ते श्रेष्ठानामिह साम्प्रतम् ॥
 माधुदत्तो वणिक् श्रेष्ठो वर्द्धमानादुपागतः ।
 लक्षपतेस्तुजामाताऽऽगतो धनपतिर्वणिक् ॥
 हरेकृष्णो वणिङ्नाथः कुमारीनाथदत्तकः ।
 रामरामो जगन्नाथः कालिदासो महाधनः ॥
 वणिग्जनार्दनो दासः श्रीहरिश्च सनातनः ।
 दुर्गादासो जगच्चन्द्रोऽनन्तदत्तोऽतिदान्भिकः ॥
 लक्षपतेः सुतश्चापि दत्तो नीलाम्बरो वणिक् ।
 श्वशुरश्चन्द्रदासस्य शङ्खदत्तो धनेश्वरः ॥
 वणिजां षोडशानाञ्च कुलेषु कुलभूषणः ।
 सङ्गे समागतास्तस्य वणिग्वंशाश्चतुर्दश ॥
 सप्तग्रामादयो देशा वणिजां वासभूमयः ।
 सत्तद्देशागताः सर्वे ससमाजा निमन्त्रिताः ॥

माता नखिन्दरस्याथ शुभोपयमवासरे ।
 हरिद्राम्बुजणादीनि शुभकर्माण्यकारयत् ॥
 ततो नखिन्दरः स्नातो जातो हेममयद्युतिः ।
 दुकूलं परिधत्तेऽस्मै स्वर्णसूतेण मण्डितम् ॥
 अथास्य नरपात्रस्य कृतदारैः सवान्धवैः ।
 तत्कर्म्मकुशलैः सर्वैर्ब्रह्मिण्यभिः समुपागतैः ॥
 सम्पादितं यथायोग्यं सज्जनं सर्वसम्मतं ।
 नव्यैश्च नव्यभावेन भव्यैर्भव्यतया पुनः ॥
 साक्षाच्छिव इवोद्दीप्तः श्वेतचन्दनचर्चितः ।
 दधानस्तिलकं भाले मोहनोऽभून्नखिन्दरः ॥
 तत्कण्ठे मल्लिकामाला स्वर्णहारेण सङ्गता ।
 तडिता सहितारम्या चन्द्रलेखेव दिदृशते ॥
 भुजे विरेजे मणिनाविभासितं केयूरयुग्मम् वक्ष्यं प्रकोष्ठके ।
 कर्णे च मुक्ताफलमालि कुण्डलं शिरःकदीयं मुकुटेन भूषितम्
 एवंविधाभिर्भूषाभिः सज्जितोऽयं नखिन्दरः ।
 निम्नविषयस्तपस्वङ्कां वक्रवंशेन शोभिताम् ॥
 पट्टाम्बरावृतच्छादां मुक्तामालाविराजिताम् ।
 पट्टदोलां समावृत्त्या निर्ययौ सायकेतनम् ॥
 इदानीं मनसा देवी किं पुनर्घटयेत् फलं ।
 इति चिन्तानिमग्नास्ते ज्ञातास्तप्तचवेदिनः ॥

इति श्रीभगवद्भक्तप्रणीते वेङ्कटानखिन्दरे नखिन्दर-
 विवाहोद्योगवर्णने द्वितीयसङ्कल्पना ।

वेङ्गुलानखिन्दरम् ।

तृतीयसङ्कल्पना ।

अथ चन्द्रदासो वसिष्ठा शुभाशुदयिकक्रियासम्पादनान्तरं चर्व्य-
चोव्यलेह्यपेयादिभोजनविशेषैः परितृप्तानां वरयात्रिणां कुटुम्बानां
वाद्यकारादिसहयानिष्ठाश्च सर्वेषां गणैः परितृतः सन् सकौतुकं समा-
श्रितसन्दर्भं सायस्यावासं निशानि प्रति वरपात्रयानमग्रेसरं कृत्वा
भयानां प्रचक्रमे ।

वाद्यानां तुमुलध्वनिः समुद्भितः साधोर्निवासे ततो
लोकव्यूहमयश्च चम्पकपुरं जातं वणिक्पण्डलैः ।
अन्ये वे च निमग्नता बुधगणा ये चोर्ध्वपुण्ड्रा द्विजाः
सर्वे तत्र पुरोहितप्रभृतयः सोल्लासमभ्यागताः ॥
वीथीपरिसरे तत्र गच्छतां गजराजिनां ।
पादप्रचारणोद्धूतरजोराजीभिरावृतम् ॥
गगणां धूमसङ्घातैराकीर्णमिव क्षणितम् ।
जनानां वाद्यषोषेणाह्वितानां पुरवासिनाम् ॥
युवतीषाञ्चद्वानां तद्बीथीपार्श्ववर्तिनाम् ।
हर्षोत्फुल्लमुखं तेषां जातं राजीवसन्निभम् ॥
वरयात्रिगणाश्चाथ पञ्चादग्रव्यवस्थिताः ।
केचित् पार्श्वचरास्तेषां केचिच्च मध्यवर्तिनः ॥

भूमीपरिसरे तत्र चतुरस्रे तदङ्गने ।
 पट्टशय्यासमाच्छन्ने सदः शशं सुसज्जितम् ॥
 विशेषाच्छोभितं तच्च धवलाम्बरयैर्धृतम् ।
 तेन ज्योत्स्नामयं जातं किंपुनर्दीपभासितैः ॥
 ऊर्ध्वं चन्द्रातपव्याप्तं तदधो रज्जुदोलितैः ।
 ज्वालितैर्दीपसङ्घातैर्गृहमासीद्विबोज्ज्वलम् ॥
 तत्तासीन्मध्यदिग्भागे तद्विस्तृतसुखासनम् ।
 कार्पासकोमलं चित्रविचित्राक्षरभासुरम् ॥
 तूलस्थूलोपधानेन विधानेनोपशोभितम् ।
 क्षुद्रैः पार्श्वोपधानैश्च सुखसेव्यं मनोरमम् ॥
 सम्मुखे निहितौ दीपौ द्वौ च काचघटादृतौ ।
 मधूष्णितसमायोगादास्तां तौ सूर्यसन्निभौ ॥
 ततः सुखासने तस्मिन् वरपात्रो नखिन्दरः ।
 सुरराज इवारेजे रूपभूषणशोभया ॥
 पार्श्वे पारिषदास्तस्थोपविष्टा वरयात्रिणः ।
 सर्वे चकाशिरे तत्र निर्जरा इव भास्वराः ॥
 गायन्तो गायका गीतं तदानीं मधुरस्वरम् ।
 मनसो मोदनं तत्र चक्रुस्ते किन्नरा इव ॥
 कन्यायात्रिगणास्तस्य पुरो वामेऽथ दक्षिणे ।
 स्वेच्छयोपन्यविज्जन्त शिशवः प्रतिभान्विताः ॥
 ततः प्रष्टुं प्रष्टव्यो वरश्च वरयात्रिणः ।
 किन्तावत् पठितं शास्त्रं युष्माभिः स्थूलदर्शिभिः ॥
 किञ्च न ब्रूयते किञ्चिन्मूकवत् स्थीयते कथम् ।
 का भोतिर्विद्यतेऽस्मात्तो यथाज्ञानं निगद्यताम् ॥

वरयात्रिगणैरुक्तं मातुषेभ्यो भयं कुतः ।
 अस्माभिलक्ष्यते तावदूयं किं मातुषा न वा ॥
 अतो हि स्थीयते तूष्णीं यावदूयं न निश्चिताः ।
 इत्युक्त्वा ते हसन्ति स्म युगपद्वरयात्रिणः ॥
 एवं हामोपहासेनालपताञ्च परस्परम् ।
 उच्चैर्हसोऽभवद्येषां जयस्तेषामभूत्ततः ॥
 अन्यत्र तत् सभायान्तु दिव्यासनमधिष्ठिताः ।
 ब्राह्मणाः पण्डितश्रेष्ठाः शास्त्रवादपरायणाः ॥
 अदृश्यन्त तदा सर्वे तेजसा तापसा इव ।
 किन्तावङ्गो विवाहत्वं यदि जानीथ कथ्यतां ॥
 वादमुत्थापयामासुरित्युक्त्वा ते परस्परम् ।
 पुष्करस्तम्बुले वाचो लाजा इव विभावसी ॥
 वितण्डावादिनान्तेषां पूर्णं कोलाहलैः सद्दः ।
 तत्र प्रदीप्तरोषाणां वाचालानां जयोऽभवत् ॥

अथास्य पार्श्वे गृहदेहलीषु समाश्रितानां प्रतिवेशिनीनाम् ।
 पुनस्तथा गेहगवाक्षपार्श्वे दण्डायितानाञ्च वणिग्वधूनाम् ॥
 निष्पाधरीणामिव सुन्दरीणां दिव्याङ्गनानामिव भूषितानां ।
 इत्य रूपं वरयात्रिणाञ्च सभां समालोकितुमुत्सुकानाम् ॥
 आग्रदोलायितमौक्तिकानि मुखानि पूर्णैन्दुनिभानि तासां ।
 शोक्यं संहर्षपरीतचित्ताः सर्वे बभूवुर्वरयात्रिणस्ते ॥
 सदनः पुरवर्त्तमानाः विचित्रवस्त्रा वणिजां रमण्यः ।
 आह्वालोपितकर्म्मदक्षा आचारकार्येऽभिरता बभूवुः ॥
 तदाभूद् भूषिता ताभिर्वेज्जला चारुभूषया ।
 कृतं गालं हरिद्राक्तं चूर्णोद्वर्त्तनमार्जितम् ॥

सुवासितेन तैलेन मूर्ध्नि स्नानात् ॥
सौवर्णकङ्कतेनापि यथाशक्त्वा प्रसाधिताः ॥
ततस्तु वेशविन्यासात्कवरीपरिवन्धनात् ॥
चूर्णकुन्तलतचास्याः शुशुभे भास्वरं मुखम् ॥
पुनर्दोलायितं कर्णं तस्याः काञ्चनकुण्डलम् ॥
वभासे नीरदश्यामकेशपाखे शुभांशुवत् ॥
मुक्ताफलञ्च नासाग्रे शिरो मणिविराजितं ॥
अलोभयत तत्सर्वं दर्शकानां विलोचनं ॥
वेङ्कला सुन्दरी सुभ्रूः सर्वाभरणभूषिता ॥
इन्द्राणीव तदा रेजे ऋगशावकलोचना ॥
पूर्णमाचन्द्रवन्नस्या वदनं यत् सुधाधरम् ॥
दिवानिशं प्रसन्नं तत्कं न कामममोहयत् ॥

अथ पुरोहितेन धीमता लग्नकालमुपस्थितं विज्ञाय निवेदि
सायौ वणिक् कन्यादाने समुत्सुकः सम्प्रदानमृहे वरपात्रमुपस्थापि
पुरोधसा ब्राह्मणानामनुमतिं स्वयञ्च मान्यतमानामन्येषामाज्ञां मृही
वान् । ततो गन्धवणिजां प्रधानः प्रामाणिकाभिधः कोऽपि समागत्य नापि
पुत्रेण वरपात्रं समानीय सम्प्रदानमृहे आसने प्राङ्मुखं न्यवेशय
दाता पुनरदङ्मुखो निवेशितः, तत् स्थानं च दानत्रयैरपूरयत् । तदुच्यते
अपूर्वञ्चतुष्कोसहितं शय्यादृतं ससोपानं स्वर्णपदिकं पञ्चङ्गसुभ
स्वर्णरौप्य-आवहारिक-पानभोजनादिकपात्राणि कांस्यपित्तलनिर्मि
त्यपराणि च विविधैर्जसपात्राणि तन्मध्यस्थानविन्यस्तसुखासनं पवि
ट्टिरण्यपात्रपरीतरत्नराजितवराभरणानि च सर्व्वानि यथास
यथाविधानासौ भक्ष्यतयान्यवीविशत् । ततोसौ पुरोहितः प्र
शुभविवाह-खलिवाचनं वस्त्राभरणदानेन वरञ्चकारयित्वा वर

श्रीयामाचारपीठकं प्रास्थापयत् । तत्राचारासने समुपस्थिते वरे शङ्ख-
रत्नपात्रादि हस्ते कृत्वा नवनारीपरिहृता श्वश्रूरमणा जामातरं मनो-
भ्रमतमभिसमीक्ष्य सौख्यकं वरीतुं पर्योदकहस्ता समागमत्, कन्धचाप्रा-
यितुं वाद्यमावादयितुञ्चादिदेश । तदानीमवसरक्रमेण युवतयः सहास्य-
दना व्यवहारप्राप्तं तासामामोदनलक्ष्यं वरपात्रस्य कर्णमर्दनं नन्द-
मुच्छ्रुभिघातात् प्रमोदनञ्च प्रचक्रुः ।

ततः श्वश्रू र्ध्वपरीतचित्ता प्रथमतः पर्येन ततो धान्यादिपूर्वभूषण-
वित्तो मङ्गलत्रियाः पात्रेण ततो दीपपात्रेण च क्रमशस्तं वरं वृणो-
वित्तम् । अनन्तरं तत्रैव वेङ्कटा समानीता बभूव ।

वासौ तदानीं विपरीतपीठमध्यासिता रत्नविभूषिताङ्गी ।

हाम्बराच्छादितसर्वगात्रा शिरोग्रभागे मुकुटं दधाना ॥

आचारभूमौ कृतदारनव्यैर्नीता तु सा स्वामिसमीपदेशं ।

प्रदक्षिणीकृत्यसमापनान्ते मिथः शुभालोकनमप्यकारि ॥

वरञ्च कन्यावरणे समाप्ते नीतः पुनर्दानविचित्रपीठे ।

पूर्वार्धस्य आसीद्वर उत्तरार्धस्यो दाता च कन्या वरसम्मुखीना ॥

श्वश्रूरोधसोक्तान्युभवंशकानां गोत्राणि नामप्रवराणि चोक्त्वा ।

वाद्यार्घ्यदर्भादिभिरर्चिताय वराय कन्यां प्रददे प्रदाता ॥

अनसथाचारविधिक्रमेण तौ दम्पती वासरसञ्च नीतौ ।

चक्रतुर्मङ्गलभाण्डलीलां नारीभिरामोदमुपेयिवासौ ॥

कन्यायाः सहचारिण्यो वरेण सहितास्ततः ।

एकस्यामेव शय्यायां समासीनाः समन्ततः ॥

रहस्यालापनार्थाय निशाशेषमयापयन् ।

वरकन्याधिवासात्तद् गृहं वासरमुच्यते ॥

भ्रान्तरे सायवहिःप्रकोष्ठे सर्वेपि कन्यावरयातिगञ्च ।

आहारवस्तूनि चतुर्विधानि दत्तानि भुक्त्वा परितोषमाप्नुः ॥
 तस्मिं गता देशनिवासिवर्गाः प्रतस्थिरे स्वस्वनिकेतनेषु ।
 कुटुम्बकाः सायगृहे निषेदुः पिधानयुक्ते शयने शयानाः ॥
 नखिन्दरो वेङ्कलया करग्रहे चिरेण प्राप्तप्रणयोत्सुकोऽभवत्
 विज्ञाय देवो मनसा तदाशयं चिक्षेप सम्मोहशरं ततः परं ।
 तस्य प्रभावेण विषेष्टविग्रहं पतिं तमालोक्य करोद् वेङ्कला ।
 निशम्य तत्प्रोचुरिदं यात्रिणः कथं ब्रजामो भवनं निराशम्
 अथास्य गेहे रमणीजनानां विलापकोलाहल आविरासीत्
 ततः कुमारी रुदती तदानीं तुष्टाव सम्यग्विनयेन देवीं ॥
 क्षमस्व मां देवि कुरुष्व रक्षां कृतागसि त्वं करुणां विधेहि
 दासी विपन्ना पतितास्मि पादे हरस्य कन्ये हर कल्याणं मे ॥
 क्षवेन तुष्टा करुणार्द्रचित्ता देवी स्वयं तं हरतिस्म बाणं ।
 क्षणेन सुप्तोद्यद्वाप्तचेता नखिन्दरो विस्मृतवेदनोऽभूत् ॥
 सजीवनं सर्वजना नखिन्दरं विलोक्य हर्षान्वितचित्तवृत्तयः
 सक्षीरमिष्टान्नमभोजयन्तदा बुभुक्षितं वेङ्कलया सहासितं ॥
 चन्द्रः श्रुत्वा दैवजं दुर्विपाकं प्राप्तः प्रायो यत्परं नास्ति दुःखं
 जघे सायं त्वं प्रधानः सुहृन्मे कन्यां पातं प्रेषयस्वातिशीघ्रम्
 सायसामूचे भवने मदीये विग्रस्य साधो रजनीं त्वयाद्य ।
 गन्तव्यमुल्लासवता प्रभाते पाणिग्रहे रीतिरियं प्रसिद्धा ॥
 उक्तेत्येवं साधुरेन वभाषे पुत्ताः षण् मे खादिताः सर्पमात्रा
 चित्ते नित्यं साध्वसं विद्यते मे जाने नैतत् किं विधाता विधा
 ततो विषण्णस्तमुवाच सायः प्रकम्पते मे हृदयं त्वदुत्था ।
 देव्या विवाहं न कदापि जानन् सुताय ते सम्प्रददे सुतां मे
 माभूद् भयं ते भव साय सुखो गृहं हृदं लौहमयं ममाक्षे

।स्थापयस्वेति वरञ्च कन्यामाहस्य चन्द्रो न सहे विलम्बम् ॥
 नवाहारातौ वरकन्याकानां सम्प्रेषणा दुःखकारी नितान्तम् ।
 ।थापि सायः स यथाविधानं प्रस्थापयामास वरं सकन्यम् ॥
 ।न्याप्रयाणे गलदश्रुधारा सायस्य पत्नी रुदतीदमूचे ।
 ।मां प्रेष्य वत्से गतजीवनेव न स्थातुमिच्छामि गृहे क्षणार्धं ॥
 षट् सोदरान् यासि विहाय कुत्र स्नेहेन,येषां सुखिनी सदासोः ।
 दुःखं न जानासि कदाचिदेव प्रिया त्वमेकेव गृहस्थलक्ष्मीः ॥
 ।से कथं पास्यसि भोक्त्यसे वा तच्चिन्तया मे हृदयं न सुस्थम् ।
 न सन्निवृष्टे मिलितो वरस्ते देशे सुदूरे पतितासि तस्मात् ॥
 प्रयाहि पतुर्निलये त्वमद्य नेष्यामि वत्से न चिरेण गेहम् ।
 ।जन्तु सार्द्धं परिचारिकास्ते छायेव तास्वाऽनुचरन्तु कार्ये ॥
 त्वं धीमती मे तनया सुशीला जानासि सर्वं सुधियां सुवृत्तं ।
 सङ्गेपतस्तच्छृणु मे तथापि कुर्यां गुरुणां प्रसमीक्ष्य कार्यम् ॥
 श्रीडासखीभिः समकालमेत्य तां वेष्टयित्वा रुदतीभिरूचे ।
 प्रेमास्त्रदीयं क्व नु यासि हित्वा विलोकयामस्तु कदाऽऽननं ते ॥
 ।त्वा विहीना हि वयं सुदीना न जीवनं धारयितुं समर्थाः ।
 सा साश्रुनेत्रा मधुरैर्वचोभिः प्रबोधयामास समा वयस्याः ॥
 ।तः समेता परिचारिकाभिर्नमस्त्यवर्गं सहसा प्रणम्य ।
 ।वेङ्कला स्वामिसुरम्ययानमारोहयिष्ट स्वजनैर्यथावत् ॥
 ।लोलायाने वेङ्कला रोहिणीव पार्श्वे लग्नाशीतरश्मेस्तदानीं ।
 ।मे शोभां स्वामिनः सङ्गमेत्य पत्युर्गेहे गन्तुकामा सकामा ॥
 ।लायानं तौ तदारुह्य यातौ शीघ्रं रम्यं चम्पकं चन्द्रवासं ।
 ।ताः सर्वे गायका वादकाश्च स्वं स्वं यन्त्रं वादयन्तोऽभिरामम् ॥
 ।पातौ यातिवर्गश्च साधुः सर्वे चम्पाग्रामवीथीं प्रतोयुः ।

सैर्हसन्तीभिरभाषि तूष्णं जयोऽधुना धूर्त्तं तवापि सिद्धः ॥
 गर्हते ज्ञानमुखं पतिं तदा निरीक्ष्य रामा हसिताननाऽभवत् ।
 तो हसद्भिः परिचारिकागणैर्जितं जितं तावदिति प्रभाषितं ॥

नीतास्तथा कुशलिनो निजशारिवर्गाः

सारीफले परमचित्तितपट्टवासे ।

तस्यास्ततः प्रियसखीभिरभाषि सोऽयं

द्यूते विलक्षणकृती कितवासि जातः ॥

हसन्नुवाचाथ नखिन्दरसा युष्माकमेघा चतुरा वयस्या ।

दृष्ट्वा यतो मामसहायवन्तं स्वापाकुलं सङ्कुचिताक्षियुग्मं ॥

नृगं जयोत्साहवती सतीयं सखीसहाया कृततोऽजिगाय ।

हायहीनस्य यतो जिगोषोः साध्येपि कार्यं वितथः प्रयासः ॥

अतोऽहमस्मि युष्माभिरुपहास्यः पराजितः ।

यत्न नास्ति गुणज्ञो हि गुणं सत्त्वं विलुप्यते ॥

आम्यतामद्य निशावशेषो विज्ञाप्यतां वः प्रियकृद्वयस्या ।

विना विघातं यदि जीवितः स्यां ज्ञास्ये तदा श्वो भवद्दीयसख्या ॥

ततः सखीरित्यभिधाय सद्यो नखिन्दरः स्वापसमाकुलोऽभूत् ।

सख्यश्च निद्रावशगा बभूवुः सा वेङ्गला तत्र विनिद्रनेत्रा ॥

त्वेति तथ्यं मनसाप्यचिन्तयत् स्वकार्यसिद्धेयं समयोऽयमागतः

प्रोद्यता घातयितुं नखिन्दरं समाह्वयत्सा सहसा भुजङ्गमान् ॥

आहृताः फणिनां गणाः सचकिताः पातालभूवासिनो

देव्याः सन्निधिमागताः स्वयममी रूपेण कालोपमाः ।

सर्वे कालफणाः करालदशनाः स्थूलाश्च रक्ताधरा

गानावर्णभयङ्करा विषहरीर्हर्षप्रदाः किङ्कराः ॥

तत्र ते भुजगाः सर्वे त्रयो लक्षाः समागताः ।

तानूचे मनसा वाचं द्यूयं ये सासुपस्थिताः ॥
 सान्तालिपर्वते तूर्णं यात लौहमयं गृहं ।
 दुर्दान्ता रक्षकास्तत्र प्रजाग्रति समाहिताः ॥
 गत्वा केनापि मार्गेण द्रुतं शक्नोति यः फणी ।
 दंष्टुं चन्द्रसुतं सुप्तं स मे सर्वप्रियो भवेत् ॥
 संश्रुत्य देवीवचनं भुजङ्गा मौना बभूवुर्नतमस्तकास्ते ।
 एकोऽहिरेषामिह वङ्कराज उवाच तां प्रेषय साम्प्रतं मे ॥
 तद्वाक्यच्छृष्टा मनसा तमूचे गच्छ द्रुतं मे कुरु कार्यसिद्धिं ।
 ततः स वङ्गस्त्वरितं जगाम सकौशलं तत्र विवेश शीघ्रं ॥
 तां वेङ्गलां जागरितां विलोक्य स शङ्कितः पार्श्वगतो बभूव ।
 गृहान्तरस्थं प्रसमीक्ष्य नागं ससम्भ्रमं साऽद्वरतस्तमूचे ॥
 अविरतं दिवसान् गणायाम्यहं नहि लभे भवतः शुभदर्शनं ।
 भुजग भाग्यवशात् त्वमिहागतः पिव पयो मम काञ्चनभाजने
 वचनकौशलतो निरवीकृतो विषधरस्त्रपया नतमस्तकः ।
 प्रतिविधानविवेचनया तया कनकयन्त्रनिबद्धगलः कृतः ॥
 ज्ञात्वा देवी वङ्कराजं निबद्धं सख्या सार्धं मन्त्रयित्वा तदानीं
 तस्यां रात्रौ कालदन्तं भुजङ्गं तत्राह्वय प्रेरयामास सद्यः ॥
 तमपि सा तरसा निजया धिया धृतवती पयसा प्रतिलोभितं
 तद्वधि प्रमदा सुसमाहिता स्थितवती मनसाभयकातरा ॥
 तस्मिन् यन्त्रे कालदन्ते भुजङ्गे बन्धं याते चिन्तयामास देवी
 द्वावेतौ मे नागवर्ख्यौ निबद्धौ किं कर्त्तव्यं कोऽधुना प्रेरणीयः
 पुनः सोदयकालाख्यं भुजगं प्रेरयत्तदा ।
 बबन्ध वेङ्गला नागं क्षणान्तमपि पूर्ववत् ॥
 तया भुजङ्गाः क्रमशो निबद्धाः सन्दृश्यन्तेण पृथक् त्रयसे ।

खिन्दरो जागरितस्ततोऽत्तभूदा तमेषा भणितुं प्रवृत्ता ॥
 तेन ते जीवनमद्य नाथ संरक्षितं कालभुजङ्गतुण्डात् ।
 जङ्गमा लौहगृहे प्रविष्टास्त्वां हनुकामा मनसोपदिष्टाः ॥
 सा स्वयस्ते च मया निबद्धाः क्षीरप्रदानेन विनीतवाचा ।
 तः परं वा मनसा किमन्यद् दुःखं न जाने घटयिष्यते सा ॥

इत्युक्तेन नखिन्दरेण कथितं तच्चिन्तनं त्यज्यताम्
 प्राणान् मे जठरानलो वितपते भक्तेन रक्ष प्रिये ।
 अस्मिन् दुर्गमलौहवेश्मनि मया भक्तं कुतो लभ्यते
 त्वं यद्येकमपेक्षसे क्षणमिदं पक्तुं तदा शक्यते ॥
 भाण्डं माङ्गलिकं सतरुडुलमथ स्यात्तीं प्रकल्प्य स्वयम्
 नारीकेलफलत्रयेण विहितां चुल्लीञ्च तद्वारिणा ।
 तञ्जलाञ्चलखण्डमिन्धनसमं प्रज्वाल्य दीपाग्निना
 शीघ्रं वेङ्गलया विचक्षणतया पक्वं तदन्नं तया ॥
 अथ सा मनसा देवी तज्ज्ञात्वा कुपिता सती ।
 नेतया मन्त्रयामास किं विधेयमतः परम् ॥

निशावशेषेऽपि न तं भुजङ्गः शक्नोति दंष्टुं यदि कश्चिदद्य ।
 जहामि मर्त्तये हि हतप्रभावा देवीषु गण्या न कदा भवेयम् ॥
 तु कालीं मनसा भुजङ्गोमाह्वय सा तां निजगाद देवी ।
 कालि कल्याणि मम प्रियासि यत्नेन सम्पादय मत्प्रियं यत् ॥
 तिसि चेत्तद्भवनं प्रविश्य त्वं सत्वरं चन्द्रसुतं निहन्तुम् ।
 मदीयं द्रविणं सहर्षं दास्यामि तुभ्यं हि यथाभिलाषम् ॥
 भुजङ्गी मनसानिदेशात् प्रसन्नभावेन निशावसाने ।
 शैलाभिसुखं ततोऽसौ नखिन्दरो यत्र बभूव सुतः ॥

इतः सा वेङ्कटोवाच पञ्चान्नं स्वामिर्न वचः ।
 इदन्तु प्रसृतं भक्तं भुङ्क्ष्व जीवितनाथ मे ॥
 इत्युक्त्वा निद्रया रामा क्रमशोऽवशतां गता ।
 जाता देव्याः प्रभावेण तदा सर्वेऽप्यचेतनाः ॥
 द्वारपालाश्च ये कैश्चित्तत्रस्था नकुलादयः ।
 कालनिद्रावशीभूताः सर्वे तन्माययाऽभवन् ॥
 ततस्तुकाली गृहकोणरन्ध्रमङ्गारचूर्णेन दृतं विलोक्य ॥
 निश्वासवातेन विमुक्तमेतत् कृत्वा तदभ्यन्तरमाविवेश ॥
 प्रविश्याभ्यन्तरं तस्य तयो रूपं मनोहरं ।
 दृष्ट्वा सुग्धा सती काली मनसोदमतर्कयत् ॥
 अपूर्वमेतयो रूपं दृश्यते वरकन्ययोः ।
 किमस्मिन् भवने जातश्चन्द्रविद्युत्समागमः ॥
 सम्बोहनं कान्तकायं सर्वेषां लोचनप्रियम् ।
 नखिन्दरं विना दोषं दंष्ट्रं नोत्पद्यते मनः ॥
 किं करोमि क्व गच्छामि दंशामि कथमीदृशं ।
 शाक्यामि कथं देव्याः सन्देशं खिन्नचेतसा ॥
 इत्येवं बह्वधाऽऽलोच्य काली कालस्वरूपिणी ।
 तस्य पादतलं गत्वा भुजङ्गी शयिताऽभवत् ॥
 नखिन्दरेण निद्रायां यदा पार्श्वे विवर्त्तिते ।
 पदाघातहता खेयं दुःखितोवाच सर्पिणी ॥
 चन्द्रसूर्यादयो देवा भवन्तु मम साक्षिणः ।
 देव्यादिष्टाऽऽहमायाता विना दोषं पदाऽऽहता ॥
 अतो नखिन्दरं दृष्ट्वा न भवाभ्यपराधिनी ।
 इत्युक्त्वा चरणां तस्य सहसा दंशितं तया ॥

विषव्यालाऽभितप्तोऽसौ जागरित्वाऽभ्यभाषत ।
 विषमं केन दृष्टोस्मि जातोऽहं विकलेन्द्रियः ॥
 उत्तिष्ठ वेङ्कले शीघ्रमधोरं जीवयस्व मां ।
 प्रिये प्राणैर्विमुच्येऽहं वदन्नासीदचेतनः ॥
 स्वामिनाह्वयमानासौ तत्क्षणात् प्रतिबोधिता ।
 ऐक्षिष्ट तरसा कालीं पलायनपरां भयात् ॥
 तयाऽथ कर्त्तरीघातच्छिन्नं सार्द्धद्वयाकुलम् ।
 करेणादाय तत् पुच्छं बद्धं वस्त्राञ्चले द्रुतम् ॥
 वेदनाकातरा काली देशीं वेदयितुं ययौ ।
 वेङ्कला मुञ्जराह्वय नाथं मेने न चेतनं ॥

॥ आत्वा ततो निश्चलनीरवं पतिं रुरोद बाला तदनिष्टशङ्कया ।
 ॥ ख्यस्तदा जागरिताः सविस्मया विज्ञाय सर्वं रुददुस्ततः परं ॥
 ॥ कोडे हत्वा वेङ्कला स्वामिदेहमुच्चैरुच्ये रोरुदन्ती सखेदं ।
 ॥ कृतस्त्रां रात्रीं यापयित्वापि नाथं देव्याः कोपाद्रक्षितुं नैव शक्ता ॥
 ॥ हतागसो मे श्वशुरस्य वादादेव्या हि मन्युः फलितस्तद्वद ।
 ॥ गीहालयो वा नहि विश्वकर्मा देव्या रूपं वारयितुं समर्थः ॥
 ॥ स्याः प्रभावान्कुलादयसो हीनप्रतापास्तपया प्रजन्तुः ।
 ॥ रसमन्तौषधवीर्यशौर्ध्वो घम्बन्तरिश्वापि क्षिया प्रतस्थे ॥

विललाप पुनर्बाला वेङ्कला शोकविह्वला ।
 गलम्बेत्ताम्बुधाराभिराकीर्णवदनाम्बुजा ॥
 द्रुतं हतवती काली प्रियं मे सर्वनाशिनी ।
 जीवयामि हतं नाथं केनोपायेन सम्प्रतम् ॥
 प्रफुल्लं ते मुखं नाथ मलिनं लक्ष्यतेऽधुना ।
 यथा तमोदितः पूर्वो राजप्रसो निशाकरः ॥

विवृणुष्व सा पुत्रमुखं निरीक्ष्य तच्छोकदग्धा स्ववधूँ जगाद ।
 विदग्धभाले कुलनाशिनि त्वं जातासि मज्जीवननाशहेतुः ॥
 विर्वीरुरागस्त्वयि यादृशो मे जातोऽधुनासौ विपरीत एव ।
 विं ह्लादवृक्षस्य विनाशहेतुराशालतामूलविकर्त्तनास्त्वम् ॥
 विखिन्दरो वंशधरः सुधानिधिः कुलावतंसस्त्रनयोऽभ्यजायत ।
 वयात्तदर्थं गृहमायसं कृतं तथापि देव्याः फलितो मनोरथः ॥
 वस्त्रं तवेदम् मलिनं न जातमलक्तचिह्नञ्च न धूलिधूस्रम् ।
 सिन्दूररागो विकलो न भाले धात्रा किमेवं विहितं हि बाले ॥

तूर्णं ततः समुपस्थित्य चरसादीय-
 चन्द्रं न्यवेदयदिदं सविषादवाक्यम् ।
 साधो प्रविश्य भुजगी तव लौहवेश्म
 दृष्ट्वा नखिन्दरमितो भ्रष्टिति प्रतस्थे ॥
 स्रुत इति स कुमारचन्द्रदासो निशम्य
 क्षणविचलितचेता मत्तवद्भाषते स्म ।
 करतलधृतम्लैर्हन्त हिन्तालदण्डै-
 हरि हरि मनसाया मुण्डपातं करोमि ॥

तो द्रुतं लौहगृहं प्रविश्य निर्जीवपुत्रं रुदतीं बधूञ्च ।
 लोकोऽयं दन्तैर्देशनान् निपीड्य साधुसदाहृष्टः पुनः सरोषम् ॥

पुत्रो हतो मनसया यदि निश्चयोऽयं
 तां पापिनीं नगणये न विभेमि चित्ते ।
 एतेन हन्त यमदण्डसमेन दण्डे-
 नाहृत्य तां शमनसम् नयामि तूर्णम् ॥
 तां स्रद्धयामि शिरसा सङ्घर्षयामि
 दूरीकरोमि शतधा परिखण्डयामि ।

उत्सादयामि तरसा प्रतिपातयामि
 सम्प्रेषयामि हृदयञ्च विदारयामि ॥
 पापीयसीं तनयभक्षणाजातपुष्टिं
 पश्यामि चेदहह तामहमेकवारम् ।
 तां दर्शयामि भवनं त्वरितं यमस्य
 संसिञ्चयामि परितापितजीवनं मे ॥
 ततोऽसौ सनका चन्द्रं सविषादमभाषत ।
 देव्या तवापराधेन सर्वे मे निहताः सुताः ॥
 दुःखं यथोचितं नाथ भुक्तं पुत्रवियोगजम् ।
 ततो नखिन्दरं प्राप्य तत्सर्वं विस्मृतं मया ॥

यदा श्रुतं रोदनमत्र बध्वास्तदाऽशनिर्मे हृदये पपात ।
 विभेदं शोकानलदग्धदेहं तथापि जीवामि मङ्गाङ्गतं तत् ॥
 पापाण्यतुल्यं हृदयं ममेदं वज्राहतं नापि विदीर्यते तत् ।
 प्राणाः कठोरा न च मां त्यजन्ति पापीयसीनां गतिरीदृशी हि
 ह्वा वत्स ह्वा भूतलयामिनीश पापीयसीगर्भसमुद्भवोसि ।
 विधौ हि वामे सति जीवलीके सर्वेऽभ्युपाया विफलीभवन्ति ।

सख्यो मे श्रूयतां दुःखं विधिनास्मि विडम्बिता ।
 नास्तीह भूतले नारी मादृशी दुर्दशान्विता ॥
 यस्याञ्च मन्युना सप्त सुता मे फणिना हताः ।
 तापप्रदायिनी देवी क्वासौ न ज्ञायते मया ॥
 न पापचक्षुषा दृष्टा न विवादो मया सह ।
 भर्ता कृतापराधेन सापराधास्मि सङ्गता ॥
 शोकेन दाहणेनास्मि सन्तप्ता व्यथितान्तरा ।
 लज्जामन्युहतज्ञाना कं पुनर्दर्शये मुखम् ॥

मेदिनी चेद् द्विधा भिक्षा गृह्णीयान्मास्रपापिनी ।
 तदा तापप्रशान्त्यर्थं प्रविशामि धरोदरं ॥
 गृहाण मां मेदिनि ते मङ्गोदरे
 यज्जीवयन् धारयितुं न शक्यते ।
 उहोति रामा शुचयाऽस्थिरा सती
 क्षणं वदन्ती परिमूर्च्छिताऽपतत् ॥
 मा क्रन्दोत्तिष्ठ मा क्रन्द काचिदित्यब्रवीत् सखी ।
 का च रामा करं धृत्योत्तोलयामास तां ततः ॥
 काचित् सखी जलं दत्वा प्रक्षाल्य मुखपङ्कजम् ।
 पुनः पुनरुवाचेदं सनके सुस्थिरा भव ॥
 अथासौ वेङ्कटाऽवादीत् श्वश्रूं स्वीयमनोरथम् ।
 वादेन मनसादेव्या ईदृशी दुर्दशा मम ॥
 न मे तत्तापराधोस्ति केवलं दुःखभागिनी ।
 उपायो दृश्यते नान्यस्तस्याः करुणया विना ॥
 अतो देवीं समुद्दिश्य मातः शङ्करमन्दिनीम् ।
 गमिष्यामि ज्वेनाहं दर्शनं यत्र लभ्यते ॥
 श्रुत्वैतद्वचनं नार्यः सर्वा जाताः सविस्मयाः ।
 सखेहकोपनाः काञ्चिदूचुस्तां रक्तलोचनाः ॥
 स्रुतस्य जीवनं कश्चिन्न प्रत्येति त्वया विना ।
 अभग्या या भवेन्नारी तस्याः स्याद्बुद्धिरीदृशी ॥
 नो देवी नापि देवो वा स्रुतं जीवयितुं क्षमः ।
 न दृष्टो न श्रुतः कापि दष्टः सर्पेण जीवितः ॥
 एषा ते दास्यतां बुद्धिः प्रतिज्ञा चैव तादृशी ।
 दास्यन् भावसे वाले किमेतत्तेऽङ्गुतं वचः ॥

सौभाग्येनासि शक्ता चेन्मृतं जीवयितुं पतिम् ।
 तदा कथं हृतो ब्रूहि हृतभाग्ये पतिस्तव ॥
 ब्रूतेस्म वेङ्गला तत्रार्थिः श्रूयतामिदम् ।
 जपया ब्रूत मे श्वश्रूं प्रदातुं त्वरितं ज्वम् ॥
 तूर्णं प्रत्यागमिष्यामि जीवयित्वा हृतं पतिम् ।
 न भवास्युपहासाय सत्यं जानीत महचः ॥
 पुरन्ध्रीणां गणास्तत्र समागत्य ततः परम् ।
 वेङ्गलायाः प्रबोधार्थमूचुस्तस्या हितं वचः ॥
 किमेतद् वेङ्गले ब्रूषे बाले मत्तप्रज्ञापिनि ।
 क्व त्वं बाला क्व सा देवी क्व सत्युः क्व च जीवितम् ॥
 एकाकिनी शवं नीत्वा कुत्र यास्यसि साम्प्रतम् ।
 नायमो विद्यते देव्या नासौ भवति मानवी ॥
 कस्य वाक्येन वा बाले त्वमेवं प्रत्ययं गता ।
 उत्साहिनी येन जाता हृतनाथस्य जीवने ॥
 बालवैधव्यदग्धासि दुर्दैवेन विडम्बिता ।
 कठिनोऽयं मनस्तापो जातस्ते किं करिष्यसि ॥
 पूर्णेन्दुसदृशं मातर्गलन्नेत्राभ्युसङ्कुलं ।
 दृष्ट्वा तव मुखं बाले हृदयं नो विदीर्यते ॥
 पश्येदं तव दुःखेन परितापितचेतसां ।
 अश्रुधाराभिरस्त्राकं कर्हमीभूतभूतलं ॥
 तत्रान्ये सन्ति ये लोका ह्याहाकाराय कल्पिताः ।
 शोकदुःखपरीतास्ते तद्वाचा विस्मयान्विताः ॥
 ततस्तामब्रुवन् सर्वे बाले किं दृश्यते क्वचित् ।
 मङ्गलं साधुशीलानां हन्त कालस्वभावतः ॥

तत्तस्याः कुलकामिन्यः श्रुत्वा सर्वमिदं वचः ।

स्वस्वकर्णे करौ दत्त्वा प्रोक्षुः सर्वा यथोचितम् ॥

कङ्कतीदृशना भासि बाले दग्धकपालिके ।

दृष्ट्वा भाषसे बाल्ये पापिनी हतभागिनी ॥

।त्ये हि बाले विधिना हतासि शान्तप्रकृत्या च विवर्जितासि ।

सुगर्वियोगात् परितपितासि दुर्दैवयोगेन विमोहितासि ॥

।ङ्कनेत्रे नवयौवनासि हताशया चञ्चलचित्तवृत्तिः ।

।न्ति बालाः सरलस्वभावाः पूर्वापरस्वार्थविवेकशून्याः ॥

तत्त्वमेकासि शब्दहितीया प्रस्थातुकामा न च भीतचित्ता ।

।नासि नो कामिनि गम्यमार्गं तथापि गन्तुं यतसे किमेतत् ॥

।लपबुद्धिश्च वयं प्रवीणास्व' शोकदग्धासि वयं त्वशोकाः ।

।ं सुधीरास्वमधीरचित्ता बाले त्वमस्मद्वचनं गृह्णाण ॥

।तो निषेधाम इहैव तिष्ठ किं निष्फलं यासि जले श्वेन ।

।गम्यमार्गे सुलभा न यात्रा तच्चिन्तया ब्रूम इदं हितार्थं ॥

भुवं त्वां ब्रूमहे बाले याहि मा वाहिनीजले ।

तवैषा जीवनाशा हि जीवनाशाय कल्पते ॥

इतुप्रक्ता वेङ्कलोवाच श्वसन्ती रुदती मुहुः ।

भृशमश्रुप्रपातेन स्त्रीतरक्ताभलोचना ॥

मा निषेधत कामिन्यः कुरुध्वमनुमोदनम् ।

दयितं जीवयिष्यामि सत्यं सत्यं वचो मम ॥

साधनस्य फलेनाहं पूर्वजन्मकृतस्य मे ।

प्रसन्नां मनसां कृत्वा साधयामि मनोरथम् ॥

नेष्यामि मे मृतपतिं मनसासकाश-

नेष्यामि जीवितपतिसदनुग्रहेण ।

द्रक्ष्यामि वः शशिसुखान्यनु मासघट्कं
 वक्ष्यामि नञ् कुशलं पुनरेत्य युष्मान् ॥
 पुनर्निवेदये दुःखं युष्माभिः श्रूयतामिदं ।
 दोषेणैकस्य वाऽन्यस्य दुर्दशाः किञ्चवन्ति न ॥
 कर्मणा दूषिता नास्मि भवतीभिर्विचार्यताम् ।
 विना स्वकर्मदोषेण जाताहं पापभागिनी ॥
 श्वशुरस्यापराधेन पतिर्मे फणिना हतः ।
 युष्माभिर्भाष्यते मच्चं दूषणं कथमीदृशम् ॥
 गुरुणां तावतां मध्ये स्त्रीणां स्वामी परो गुरुः ।
 तासां पतिवियोगे हि जीवने किं प्रयोजनम् ॥
 यदर्थं विधवा नार्थी जाताहं हतभागिनी ।
 न जीवितुं विना तेन प्रोत्सहे मरणं वरम् ॥
 एकापराधादपरस्य दण्डो जातः श्रुतश्चेति मया पुराणे ।
 सीता हतासीत् खलु रावणेन महोदधिर्बद्धदशां गतोऽभूत् ॥
 राज्यं नष्टं दृश्यते राजदोषादापदूयस्तास्तत्रजानां समूहाः ।
 दोषाभावेऽपीह दुःखं भजन्ते तद्रूपं मे दुःखजातं प्रजातम् ॥
 अस्तु तद् गन्तुकामाहं भवतीभ्यो निवेदये ।
 यथा लप्स्ये ज्ञं शीघ्रं युष्माभिस्तद्विधीयताम् ॥
 अद्यैव तं समाश्रित्य सन्तरीतुं नदीजलम् ।
 मनसाचरणद्वन्द्वं ध्यात्वा गच्छामि निर्भयम् ॥
 विश्वासो मे दृढोऽस्यैवं जीवयामि मृतं पतिम् ।
 नोचेन्मरिचोत्सार्द्धं ततोऽपि मङ्गलं भवेत् ॥
 विधिना लिखितं भाले यदैवघटनं मम ।
 सम्प्रोक्ष्यामि तदेवाहं कोऽन्यथा कर्त्तुमर्हति ॥

गन्तुकामा ततो रामा वेङ्कला पतिसम्बला ।
 मनसा मनसां ध्यात्वा ययौ चम्पानदीतटम् ॥
 पुनश्च सनकोवाच तां तितीर्षुं नदीजलम् ।
 क्व यासि साम्प्रतं बाले त्यक्तलज्जाभया सती ॥
 बालिका युवती वृद्धा का वा नारी हते पती ।
 शवं नीत्वा परिभ्रान्ता न श्रुता भुवनत्रये ॥
 तां वेङ्कलोवाच वृद्धप्रतिष्ठा निबोध मातर्वचनं ममैतत् ।
 ह्योप्रसादेन हतेन्द्रियं ते पुच्छं ध्रुवं द्रक्ष्यसि जातजीवम् ॥
 विश्वासाय ततस्तस्याः पुनर्जीवनलक्षणम् ।
 दर्शयामास तां बाला तत्प्रतीतिर्यतोर्भवेत् ॥
 राटिकासम्प्रिततैलविन्दुना प्रज्वालिता दीपशिखा गृहान्तरे ।
 प्रणालसकालं सममुज्ज्वलेद् यदि जानीहि पुत्रस्तव जीवितो भवेत् ॥
 रात्रीशेषे यन्मया पक्कमन्नं पात्रे कृत्वा प्रोक्षितं तत्समस्तं ।
 कुर्या भूमौ दाडिमस्यास्य मूले नष्टं गोचेत्तद्गवेज्जीवितोऽयम् ॥
 जावद्भवत्याः सुत एष जीवितो न चान्नमेतत् पुनरेत्य भक्षति ।
 गृहे त्वदीयेऽभिनवं यथावत् त्वयैष मातः समयः प्रतीक्ष्यतां ॥

इति श्रीभगवत्पद्मप्रणीते वेङ्कटानखिन्द्रे वेङ्कटाप्रबोधनं

नाम तृतीयसङ्कलना ।

वेङ्गलानखिन्दरम् ।

चतुर्थसङ्कल्पना ।

अद्यासौ भेलया नद्यां गमनाऽसुमतिं तदा ।
ययाचे वेङ्गला लोकान् पतिजीवनकाङ्क्षया ॥
प्रणम्य तेषाञ्चरणारविन्दं सा दुःखिनी तत्र विनीतवाचा ।
स्वाभीष्टसिद्धेयं पुनरित्युवाच कुरुध्वमाशीर्ष्वचनं शुभं मे ॥
जायेत पथि नो विघ्नो नाथो मे जीवितो भवेत् ।
आगच्छेयं कृतार्थाऽहमेवं सा प्रार्थयत् पुनः ॥
अपश्यत्य वपस्तस्यास्तामूचुस्ते विषादिताः ।
भद्रं भवतु ते बाले यदि यास्यसि निश्चितम् ॥
शिवास्ते सन्तु पय्यानी मा प्रत्यूहा भवन्तु ते ।
देवी ते पथि कुर्वीत शुभमित्यर्थयामहे ॥
श्वश्रूमूचे ततो बाला प्रणम्येति पदाम्बुजम् ।
जननि त्वं गच्छं गच्छ मा रोदीः सुस्थिरा भव ॥
दुःखाम्भोधिनिमग्नैवमवदद्वेङ्गला यदा ।
श्वेतकाकस्य वेशेन मनसा तामुपस्थिता ॥
स श्वेतकाको विपरीतशब्दमुच्चैस्तदानीं सहसा चकार ।
देवीति विज्ञाय तन्मादरेण सा वेङ्गला साश्रुमुखी वभाषे ॥
न काक पशुर्विरहे विषादो जातो यथावन्तुदमेतदद्य ।
पिता च माता मम दूरदेशे दुःखं न मे तौ विदितुं समर्थौ

निशम्यतामत्र निवेदनं तत् संवाददाता न च मे त्वदन्यः ।
 यदि त्वमङ्गीकुरुषे प्रयातुं मङ्गोपकारो हि भवेत्ततो मे ॥
 चम्पातरोर्मूलमधिष्ठितोऽसौ शुश्राव सर्वं यदुवाच बाला ।
 विनीतवाचा किल वेङ्कलाया जातः स काकः करुणार्द्रचित्तः ॥
 श्वेतकाक उवाच ।

द्रुतोस्मि जातस्तव वेङ्कलेऽहं गन्तुं समर्थो भणितुं न किञ्चित् ।
 कयाकयैवं करटस्य वाणी कया च वाचा प्रतिबोधयामि ॥
 वेङ्कलेत्यवादीत् ।

ममाङ्कुरीयं मणियुक्तमेतत् सूत्रेण कुण्यां तव चक्षुवद्धम् ।
 तद्गच्छ नीत्वा मम तातसङ्ग समर्पणीयं जननीपुरस्तात् ॥
 आदे ततस्तस्य निकेतनस्य वस्तव्यमुद्धीय तदा त्वयैव ।
 दृष्ट्वा तया तद्वरणाङ्कुरीयं दुर्भाग्यमेतत् मम वेदितव्यम् ॥

वाच्याविदं कया वाचा पितरौ च सहोदराः ।
 प्रतिकूले विधौ जाते दुःखं स्यादनिवारितम् ॥
 मयि स्नेहवतोः पितोः सोदराणाञ्च दर्शनं ।
 यतो मे व्याहतं धात्वा किमभाव्यमतः परम् ॥
 एवं निगदितो गन्तुमुत्सुको बलिभुक्पतिः ।
 यत्नासीद् वेङ्कलामाता तत्त्वाऽसौ समुपस्थितः ॥

हस्ताङ्गने हीरकमङ्कुरीयमुद्धीय काको निषसाद चाले ।
 आदाय चक्षुं स कठोरशब्दं चक्रे बुभुक्षार्त्त इवच्छलेन ॥
 ततोऽमला वणिकपत्नी वरणस्याङ्कुरीयकं ।
 तदभिज्ञाय साऽऽरेभे क्रन्दन्ती भाषितुं तदा ॥
 यज्जामातुः करे दत्तमानीतमिह तत् कथम् ।
 वायसेन कुतो लब्धं न जाने किममङ्गलम् ॥

कुतस्त्वमागतः काक लक्ष्यसे व्यथितः कथम् ।
 ब्रूहि मे यदि जानासि घटनं सत्यमीदृशम् ॥
 विशेषमेतस्य निबोध भद्रे जानेऽखिलं दुर्वटनं तदीयम् ।
 नखिन्दरो लौहगृहेऽपि सुप्तः कालेन सर्पेण हतो निशान्ते ॥
 त्वत्पुत्री वेङ्कला बाला व्यग्रा जीवयितुं पतिम् ।
 अङ्गमारोपयित्वा तं ज्वरेण ज्वरते नदीम् ॥
 प्रस्थानयन्तु तां बालां ये तस्याः स्वजना जनाः ।
 काकः कया कया वाचा सन्दिश्यैतत् खसुदूययौ ॥
 श्रुत्वा कठोरममलाऽऽस्फुटमस्य वाक्यं
 जाताभितप्तहृदया स्वसुतानुवाच ।
 पुत्राः कथं परम्यताऽऽहतमङ्कुरीयं
 मूर्धं तदेव हृदयं विकलीकरोति ॥
 व्यादाय चक्षुपुटकं विपरीतरावं
 रौतिस्त्र वायसपतिः किमिदं ममाग्रे ।
 किं वेङ्कला विपदि मे पतिता न जाने
 तद्गच्छताद्य सहसा सह वस्तुभारैः ॥
 पुत्त्रिका वेङ्कला बाला तूर्णमानीयतां सुताः ।
 द्रव्यसम्भारमागच्छ गम्यतां भारवाहिभिः ॥
 सायस्रव समागम्य श्रुत्वा वायसभाषितम् ।
 जानेतुं तनयां तूर्णं व्याकुलस्तान् समादिशत् ॥
 मिटलकुक्कुटकृतां शर्कराक्षीरनिर्मितम् ।
 गुडमिश्रितलाज्जाश्च दद्यात्तावत्तन्मकाः ॥
 कटूष्णचूर्णसंश्लिष्टमोदकानि हृदमि च ।
 सुरसानि च पर्णानि सकृद्दीतानि सत्कुरु ॥

नीत्वा सञ्चारमेतेषां भारवाहैश्चलिष्णुभिः ।

यातास्ततस्त्रयः पुत्रास्तां समानेतुमग्रजाः ॥

अन्तस्ते शुश्रुवुर्वर्तनीत्यं पत्न्या सार्धं वेङ्गला सायकन्या ।

पाशोऽस्माकं वालिका नाभिनन्द्य स्त्रोतस्त्रयामुद्यता सा प्रयातुं ॥

लोकेभ्यस्ते तादृशीं वेङ्गलाया

वार्त्तां श्रुत्वा शोकसन्तप्तचित्ताः ।

तूष्णं चिन्ताव्याकुलाः सायपुत्राः

जग्मुर्नद्यासीरमुद्दिश्य सर्वे ॥

नाम्ना ते आतरः प्लुताः सुवलः सुन्दरो हरिः ।

बभूवुरागतास्तत्र यत्नासीद् वेङ्गलाऽऽकुला ॥

चिन्ताव्यग्रान् सोदरान् स्वान् विलोक्य

क्रन्दन्ती सा वाष्पधाराभिषिक्ता ।

तानित्यूचे श्रूयतां आतरो मे

भाग्याद् दृष्टं वो मुखार्जं मयाद्य ॥

विवाहकालरात्रौ मे यस्याः सर्पहतः पतिः ।

तस्याः स्वामिविहीनाया जीवने नास्ति मङ्गलम् ॥

अतोऽस्मि गन्तुकामाऽहमाश्रित्य मनसाव्रतम् ।

जीवयामि पतिं देव्याः प्रसादेन न संशयः ॥

यस्याः कोपहतस्तस्याः प्रसादेन विना पुनः ।

न भवेज्जीवितो भर्ता तत्तस्याः शरणं गता ॥

व्यथन्ते स्वजनाः सर्वे हसन्ति रिपवः पुनः ।

लोकानामीदृशीरोतिर्विपत्तौ विद्यते चिरम् ॥

माता पिता च वक्तव्यौ हतनाथेति वेङ्गला ।

भर्तारं जीवयित्वा सा पुनः प्रत्यागमिष्यति ॥

ज्येष्ठभ्राता सुबल उवाच ।

वेङ्कले सोदराऽस्माकं साधोः सायस्य पुत्रिका ।

समाश्वसिहि किं यासि गृहीत्वा स्वामिनः शवम् ॥

निवर्त्य गृहमागच्छ वेङ्कले स्वल्पधीरसि ।

शवेन सह ते यामं नोचितं मन्यते मया ॥

विहाय सर्वं यदि गम्यते त्वयाम्भियेन माता न पिता च जीवति ।

सर्वं तव स्नेहविशेषभागिनो वयं भवामो हतजीविता इव ॥

वेङ्कलोवाच ।

विना पुनर्जीवितमेव नायं नो यामि गेहं प्रतियात यूयम् ।

दण्डायमानास्तृणितटान्ते किं निष्कलं क्रन्दथ सोदरा मे ॥

भ्रातर ऊचुः ।

सहोदरे त्वं विपरीतभाषिणी विशेषतो बालधियाऽल्पबोधिनी

दूयं दुराशा न कदापि सिध्यति मृतो हि जीवो न पुनश्च जीवति ।

दूयं लोकाः कूलयोर्वर्त्तमानाः प्रोचुस्ते तां वेङ्कले गच्छ गेहम् ।

क्रन्दन्तुऽत्रैर्भ्रातरस्ते सकाशे त्यक्तस्नेहा निष्ठुरा किं विभासि ॥

रात्रीमेकां स्वामिवक्त्रां विलोक्य पूर्वस्नेहो विस्मृतः किं त्वयाद्य ।

एषा बुद्धिर्नैव सौभाग्यदात्री बुद्धेर्दोषाङ्गायहीनासि वृत्ता ॥

त्वं षोडशी कामिनि मोहिनी स्वयं विलोक्य ते रूपमिदं मनोहर

जितेन्द्रियाणां विदुषां मतिभ्रमो भवेत्ततः का च कथा दुरात्मनां

दुःखेन ते सुमुखि ये व्यथिता भवाम-

स्तां ते प्रबोधयितुमेव वयं प्रवृत्ताः ।

बालाऽवला पयसि नक्रसमाकुले त्वं

गन्तुं किमिच्छसि भयं न च विद्यते ते ॥

नीरं प्रतीरं गहनञ्च काननं शङ्काकुलं सर्वमिदं न बुध्यसे ।

अतोऽस्मादीयं वचनं प्रतीयतां निश्चयतां धीरधियावगम्यताम् ॥
शुश्राव नैषा वचनं हितेषां मनोगतं नापि जहौ स्वकामम् ।
स्वनाथवक्त्रं मुञ्जरीक्षतेष्वा निमेषहीनसृङ्गयालुनेत्रा ॥

रुदन्ति नागराः सर्वे चन्द्रदासो न रोदिति ।

वेङ्गलासोदरा एवं दृष्ट्वा विस्मयमागताः ॥

भगिनीं वेङ्गलां सुग्धां समालोक्य तथाविधाम् ।

क्रन्दन्तोऽभिवदन्तिस्मा वयं यामस्त्वया सह ॥

त्वया विना न गच्छामो वक्ष्यामः किञ्च मातरम् ।

अतो भद्रे त्वमागच्छ गृहं यामस्त्वया सह ॥

त्वया विना गृहेऽस्माकं नास्ति कापि सहोदरा ।

त्वयैकया विना माता न जीवेत् शुचया भ्रुवम् ॥

किन्ते भविष्यति विहाय सहोदरेऽस्मान्

नीत्वा शवं जिगमिषा सलिले शुभाय ।

एषा हि सिध्यति न ते पतिजीवनाया

तन्मर्तुमिच्छसि कथं सहसा शवेन ॥

हे त्वमग्रे जननीसमक्षे पश्चात् स्वयं भोजयसे त्वमस्मान् ।

वं प्रधाना भवसि त्वमेका वक्तव्यमस्मिन् वद किं तवास्ति ॥

वेङ्गलोवाच ।

यदि जीवेत मे नाथसदा सर्वं सुशोभनम् ।

नहि सोदरपत्नीभिः सहवासो हि रोषते ॥

ताभिः सार्धं भवेन्नित्यं कलहो मे सहोदराः ।

बालवैधव्यदग्धानामीदृशी दृश्यते दया ॥

बाल्ये या विधवा नारी बल्युत्तम्याः प्रशस्यते ।

विना देशप्रवासिष्वकठोरव्रतपाप्मानम् ॥

अतो मे जगनी वाच्या सा करोतु सदाशिवः ।

शक्नोमि येन मे नार्थं क्षतं जीवयितुं पुनः ॥

भो आतरः कुरुध्वं मे प्रियं यदभिधीयते ।

अस्मिन् चम्पातरोर्मूले द्रव्यजातं निधीयतां ॥

स्वामिनं जीवितं हत्वा यद्यप्यागम्यते मया ।

सर्वमुत्पाद्य भोक्ष्यामि तदा द्रव्यामि मातरं ॥

यूयं रोददिय व्यर्थं प्रिया मे सोदराः कथम् ।

सति मे जीविते नाथे पुनर्द्रव्यामि वो मुखं ॥

मा क्रन्दत नदीकूले भवनं प्रतिगच्छत ।

चलन्ती वेङ्कटा आतृनित्युवाच मनोगतम् ॥

भगिन्या भवने यानन्विराशास्ते सहोदराः ।

चम्पामूलतले चक्रुर्द्रव्यजातं निधापितम् ॥

सशोकदुःखेन हता हृदन्तो जग्मुः स्वदेशाभिमुखं ततस्ते ।

अन्ये तु तेषां सहवर्त्तमाना आरेभिरे रोदितुमत्र सर्वे ॥

देवीप्रिया धीरमतिः प्रभाविनी सन्धानबन्धस्य विशेषवेदिनी ।

सन्दंशबद्धीकृतनागनागिनी भुजङ्गपेटीः स्फुरेण धारिणी ॥

खिन्नाहिपुच्छं वसनान्तबद्धं स्वयं समानीतवती तदा सा ।

नखिन्दरं क्रोडतले निधाय श्वं समारूढवती नदीस्थम् ॥

वातोत्थवीषिहिंलोलबिलोलाधितयाय सा ।

भेलया निर्ययौ ध्यात्वा देवीपादसरोरुहम् ॥

आदौ चम्पातलं घट्टं सन्त्यज्य गमनोन्मुखी ।

उपातिष्ठत सा बाला कुमारवन्दरं ततः ॥

ततस्तं देशमुल्लङ्घ्य क्रमशस्त्रिदिनात् परम् ।

दुवराजपुरं याता नवखण्डं ततः परम् ॥

वेङ्कटूरं विनिर्गत्य दामोदरमुपस्थिता ।
 तत्प्रवाहबलेनास्या धावमानः श्रवस्ततः ॥
 वङ्कानामनदीशाखामाययौ निरुपद्रवः ।
 सलिलं मधुरं यस्या निर्मलं वङ्किदीपनम् ॥
 तान्ते शाखानदीं प्राप्य क्रमशः समुपस्थिता ।
 श्रोतृपटोपूर्वकं नाम गोविन्दपुरमुत्तमम् ॥
 ततः परं वर्द्धमानं विख्यातं नगरं भुवि ।
 तत्रासीत् लोकविख्यातः क्षत्रवंशसमुद्भवः ॥
 वीरसिंहो मङ्गातेजा भूपतिर्भूभृतां वरः ।
 तस्य वंशधरा जाता धीरसिंहादयो वृषाः ॥
 यत्र विद्यावती विद्या सुन्दरो विदुषां वरः ।
 आस्तां लोकेषु विख्यातौ दम्पती तौ गुणान्वितौ ॥
 विद्यासुन्दरयोः कीर्त्तिर्विद्यासुन्दरयोरिव ।
 अद्यापि मूर्त्तिमत्येव विद्यते लोकशास्त्रयोः ॥
 ततः सा वर्द्धमानस्यादूरे गङ्गापुरं ययौ ।
 मनसामायया तत्र श्रवस्तस्या विषद्वितः ॥
 निर्गताः कदलीकाण्डा वंशकीलैः पृथक्कृताः ।
 मानवास्तेन भाषन्त एलोगङ्गापुरं त्विति ॥

वीमायाविह्वला वेङ्कटासीम्बकव्याघ्रा रोहदन्ती निशायां ।
 गोभाकृष्टाः प्रेतकाये जलौका लग्नाः सा तानापनेतुं समर्था ॥
 त्वं दैवं दुर्विपाकं विलोक्य रम्भाकाण्डाङ्गिकमभिन्वाद्य जाताः ।
 अन्योपायोऽस्तीह तच्चिन्तयित्वाऽऽरेभे सोतुं वेङ्कलोद्दिश्य देवीम् ॥
 नमस्ते वरदे देवि विश्वकल्याणकारिणि ।
 विपत्तौ रक्ष मां मातरभये सिद्धिदायिनि ॥

माया ते दारुणा देवि मनसे करुणां कुरु ।
 अवोऽयं कीलसंयुक्तो भवतु त्वत्प्रसादतः ॥
 मनसा स्तवसन्नुष्टा तां मायां सञ्जहार सा ।
 तदाश्रया युक्तकीलो जातस्तस्याः अवस्ततः ॥
 अथासावनुकूलेन रयेण पवनस्य हि ।
 त्यक्त्वा गङ्गापुरं बाला क्रमशो देपुरं ययौ ॥
 विलोक्य रजनीशेषे प्रभाततरुणारुणम् ।
 ईषत्प्रफुल्लचित्ता सा दिनादौ पद्मिनी यथा ॥
 आगते देपुरं तस्मिन् शवदेहे तदाऽभवत् ।
 शरीरं द्विगुणं तस्य स्तीतं दुर्गन्धदूषितम् ॥
 वेङ्कटायास्तथाप्यस्मिन् प्रणयासक्तचेतसः ।
 नानुरागोऽभवन्नूयनो वरं प्रीतिर्विबर्जिता ॥

स्तीतं शवं जीर्णतमश्च ज्ञात्वा देवीं सखेदं समुवाच बाला ।
 देवेशि जानामि तव प्रभावं क्रन्दामि नित्यं न शृणोषि किं तत्
 निपतति जलदानां आवरणे वारिधारा
 शरदि समुपयाते सा पुनः शान्तिमेति ।
 मम तु पतति धारा नेत्रयोर्दुर्निवारा
 नहि मम विरतिं सा भाग्यदोषात्प्रयाति ॥
 निरवधि तव सेवातत्पराङ् नितान्तं
 तदपि तव दया किं जायते नापि चित्ते ।
 भवभयहरणं तत्पादपद्मं शृणोमि
 किमु मयि विपरीतं दृश्यते तद्विभेमि ॥
 द्रुत्युक्त्वा सा ययौ तस्मान्नोयादापुरमुत्तमम् ।
 नर्म्मदानामकं तत्र तीर्थमास्ते प्रसिद्धिमत् ॥

तदेव तीर्थमासाद्य वेङ्कला नर्मदाजले ।
 अवतीर्यावगाह्यासौ स्नानं कृतवती सती ॥
 आसीकजननीमन्त्रं सञ्जय विधिवत्ततः ।
 जगाम केदुयाग्रामं यत्र देवी प्रभान्विता ॥
 केदुयावासिनी नाम्ना विख्याता विषहारिणी ।
 तस्या हि चण्डमयो मूर्त्तिस्तत्तासे सुप्रतिष्ठिता ॥
 ।दनत्रयं व्याप्य महेशनन्दिनीमपूजयद्भक्तियुता हि वेङ्कला ।
 ततो जपन्ती मनसामनु' तदा शुश्राव साऽऽकाशसरस्वतीं हितां ॥
 सुरेन्द्रलोकं दयितस्तवायं गत्वा भुवं जीवनमेष्यतीति ।
 कालं क्षिपस्यत्र कथं जपेन तत्रैव गन्तुं त्वरितं यतेद्याः ॥
 आकर्ण्य देवतावाणीं हृष्टचित्ताऽभवत् सती ।
 केदुयापुरतो बाला ससाद पुरमादमम् ॥
 यत्रैकः क्षीपदी मत्स्यान् हन्ति तीरसमाश्रितः ।
 वेङ्कलाक्रमशस्तत्र भवेन समुपस्थिता ॥
 जङ्घाजानूरूपादेषु प्रययुः प्रबलो यदि ।
 तत् क्षीपदं विजानीयाज्जायते यत् कफोच्छ्रयात् ॥
 एवं शोभितपादस्य तस्य भार्याचतुष्टयी ।
 शोभते भवने नित्यं तद्रूपरूपशालिनी ॥
 भक्तमव्यञ्जनं ताभ्यो विना मत्स्यं न रोचते ।
 अतो नित्यं स गृह्णाति मत्स्यान् तत्र नदीजले ॥
 क्षीपदी मत्स्यघातार्थं गीत्वा मत्स्यकरिण्डकाम् ।
 सरज्जुवडिशं क्षिप्त्वा तीरे तिष्ठति सर्वदा ॥
 ब्रूलोक्य तस्याः सुमनोज्वरं वपुः स कामसम्बोहनवाणभोहितः ।
 ।भाषतैनां विनयेन सादरं स्मेराननः स्वाभिमतं मनोरथम् ॥

कुरङ्गनेत्रे वसति स्तिव क्व वा को वा नरस्वामवलम्ब्य वर्त्तते ।
 एकाकिनी नक्त्युते हि पाथसि ज्वेन किं यासि विनाऽवलम्बनं ॥
 योग्यो न पात्रस्तव कोपि दृश्यते कालं दृष्ट्वा व्यसि जले भयङ्करे
 मृधा हि ते सुन्दरि याति यौवनं सुलोचने त्वं मृगा मे शुभं वचः
 आगच्छ कल्याणि मदोदयेहे कुरुष्व मे मोहिनि जीवदानम् ।
 भव प्रिया मे गृहिणी प्रधाना सर्वं सुखं भुङ्क्ष्व सदाऽऽदरेण ॥
 वाचाऽनया तस्य विद्वस्य वाला प्रोवाच रे मीनधरप्रधान ।
 जीवच्छरीरो गतिशक्तिहीनः किं स्त्रीपदिन् जीवितुमिच्छसि त्वं ॥
 किं याचसे मामबलां न मृत्युं कुर्यात् स शीघ्रं तव दुःखशान्तिम्
 निरन्तरं तिष्ठसि घोरनद्यां निक्षिप्य रज्जुं वडिशेन सार्द्धम् ॥
 चीरं सुजीर्यं परिधानवस्त्रं नाभं गृहे सम्भवति त्वदीये ।
 समक्षिकस्त्रीपदतीक्ष्णगन्धघ्राणेन सुस्था हि कथं स्त्रियस्ते ॥
 त्वं नागरो दृष्टवया नितान्तं विभूषणं ते कठिनी च कर्णे ।
 पश्यामि किं सुन्दररूपमेतन्नन्वस्ति ते ब्रूहि गुणोपि कोन्यः ॥
 विज्ञाय किं मामबलां दुरात्मन् पापाशयो भाषितुमुत्सुकोऽसि ।
 त्वं वामनश्चन्द्रमसं दिधीर्षुर्दक्षिण्य हस्तौ किमुपस्थितोसि ॥

आकर्ण्य निन्दितवचो निजगाद शोधी

किं सुन्दरि व्यथयसे कटुवाक्यवाणैः ।

किं शोथजं चरणगौरवमावलोक्य

पापायसे सुसुखि मामवमन्य चित्ते ॥

किं दूष्यन्ते गुणिजनगुणा व्याधिका देहेन

मन्दा बुद्धिस्तव सखि यतो बुध्यसे वाच्यदृष्ट्या ।

नार्योऽनिन्दा मम तु वसतावन्तरङ्गाश्रयतः

स्पर्शन्देन स्थिरतरमुखं साधुरागं लभन्ते ॥

चित्तं तासामधरविलसत्पर्णरागेण सुष्टं
 भालश्चासां विकसति सदा सुभ्रु सिन्दूरलिप्तः ।
 शोथप्राणं न भवति शुभं केवलं तत् क्षमस्व
 त्वां लब्ध्वा मे हरिणानयने पञ्चनार्यो भवन्तु ॥
 परिहर जलयानं रक्ष वाक्यं मदीयं
 चल चल भवनं मे जीवकल्याणदात्रि ॥
 सुमधुरवचनं ते चित्तचाञ्चल्यहेतु-
 स्तव चरणसरोजो मस्तकं पातयामि ॥
 सक्रोधं सा तदोवाच रे पापिष्ठ मराधम ।
 कटूक्त्या भाषसे किं मामबलामसतीमिव ॥
 विडम्बयितुकामश्चेत् फलं प्राप्नोषि तत्क्षणात् ।
 प्रभावेण सतीत्वस्य भस्मीभूतो भविष्यसि ॥

तामाह शोथी सहसा विह्वस्य त्वामेव गृह्णामि बलं प्रकाशय ।
 चलं तरीत्वा स्वकरेण धृत्वा कियद्भि दूरं गमनेसि यत्ना ॥
 जानामि सर्वं कुलटाचरितं तथा सतीत्वञ्च सुशीलवत्त्वम् ।
 वाद्य वाचा हृदयं विदीर्णं श्रुता कदा नापि कटूक्तिरित्यम् ॥
 तदपि तव हितार्थं वक्तुमीहे सयत्नं
 अवमिह वज्रदूरं निक्षिपोत्तिष्ठ तीरम् ।
 मम गृहमनुगच्छ प्रीतिवाक्यं गृहाण
 मनसि धर सतीत्वं कञ्च लाभो विरोधे ॥
 पयसि झटिति दूरं तां तरन्तीं निरीक्ष्य
 स चपलमतिरासीत् स्त्रीपदी तत्क्षणेन ।
 द्रुतमनुसरमस्त्रां गन्तुमीहाश्चकार
 नतु शुभपदभारादुत्तरीतुं समर्थः ॥

पञ्चात्तरन्तं ग्रहणे प्रवृत्तं विलोक्य सा स्त्रीपद्मिनं शशाप ।
 तयाभिग्रस्तः स इदं वभाषे हे देवि निस्तारय मां विपन्नम् ॥
 मुखेन नासापुटकेन शोथी पीत्वा पयो क्षत्युदयोपपन्नः ।
 तामब्रवीदीश्वरि रक्ष रक्ष विपत्परीतं गतिशक्तिहीनम् ॥

त्वं किं भवानी भवभीतिहारिणी
 लक्ष्मीः किमेवासि विपत्तिनाशिनी ।
 त्वं दुर्गतानां दुरितापहारिणी
 त्वातुं जगन्मानवमूर्तिधारिणी ॥

तदा तु बाला विनयेन तस्य स्तवेन तुष्टा सरला दयाद्री ।
 निरीक्ष्य सा कातरचित्तमेनं ददौ वरं भीत तटं लभस्व ॥

ततोऽभूद्देङ्गला सुस्था मनसाव्रतधारिणी ।
 विनान्नपानप्रक्षीणा तरन्ती क्रमशो नदीम् ॥
 उत्तीर्य शोथिनो घटं गच्छन्त्या रजनीं दिवम् ।
 कियन्तो दिवसा स्तस्या व्यतीता निरुपद्रवम् ॥
 एकदा पथिकास्तीरे चलन्तो रूपमुत्तमम् ।
 पश्यन्तः ससृष्टं तस्याः प्रोचुर्मुग्धाः परस्परम् ॥
 कथमेकाकिनी नारी तरीष्यति नदीजलम् ।
 सदायादोगयाकीर्णं गङ्गीरं यच्च निःस्थलम् ॥
 तीरं भयानकं स्थानं लोकानां दुर्गमं निशि ।
 क्वचिच्च दुर्जनव्याप्तं सुखं नैषा गमिष्यति ॥
 हिल्लोलेन अवस्तस्याः सत्वरं गन्तुमक्षमः ।

जाता पुनः शवं नीत्वा पराधीनेयमङ्गना ॥

दिवानिशं मन्त्रजपेन तस्याः कालोऽपनीतोऽस्ति विनान्तरायम् ।
 अतो हि देवीचरणारविन्दद्वन्द्वसूतिसङ्करं तदासीत् ॥

अथास्य मांसं गलितं जलेन क्रमेण जातं विपरीतगन्धम् ।

निरीक्ष्य नास्या विश्चालं चित्तं प्रेमाधिकं तत्र वरं प्रतीतम् ॥

शवगन्धं समाधाय मल्लिकामशकादयः ।

विशन्तिस्नानिशन्तश्च यत्नेनापि निवारिताः ॥

कीटाकुलितसर्षाङ्गं चेजीर्णं गलितामिषम् ।

दृष्ट्वा बदन्युवाचेदं तस्य तत् सुन्दरं वपुः ॥

ज्ञान्तः कृतान्तामुगतोऽनुमन्ये कथं स जीवेदिति संशयो मे ।

अनद्य चिन्ता मनसीति जाता मृषा भवेत् किं ननु दैववाणी ॥

सा चिन्तयन्ती पवनस्य वेगात् ज्वेन देशान्तरमभ्यगच्छत् ।

तः क्रमेणाभिनवं प्रदेशमागत्य साध्वी सभयं ददर्श ॥

यङ्करो नीलनिभस्तदानीं ग्रास्योद्यगस्तत्र समागतोऽभूत् ।

तिवा पयोऽसौ शवगन्धमुग्धः शवं समुद्दिश्य जलं पपात ॥

आगच्छन्तं तमालोक्य क्रोधेनाभिग्रथाप सा ।

रे दुष्ट सारमेय त्वं कुम्भीरेण जहतो भव ॥

तस्याः शापप्रभावेण कुङ्कुरो घूर्णितो जले ।

कुम्भीलेन घृतः पादे खादितस्तत्क्षणादसौ ॥

दृष्ट्वा हसन्मुखी बाला ततो निष्क्रम्य प्रस्थिता ।

क्रियद् दूरं समागत्य दानघटं समासदत् ॥

पारावारीणलोकानां नदीतरणसम्भवम् ।

दानमागच्छते यत्र दानघटः स उच्यते ॥

दानग्राही ज्वं तत्र दृष्ट्वा तामित्यर्भाषत ।

ज्वं त्यक्त्वा समुत्थाय तीरमागच्छ सुन्दरि ॥

स्वभावाकारभावेण स्त्रीरिणीवि विभाव्यसे ।

विषमे दानघटेष्विह किं दानं दातुमिच्छसि ॥

पुनर्विज्ञातुमिच्छामि कस्ते क्रोडेऽभिवर्त्तते ।
 स्वोद्यं नापि मेवायं तथं यथा निगद्यताम् ॥
 अयतामबले वाक्यं क्रियतां कद्वणा मयि ।
 गोपहासस्य योग्याहं वेङ्गलोवाच तं ततः ॥
 न मे दुःखपरिज्ञाने वर्त्तते ते प्रयोजनम् ।
 इत्युक्तसां पणग्राही व्याजहार सकौतुकम् ॥
 परमा सुन्दरी त्वं हि यादृशी नवयौवना ।
 सर्वं ते कपटं वाक्यं मन्ये यदभिभाषसे ॥

सङ्गृह्य रत्नानि बहूनि शङ्के निःसृत्य गेहादिव गन्तुकामा ।
कस्यै पुनर्भाग्यवते प्रदातुं क प्रस्थितासीति वचोभिधत्स्व ॥
तत्र स्थितः कश्चिदिदं बभाषे भूम्येन गत्वा ह्यसतीं गृहाण ।
प्रस्थातुमेषा न यथा समर्था कार्यन्तथातूर्णमिदं मतं मे ॥

एवं निगदिता रामा भयकम्पितविग्रहा ।
सङ्क्षिप्तवचनेनैव ददौ परिचयं ततः ॥
पञ्चमासमितं जीर्णं नाथस्य मे चतुर्दश वयुः ।
नयामि मनसा देवीं पुनर्जीवनकाङ्क्षया ॥
एकमासं पुनर्यामि तस्या देव्याः कृपावधि ।
ललाटे लिखितं धात्वा कोऽन्यथा कर्तुमर्हति ॥
तद्वाक्यकौशलेनासौ करग्राही ततोऽब्रवीत् ।
त्वं साधि स्वच्छया गच्छ विना दानं विना भयम् ॥
ततः सा निर्भयाऽवोचन्मङ्गलं बोधवीतु ते ।
इत्येवाशिषमाख्याय भेलया सत्वरं ययौ ॥
सुदूरं तत्पञ्चवे याते तां विष्णोः शृङ्गाशिकाः ।
तीरमासाद्य ताम्भुः श्वगन्धर्वतात्मनः ॥

एका नारी शवं नीत्वा कथं गच्छसि भेलया ।
 किन्ते चत्थुभयं नास्ति ओतसा मज्जितुं जले ॥
 स्वल्पबुद्धितया बोधुं न शक्नोषि हिताहितम् ।
 ज्ञातुमिच्छसि किं बाले जीवनं धर्मरक्षणम् ॥
 सप्तरात्रं निराहाराद् बुभुक्षाकातरा वयम् ।
 जीवयास्यान् शवं दत्त्वा रक्ष धर्मश्च जीवनम् ॥
 इत्युक्त्वा वेङ्कटाक्षवादीत् किं ब्रूत कठिनं वचः ।
 नार्पयामि शवं धूर्त्तास्तं जीवयितुमुत्सहे ॥
 दुराशा नापि वः सिध्येत् प्रतियाताधुना वनं ।
 जीवयिष्यामि मे नाथं सत्यमेतद् दृढव्रतं ॥
 अत्रुर्हीहीहसन्त्यस्ताः श्रुत्वेत्यं वेङ्कटाक्षवचः ।
 अपूर्वं भाषसे बाले किं तवाशा फलप्रदा ॥
 किं जल्पसि वृषा वादं यच्छैतन्नो वृतं वपुः ।
 वयं तृप्ता वनं यामो लब्धपुण्या सुखं व्रज ॥
 आकर्ण्य तासां वचनं प्रतस्थे रामा सुदूरं कदलीश्रवेन ।
 गमुर्हताशा अपि ताः शृगाल्यः पुनः पुनस्तामवलोकयन्त्यः ॥
 अस्यम्नोधौतसिन्दूरं भालं दृष्ट्वा निराशया ।
 रुदन्ती चिन्तयन्ती च सा सखेदमगात्ततः ॥
 श्रवच्च क्रमशो गच्छन् वोदालहृदमागतः ।
 महान्तो जन्तवो यत्र तस्थुरावर्त्तवर्त्तिनः ॥
 कृष्णीगतादसां गणा मुज्जर्निमग्नाश्च पुनःसमुत्थिताः ।
 कुराकारमुखा महोदरा वदालमीना अपि तत्र वीक्षिताः ॥
 कर्मकारस्य भस्मेव वक्त्रं येषां दृष्टसरम् ।
 मांसाशी राक्षसो नाम तेषामेकतमो महान् ॥

शवगन्धसमाहृतस्तासौ समुपस्थितः ॥

सवेगं शवमाक्रुष्य तस्य जान्वस्थि भुक्तवान् ॥

आस्तादमासाद्य सलोभचित्तं मीनं समग्रं प्रतिभोक्तुकामम् ।

बलाद् ग्रहीतुं शवमुत्सुकश्च न कोपि तं वारयितुं समर्थः ॥

यत्नेन तं ताडयतिस्म वेङ्कटा शवं समाच्छाद्य निजेन वाससा ।

रूपा स्वयं सा निजगाद राघवं रे कालबोदाल कुतश्चिदागतः ॥

नाथस्य जान्वस्थि गिलन् प्रलायितुं

न चार्हसि त्वं ध्रियसे च तत्क्षणात् ।

देव्याञ्जया धीवरजालयन्त्रित

स्वं जाल्म मे हस्ततले पतिष्यसि ॥

त्यक्त्वा शवं दूरतरं प्रयाते बोदालमीने तरसा तदानीम् ।

अपि तस्याः पवनस्य वेगादुपेतवान् हासनङ्गाटिहट्टम् ॥

तं हट्टं पृष्ठतः कृत्वा अशौ ससुपस्थितः ।

नारिकेलसमायुक्त डाङ्गासंघं नदीतटम् ॥

प्रत्यक्षं लक्ष्यते यत्र स्रोत ऊर्ध्वं प्रवर्तितम् ।

तत्तासीन्मृगमयी मूर्त्तिर्भनसायाः प्रतिष्ठिता ॥

तत्र तां पूजयामास प्रतिमां प्रतिभान्विताम् ।

वरं ययाचे तां देवीं देहि मे पतिजीवनम् ॥

तस्या वाक्येन सन्नुष्टा सती देवी हराम्बजा ।

शशंस मनसा शीघ्रं कल्याणं तेऽस्तु वेङ्कले ॥

ततोऽवैद्यपुरं रामा यदासौ समुपागता ।

तदानीमागतः स्नातुं तत्रैको वैद्यमन्दनः ॥

स तस्या रूपमालोक्य सर्वकार्यवहिष्कृतः ।

इतद्विद्मवाचेदं क्व प्रयासि वराङ्गने ॥

वेङ्गुलानखिन्दरम् ।

पञ्चमसङ्कल्पना ।

अथ तत्सलिले नेता देववस्त्राणि प्रत्यक्षम् ।

धावते कीलसंदुक्ते फलके स्वर्णनिर्मिते ॥

देवीं ततोभ्यर्च्य निमोलिताक्षी ध्यात्वा पुनसां सहसा दृश्यते ।

नेतासुतः कोपि तदेत्य तत्र चकार तां व्याकुलचित्तवृत्तिम् ॥

गच्छ द्रुतं सद्य मुतेति वाणीं श्रुत्वापि सोयं न गृहं प्रयातः ।

नेता तदा क्रोधवशाच्चपेटाघातेन चक्रे गतजीवनं तम् ॥

पुत्रं मृतं भूपतितं विलोक्य सा सुस्थचित्ता रजकी बभूव ।

पूत्वा सुराणां वसनानि पञ्चाद्रौद्रेण शुष्कानि ततश्चकार ॥

समधिकचपला साऽऽलोक्य वेलावसानं

समुचितसमयोऽयं वस्त्रदाने निरूप्य ।

करतलपरिघाताज्जीवयित्वा गतासुं

सुतममरपुरेऽसौ गन्तुकामा तदासीत् ॥

मृतं सुतं जीवितमाशु कृत्वा नेता ततो देवसमाजमेत्य ।

प्रदाय सर्वं वसनं सुधौतमादाय तेभ्यो मलिनं प्रतस्थे ॥

गत्वा गृहं स्वीयमुवास रात्रावुत्थाय नीत्वा शिरसांऽशुष्कानि ।

नेता प्रभाते सहसा जगाम तीरे त्रिवेण्याः सरितः सुराणां ॥

अध्यास्य रात्रावथ तत्तटान्तं ध्यात्वा पुनस्तन्मनसापदाजम् ।

विलोक्य नेता हतकार्यमत्र तद्वेङ्गुला चिन्तयतिष्ठ चित्ते ॥

मारयित्वा सुतं या स्त्री पुनर्जीवयितुं क्षमा ।
 न भवेन्मातुषोमर्त्तिरेषादैवीति निश्चयः ॥
 अतोऽस्याश्चरणौ धृत्वा पतित्वा धरणीतले ।
 सर्वं निवेदयाम्यस्यै दैवदुर्घटनं मम ॥
 दूयमर्हति वक्तुं मे प्रतीकाराय साधनं ।
 पुनः पूरयितुं मन्ये समर्था मन्मनोरथम् ॥
 विचिन्त्य श्रवमास्याप्य यत्र सा रजकी स्थिता ।
 वेङ्गला तत्र सङ्गम्य तत्पादे पतिताऽभवत् ॥
 परमा सुन्दरी बाले त्वं रूपयौगमाश्रिता ।
 पतितासि कथं पादे नेता तामित्यभाषत ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ रे वत्से मा गृह्णाण्य पदं मम ।
 मा रोदीर्ब्रूहि मे तथ्यं शोकस्ते किञ्चिद्वन्धनः ॥
 नेता निवारयामास यावत् पादावलम्बनं ।
 चरणे कुन्तलं न्यस्य दधौ सा तां ततो हृदम् ॥
 करेणोत्थाप्यमाना सा रोदन्ती ततोऽवदत् ।
 अकथ्यमानं सन्तापं निबोध त्वान्निवेदये ॥
 नाम मे वेङ्गला यस्याः पिता साधो वणिक्पतिः ।
 विवाह्रजनीशेषे फणिना च हतः पतिः ॥
 षण्मासं तच्छ्रवं नीत्वा परिभ्रम्य नदीजले ।
 अद्य ते दर्शनं लब्ध्वा मन्ये मे सफलः अमः ॥
 त्वत्प्रसादबलेनाहं जीवयिष्यामि मे पतिम् ।
 तत्र मे संशयो नास्ति करुणात्र विधीयताम् ॥
 त्वं मे मातृव्यसा नेते जाताद्यावधि निश्चयः ।
 यद्यमुमन्यधे माता रजामि वसनामि ते ॥

वस्त्ररागाशुरागे मे प्रवृत्तिः शैशवावधि ।
 विद्यते तेन जानेऽहं रञ्जितं वस्त्रमुत्तमम् ॥
 मातस्त्वं यदि जातासि मम दर्शनगोचरा ।
 वज्रपुण्यफलेनाद्य प्रार्थनं सफलं कुर्व ॥
 कान्तो ममायमपि जीवति येन मात-
 र्याचि तथाऽसुविनयं कुर्व पुण्यशीले ।
 त्वत्पादपङ्कजवरं हि निवेदयामि
 धावामि वस्त्रमखिलं प्रणिधिस्रवाक्षि ॥
 एवं निवेदिता नेता तामभाषत वेङ्कले ।
 पादस्पर्शेन मे वत्से किन्तो लब्धं भविष्यति ॥
 जात्याहं रजकी ह्रीना मत्पादस्याभिवन्दनम् ।
 नोचितं ते तथा नापि मर्दयं वस्त्रधावनम् ॥
 रस्याणि देवस्रसानि स्वयं गृहीत्वा
 कृत्वा पुनश्च पवित्रानि ददामि सायम् ।
 धौतानि चैत्राणि भवन्ति तथा भवत्या
 देवाः शपन्ति सहसा कुपिता भवन्तः ॥
 देवाः पुनश्च यदि रोषपरा भवन्ति
 नाशालता फलति मे निहता वरं स्यात् ।
 शङ्के भवेत् प्रतिहतं कुशलं चिराय
 लाभः परं भवति ते विपरीत एव ॥
 वेङ्कलोवाच मातस्त्वं वस्त्रमेकं प्रदेहि मे ।
 मया धौतं समालोच्य ततः कुर्वी यथारुचि ॥
 इत्युक्त्वा वदतीं वाखां पादान्ते पतितं भुवि ।
 दृष्ट्वा कल्याणमनेता दृष्ट्वा वस्त्रमेककम् ॥

त्रिवेणीस्वर्णदीपद्वे वेङ्गला नेतया सह ।
 सुवर्णफलके वर्त्तन् धौतं चक्रे सुरञ्चितम् ॥
 दृष्ट्वा तुष्टा सती नेता भागं कृत्वा च वाससाम् ।
 अर्घ्यं रञ्जयितुं तस्याः प्रददौ तद्गन्तारम् ॥
 क्षारेण नेता वसनं ररञ्चे जातं तदा राजतशुभ्रकान्तम् ।
 तद् वेङ्गलायाः परमं सुशोभं सूर्यप्रभं केवलवारिधौतम् ॥
 वेङ्गलानेतयोर्वर्ष्मं रौद्रशुष्कं यदाऽभवत् ।
 वेङ्गलावसनं तत्र जयतिष्ठा तदुज्ज्वलम् ॥
 धौतानि तानि वसनानि मुक्ता गृहीत्वा
 वेलावसानमवलोक्य समीहमाना ।
 तां वेङ्गलां पतिवियोगजदुःखभाजं
 नीत्वा च साऽमरपुरं प्रजगाम नेता ॥
 उपायं चिन्तयन्ती सा तत्र संगोप्य वेङ्गलाम् ।
 वसनानि समादाय देवसंसदुपस्थिता ।
 यत्नाभवन् समारोना ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 अन्येपि च महेंद्राद्यास्तत्र वस्त्राणि सा ददौ ॥
 वेङ्गलाधौतवस्त्राणि सुदीप्तानि विशेषतः ।
 विश्लोक्य राजकीमूचे सप्रहर्षं त्रिलोचनः ॥
 एतावत्कालमस्त्राकं वसनं रञ्ज्यते त्वया ।
 नेदृशं दृश्यते नेते कदापि स्वच्छमुज्ज्वलम् ।
 नेता निवेदयामास देवदेवं कृताञ्जलिः ।
 मङ्गेहमाणताद्यैव देवेश मत्स्वसुः सुता ॥
 सा वासा दत्तगीतेषु शिल्पकार्येषु तत्परा ।
 मतकृते कति वस्त्राणि कदाचित् नेतुं न शक्नुते ॥

एवं निवेदितो देवतामुवाच वृषध्वजः ।

कदाचिन्न श्रुतास्माभिर्न दृष्टा ते स्वसुः सुता ॥

सा मे नम्री भवेन्नेते द्रष्टुमिच्छामि तामहम् ।

श्रुत्वेति तत्क्षणाब्धेता वेङ्कलां प्रत्यभाषत ॥

आदिष्टास्मि महेष्टेन त्वां नेतुं देवसंसदि ।

वेङ्कले तत्र गन्तव्यं सावधानतया त्वया ॥

त्वञ्चेत् सुरान् तोषयितुं समर्था नाव्यप्रियान् नर्त्तनगीतवाद्यैः ।

तदा तत्राशा फलिनीति मन्ये तत्र प्रयत्नं कुरु सासुरागम् ॥

वृत्ये गीते सर्वशिल्पेऽसि दक्षा ज्ञातं तत्ते भावसन्दर्शनेन ।

कक्षेणातस्त्वं मृदङ्गं गृह्णाण वीणायन्त्रं नूपुरं ते करेण ॥

इत्युक्त्वा तां दर्शयामास नेता यन्त्राण्येषा यत्र संस्थापितानि ।

श्रुत्वा सर्वं सम्मता वेङ्कला सा याता प्रीता नेतया नीयमाना ॥

अमरपुरमगच्छद्देङ्कला नर्त्तकी सा

सुरपरिषदि बाला वृत्यगीतासुरागा ।

द्रुतपदपदपातैर्मोहयामास वृत्यै-

रमरपुरनिवासान् देवदेवीसमूहान् ॥

मृदङ्गवाद्यं मधुरं सनूपुरं समन्दिरं तद्वनितं हि सुन्दरम् ।

परं प्रमत्ता शिखिनीव नर्त्तनं चकार गीतञ्च यथा पिकस्वरं ॥

तथैकया नर्त्तनगायनं कृतं न तालभङ्गः क्वचिदप्यजायत ।

शिरोग्रवासोच्चलगूढमाननं स्मितेन युक्तं सधर्मे प्रदर्शितम् ॥

वादितयन्त्रं खदिरद्रुजातं शब्दायितं तार्थयिताद्ययीति ।

साधुर्यनिखानमर्थं तदेव खान्तं न कस्यापि चकार सुगम् ॥

लक्ष्मिष्ठतेऽस्मा सहसोपधिवेश गित्यं

— कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं ॥

साऽमोदयन्मधुरकिङ्किणिनिस्वनेन
 तीर्थ्यत्रिकेण मिलितेन मंहेश्वरादीन् ॥
 मुञ्जधूर्णितसर्वाङ्गं पादनिक्षेपभङ्गिमत् ।
 नूपुरध्वनिना युक्तं कं न नृत्यममोहयत् ॥
 पञ्चमादिकनिस्त्राणं गीतं धैवतसुस्वरम् ।
 गायतिस्म यदा रामा कं न मुग्धं चकार सा ॥
 नेता तत्रैकपार्श्वस्था दृष्ट्वा सर्वं सुलल्लसाम् ।
 साधुवादं चकारोच्चैर्हर्षातिशयतत्परम् ॥

धीरातिधीराङ्घ्रितलप्रचारान्मरालगत्याप्रियदर्शनायाः ।
 तस्याः सुधांशुप्रतिकाशमाना प्रमोदयामास न कं मुखच्रीः ॥
 दृष्टेन गोतेन सुरागरङ्गैस्त्रिभङ्गभङ्गा च तदङ्गनायाः ।
 कण्ठस्वरेणादृतवाक्प्रभावान्मुग्धा बभूवुः सुरलोकलोकाः ।
 निरीक्ष्य शिल्लानिपुणत्वमस्याः सन्मुष्टचित्तो गिरिशोभ्यष्टच्छत् ।
 बाले वदास्मान् कथमागतासि का त्वं किमेका क्वच ते निवासः ॥
 मातुः स्वसा ते कथमस्ति नेता सर्व्यं विशेषं परिचाययस्व ।
 वयं हि देवाः परितोषमाप्ता मनोरथं शंस भयं न कुर्व्याः ॥

देवाञ्चया सपदि नर्त्तनगीतवाद्ये
 भङ्गं ददौ सुरगणान् प्रतिवक्तुकामा ।
 रामा मनोगतमियं मनसा विचार्य
 पूर्वापरं परिचयं मनसां विचिन्त्य ॥

कृताञ्जलिर्देवगणान् प्रणम्य सा नर्त्तकी वाचसुवाच बाला ।

अर्गापवर्गादिषु देववर्गाङ्गाराणि यूयं जगतां त्वयाणाम् ॥

अभवत् यदि यूयं हृष्टचित्ता निताम्न-

ममुमतनटनं मे धीतवासश्च दृष्ट्वा ।

न भवति यदि वाचा देववर्गाः सवर्गा
 अमुगतजनमाय्ये कर्णप्रातः कुर्वन् ॥
 श्रुतममरपुरेऽस्मिन् देवसङ्घा यन्ति
 सकल्याङ्गदयासे प्राप्तायन्ते जयन्ति ।
 त्रिभुवनहितहेतो रूपभेदं धरन्ति
 निखिलदुरितभाजां दुर्गतिं नाशयन्ति ॥
 कलुषहरहराद्या जीविनसारयन्ति
 निजगुणपरितोषा वीतरोषा भवन्ति ।
 भवजलविधिभीतिं त्रासितानां हरन्ति
 श्रुतिविहितमितीदं साधयः सम्पदन्ति ॥

यन्माममात्रेण तरन्ति जीवाः सिद्धाभिलाषास भवन्ति कार्ये ;
 पश्यन्ति ये तच्चरणारविन्दं तेषामलभ्यं भुवि नास्ति किञ्चित् ॥
 त्रुष्टिः स्थितिर्वा प्रलयोपि येषां वाङ्माततः सम्भवति क्षणेन ।
 तेषां न चास्तीह किमप्यसाध्यं स्रुतं पुनर्जीवयितुश्च मर्त्यम् ॥

अतोऽस्मि पतिता युष्मात्पादपद्मतले सुराः ।
 कुर्वन्ममयि कारुण्यं करुणामयविग्रहाः ॥
 पुनर्वद्वाञ्छलिधीरा गललग्नीकृतास्वरा ।
 वेङ्कटा वक्तुमारेभे स्वीयं परिचयं ततः ॥
 निशानिनगरावासी सायदसः पिता मम ।
 श्वशुरस्वकाधीशश्चन्द्रदासो वल्लिक्पतिः ॥
 नखिन्दरः सुतसस्य विद्याबुद्धिगुणाब्धितः ।
 सोऽयं प्रदिग्रहीता मे पिता दाता विधानतः ॥
 श्वशुरस्य विवादेन देव्या कुपितवेरिता ।
 विवाहजरजनीश्रेणे काशी ज्ञतवती मतिम् ॥

शवं नीत्वा श्रवेणाहं पुनस्तस्मिन्निवनाशवा ।
 षण्माससहपरिभ्रमस्य त्रिवेणीतीरमागता ॥
 तत्र दृष्ट्वा महा नेता वस्त्रं धाविसुमनागता ।
 अशान्तं सुतमाहृत्य सार्धं जीवितमाकरोत् ॥
 तस्याश्चरितमालोक्य जाताहं निष्क्रयान्विता ।
 तत्पादे पतितोवाच त्वं मे मातृव्यसा भव ॥
 दीयतां देवता वस्त्रं क्रियतां परिचारिका ।
 क्रीयतां वेङ्कटादासी नीयतां देवसंसदि ॥
 ततो मे कृपया नेता वस्त्रं रक्षयितुं ददौ ।
 तन्मया धीतमालोक्य प्रसन्नहृदयाभवत् ॥
 मामानीय ततो नेताऽमरसंसदुपस्थिता ।
 तत्कृपावलमाश्रित्याऽपश्यं देवपदाब्जजम् ॥
 मन्ये प्राक्तनपुण्येन सर्वमेतत् सुसङ्गतम् ।
 दद्यावन्तोऽधुना देवा यूयं कुरुत मङ्गलम् ॥
 क्षताञ्जलिरहं याचे युष्माकं शरणं गता ।
 येन जीवति मे नाशस्तत्प्रसादो विधीयताम् ॥

निशम्य देवेन वृषभक्षणेन प्रत्युक्तमस्यै सुरसंसदीदम् ।
 वादेन जाता मनसातिष्ठता नान्योऽस्ति घातः प्रतिकर्तुमस्य ॥
 नाहं समर्थो न च देववर्गा दातुं प्रसादं किमुताभयं वा ।
 नान्योऽभ्युपायोऽस्ति किञ्चातयैव त्वं गच्छ देवी परितोषयस्व ॥
 श्रुत्वा वचसस्तस्माद्देवैश्चरस्य प्रोत्तुसादा देवगणाः प्रसन्नाः ।
 प्रयाहि नेतेऽमरसं नयस्व वासाभिसार्धं परिपूजयस्व ॥
 तां देवतानां वचसा निवेद्य त्वामाह्वयन्ते त्रिविधैश्चरादयः ।
 आगच्छ तथैव ममदेवदेवोऽस्य यज्जगत्प्रचाराय जिज्ञाः मराम्ब ॥

देवैरुक्ता सती नेता सत्वरं मनसाचले ।
 जगाम मनसां देवीं देवतानां निदेशतः ॥
 तुल्योऽमरपुरुषैव दृश्यते मनसाचलः ।
 तत्प्राप्तौ नागमातासीदासीना निर्जनालये ॥
 ततोपस्थाय तां नेता युक्तपाणिर्न्यवेद्यत् ।
 देवास्त्वामाह्वयन्तीति कृतं गच्छ तदासयम् ॥
 ज्ञात्वा तन्वर्त्मानं सावादीत्तत्र किं मे प्रयोजनम् ।
 श्रुत्वा सविनयं नेता ततस्तामित्यभाषत ॥
 एका बाला समागत्य देवेशि देवतासभाम् ।
 तोषयामास दृष्ट्येन गीतेन देवतागणान् ॥
 कासौ रामा मानवी वाष्परी वा माहं जाने किन्नरी नर्त्तकी वा ।
 देवादेशात्तत्र गत्वा सभायां जानीषे त्वं कीदृशी सा कुमारी ॥
 वेङ्कटामिति तां मत्वा प्रत्युवाच मनस्विनी ।
 सभायां न गमिष्यामि नास्ति किञ्चित्प्रयोजनम् ॥
 धत्वा तच्चरणं नेता रजकी रुदती ततः ।
 निवेद्यामास देवि गन्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥
 पूजाप्रचारणं तेन भविता तेऽवनोतले ।
 इत्थंचुर्देवदेवाद्याः सत्वरं देवि गम्यतां ॥
 नेता प्रिया सखी देव्यां ताश्चोवाच प्रियं वचः ।
 प्रत्याख्यानं ततस्तस्या न देवी कर्त्तुमर्हति ॥
 अथ सा मनसा शीघ्रं जगाम देवतासभाम् ।
 देवास्तामागतं दृष्ट्वा सादरेण न्यवेद्यन् ॥
 सिंहासनोपविष्टाया देव्याः पादतले तदा ।
 पतिता वेङ्कटोवाच मयि मातर्दयां कुतः ॥

यन्मासान् जवमाश्रित्य परिभ्रम्य नदीजले ।
 क्षपावलेन ते मातः प्राप्तास्ति त्वत्पदाब्जजम् ॥
 विलोक्य वेङ्गलां तत्र देवी जाता नतानना ।
 सुराः सर्वे हसन्तिस्म हृष्टा तां नतमस्तकाम् ॥
 ततस्तां तत्रस्थोऽष्टकृतं मनसे किञ्चिदन्वयः ।
 चन्द्रेण सह ते वादो ब्रूहि मां ज्ञातुमुत्सुकम् ॥
 विवाहयामिनीशेषे हृतः किं वेङ्गलापतिः ।
 त्वयैष दादणः शोकस्तस्यै दातुं न दुज्यते ॥
 को भवेत् सदयस्तस्मिन् यस्य वादस्त्वया सह ।
 त्वमेव सरला भूत्वा जीवयस्व नखिन्दरम् ॥
 पूजा प्रचारिता तेन भविता ते महीतले ।
 प्रसन्ना भव मातेव कोपं मुञ्च दयां कुरु ॥
 इत्युक्ता देवदेवेन व्यपदेशसमाश्रिता ।
 मनसा प्रत्युवाचेदं मामेवं भाषसे कथम् ॥
 न जायते स्मृतौ देव कश्चन्द्रः का च वेङ्गला ।
 विवादो वास्ति मे केन मया तन्मोपलभ्यते ॥
 श्रुत्वा तद्वेङ्गला वादीन् मातः कपटं कुरु ।
 काली त्वत्प्रेरिता कान्तं जवानं निशि निद्रितम् ॥
 त्वत्प्रेरिता नागा निबद्धाः क्रमशो मया ।
 ततो निद्राभिभूतायां मयि कालीरिता त्वया ॥
 नागीयं नायमाहृत्य वदा प्रस्थातुमुद्यता ।
 द्रुतमुखितया दृष्टा लिङ्गमुच्छीहता मया ॥
 सर्पास्ते पेटिकामध्ये लिङ्गमुच्छं समाश्रिते ।
 इत्युक्ता दर्शयामास फणिनी वेङ्गला सुरान् ॥

वेङ्कले भुजगान् हृष्टा संशयो न निवारितः ।

देव्या मनसया वा ते किमन्येन हतः पतिः ॥

देवाः कौतुकिनस्तदा सरभसं मोचुर्भिरं तामिति

श्रुत्वा तत्कनसेषुकाश्च कथितं देवैर्मदीयं वचः ।

तां देवीं रुदती निवेदितश्रुतीं श्रुत्वा क्लृप्तां ततो

मातर्मे लपयाम्यस्य त्वमधुना सर्पान् समावेष्टमणि ॥

यस्याः पुच्छमनेनैव किञ्चिदंशेन लगिष्यति ।

सा मे हतवती नाथं तदहं निश्चीयते सुरैः ॥

तस्या वाचा मोदितानां सुराणामादेशोक्त्या नामदेव्या तदानीं ।

आहतास्तेऽभ्यागतास्तत्र सर्पाः काली नागी केवलं नागताभूत् ॥

हृष्टा तामब्रवीद्वाला मातस्त्वं सरसा भव ।

कालीं नार्कीं समाह्वय नाथं जीवय मेऽधुना ॥ ।

तदाहताऽऽगता काली किञ्चपुच्छेति कुसिद्धता ।

तत्पुच्छं योजयित्वासौ विबुधानित्यभाषत ॥

कया नाथो हतो देवास्तन्निश्चयत साम्प्रतम् ।

सहसोपुस्तदा देवास्तत् सर्वं मनसाहृतम् ॥

ततो न्यवेदयञ्चण्डी चण्डमूर्त्तिर्महेश्वरम् ।

अतः किं भाषसे नाथ तव कन्या महासती ॥

विवाहप्राप्त्याधियमेव कालिका विवाहप्राप्तं विधवाऽनया कृता ।

पतिव्रता सर्वशुद्धा प्रियम्बदा या देवतानां परितोषणाहता ॥

कन्या तवेयं पिशुनस्यभावा पापप्रसङ्गात्तु चण्डेश्वरकृता ।

न वीक्ष्यतेऽस्याः कल्याणकथापि देवीषु गणया हि भवेत् कथं सा

निश्चय्य देवी कथितं भवान्वा तन्नामराणां परिषत्समक्षे ।

लज्जावमानेन भक्तं सरोषा साधयेयुक्तं वचनं जगाद् ॥

सायस्य कन्ये ऋणु मे विशेषं करोत्यवज्ञां श्वशुरसावायम् ।
 काशीतिवाशीमनिशं ब्रवीति हिन्तालदण्डश्च करे दधाति ॥
 शाकं न रक्षति करोति न लोड्ढपातं
 किं वा तिथिं दण्डहरां यजते न साधुः * ।
 मत्सेविनः शुभफलं गृह्णीषी लभन्ते
 सोयं पुनः कटुगिरात्वमन्यते माम् ॥
 वाचा तस्य ततो मया कुपितया सपैर्हिताः षट् सुताः
 पोताः सप्त निमज्जिता हृदयले तवापि मां भर्त्सितुम् ।

* अत्र तत्पूजापद्धतिरुच्यते । ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां तिथौ दण्डहराख्यायां सपत्न्यां कुहीशाखां सिन्दूराङ्गां स्तम्भिण्डनिहिताञ्च कृत्वा भूमी संस्थाप्य तत्समीपभूमावालिम्यनेन नागाष्टकमूर्त्तीः संलिख्य चादौ नागान् पक्ष-
 दण्डकदलीखण्डेन परिपूज्य ततः कुहीशाखाप्रतिष्ठितां मनसां नैवेद्यादिना पुरोहितेनार्चयन्ति प्रतिगृह्यन् गृह्णीष्यः, पुनस्तान् पञ्चसु पञ्चमीषु चाभिपूजयन्ति पूर्ववत् ; ततस्तान् जले विसर्जयन्तीति । प्रतिवत्सरमेवं कर्त्तव्यं गृह्णीष्यः ।
 अथाषाढे मासि सङ्क्रान्त्यां मनसाख्यायां पञ्चम्यां वा पुनर्दशमे देन तासु हिम्य शाकरक्षयं लोड्ढपातमपि कुर्यात्पूजयः । तदुच्यते । सिन्दूराङ्गां कङ्गीपत्रं शाकेन पूरितं कृत्वा गृह्णीष्यद्विहारावह्निभागे पश्चि भागत्वयेण संस्थाप्य प्रतप्राप्तिसि प्रतिगृह्यन् गृह्णीषी नारीबालपरिहृता पुष्पेन मनसां प्रपूज्य भक्त्या प्रणिपत्य च तत्र शाकस्रष्टित्वं संरक्ष्य शङ्खभाष्यापवित्वा प्रतिनिवर्त्तते । पुनस्तत्रैव प्रदेशे दिवसा-
 न्तरे विपरीतमुखां स्थाप्य निधाय पुष्पादिना पूजयेत् । ततो खेड्ढाभिधातेन तां पूजयित्वा प्रणम्य च गृहं प्रतिव्रजति नारीति ।

आषाढे मासि सङ्क्रान्त्यां कुहीशाखासु यक्षतः ।

आवाह्य पूजयेद्देवीमोक्षरीं योहि भक्तितः ॥

पञ्चम्यां मनसाख्यायां देव्य दद्याच्च यो वलिम् ।

भगवान् पुत्रवाचैव लोहिमान् च भवेद् भुवम् ।

* इति मन्त्रायाम् प्रथमोऽध्यायः ॥

न ज्ञान्तो भवतीति रोषमयगतेनास्मि कृष्टा पिरम्
 पुच्छं तस्य नखिन्दरं तवं पतिं हत्वा ददे तत्फलम् ॥
 केनोपायेनागतासीस्त्वमत्र जातात्यर्थं तत्कृते सज्जिताहम् ।
 इत्युक्त्वासौ कोपकम्पाधरौष्ठा त्वज्जास्थानं गन्तुकामा तदासीत् ॥
 सर्वे देवाः क्रोधनां तां विलोक्य
 प्रोचुः प्रीत्या देवि कोपं जहीहि ।
 दोषो नास्या वास्तिकायाः कदाचि-
 न्नातः कुर्व्यास्व हि चातुर्व्यमन्यत् ॥
 वादस्तवायं सह येन जातो विहाय तं पीडयसे किमन्यम् ।
 देवेशि कस्ते सुविचार एष एकापराधेन परस्य दण्डः ॥

ततः सविनयं सप्रतिष्ठां वेङ्कटादेवीमिदमब्रवीत् ।
 परिहर अनभि त्वं सर्वकार्पण्यभावं
 तव सपदि सपर्यां साधुना कारयिष्ये ।
 अहमपि तव दासी जीवयेद्यत् प्रियं मे
 स हि तव परिपर्यातत्परः सेवकः स्यात् ॥
 तत्र स्थिताः सुरगणाः पुनश्चतुरेभ्यः
 कोपं विमुञ्च मनसे भव सुस्थचित्ता ।
 देवी ततः सुमनसां वचसा सतोषा
 तस्यां बभूव सदया पतिजीवनाय ॥

इति श्रीमन्नवमस्कन्धविचारद्वयप्रदीपे वेङ्कटानन्दम्
 ब्रह्ममी स्कन्धः समाप्तः ।

वेहुलानखिन्दरम् ।

षष्ठसङ्कल्पना ।

अथाशु निर्माय पटेन नेत्रभोगाच्च देवी कुण्ठं तदात्त ।
नखिन्दरं जीवयितुं प्रविष्टा देवास्तु तत्पार्श्वगता बभूवुः ॥
अस्थीनि सर्वाणि नखिन्दरस्य देवी गृह्णीत्वा करपङ्क्तयेन ।
सा योजयित्वा च यथानिवेशं ससर्ज कङ्कालमयं शरीरम् ॥
घण्टासकालेन शवं सुजीर्णं सिक्तं जले मांसविहीनमस्थि ।
तथापि कालोविषमक्षि देहे विषं हि सर्वं विषमं तदाहुः ॥

अस्थिपुस्तिकाप्रायं शरीरं गतजीवनम् ।

मन्त्रेण महता देवी निर्विषं कर्त्तुमुद्यता ॥

तन्नाहामन्त्रोक्तं सकृच्छ्रुते । यथा

शास्त्रालीशाखिशाखायां बह्वराज करोषि किं ।

त्वं हि धुकडियाधंशः सर्पीदंशस्तु मतसुते ॥

भुङ्क्ष्व सर्पीं करे धृत्वा भाषे विषहरी क्षमम् ।

बह्वक्षरयमालेण विषं लोकमधोगतम् ।

मांसं त्यक्त्वाऽस्थि सङ्कष्टं कूरीभव ततो विष ।

सत्वरं ताडयिष्यामि मनसा स्वयमानता ॥

विषमाहवते तूर्णं मयूरो वर्त्तनप्रियः ।

मयूरक्षरयनाधो गच्छति सा विषं ततः ॥

समन्दिरद्वन्द्वेन ध्वनितसाधयिध्वनिः ।

तथा तत्पादविशेषसालेन सहितोऽपतत् ।

प्रोवाच तत्तालसमेन बासा गीतानुवादेन वदाममीनः ।

नायस्य जाम्बस्थि चखाद नद्यां शक्नो न गन्तुं भवतीह नाद्यः ॥

ततः प्रहृष्टया देव्या प्रेरितो धीवरो जले ।

निक्षिप्य प्रजवाज्ज्वाली तं दृषावाशु राघवम् ॥

तेनानीतस्य मीनस्रोदरं ध्विप्त्वाऽसिना ततः ।

नीत्वा जाम्बस्थि तद्देवी योजयामास तत्क्षणात् ॥

सर्वाङ्गसुन्दरो जातसातस्तेन नखिन्दरः ।

वेङ्कटाऽतीवसम्पुष्टा मनसायाः प्रसादतः ॥

पुनर्नर्त्तितुमारेभे नर्त्तिनी नायसङ्गिनी ।

पक्षां साधुसुतानाञ्च पुनर्जीवनकाङ्क्षया ॥

वदद्गवाद्येन मधुसूतेन निनादितेनापि नखिन्दरेण ।

धामोदयत्सा मनसां सुराञ्च दृष्ट्येन गीतेन मनोदरेण ॥

या मोदयामास मनः सुराणामेकाकिनी नर्त्तनगीतवाद्यैः ।

सा सङ्गता ताण्डवपण्डितेन पत्न्या न केषां हृदयङ्गमा स्यात् ॥

वेङ्कटागीतरागेण मनसा मोहिता सती ।

वरं वरय भद्रं ते यद्येदमित्युवाच ताम् ॥

प्रणम्योवाच सा देवी स्वामिनः षट् सङ्कोदरान् ।

जीवयित्वा पुनर्देहि यदि त्वं कदाशाख्येन ॥

सुप्रसन्ना सती देवी तां तथास्वप्नवतीम् ॥

ततः स्वयं संसृताय प्रजयैव जगाम सा ।

तामुद्धारयितुं यदा यमपुरं देवी यवी सत्वरं

नां वृष्टा तपनात्मजः सविन्दो यमपुत्र वदाम्यसि ।

देवि त्वं कथमागता मम पुरं तत्कारणं कथ्यतां
 देव्युषे यम नेतुमागतवती साधोर्मृतान् षट् सुतान् ॥
 ये खेलन्ति मुद्गा किशोरवयसः प्रेतास्वदीयास्तमे
 ते गच्छन्तु वरेण मे स्वभवनं संप्राप्तदेहाः पुनः ।
 आन्नां लङ्घयितुं क्षमोऽसि मनसे कसे जगन्मण्डले
 साधोः षट् तनयान् गृह्णाण वरदे तामित्यवादीद्यमः ॥
 आनीय साधोस्तनयान् कृतात्मात्तामवधीत् सा सुरसन्निकर्षे ।
 भो वेङ्कले साधुसुतान् गृह्णाण आनीहि किं साधुसुता न वैते ॥
 तां वेङ्कलोवाच विसोकिता मे न स्वामिनैते न मया च देवि ।
 ज्ञात्वापि कृत्स्नं भुवनं भवत्या किं रक्षते बाणिकया सहेत्यम् ॥
 लब्ध्वाथो पतिसोदरान् कुक्षयती नृत्योद्यता सा पुन-
 र्दृष्ट्वा तन्मनसा जगाद् सङ्गसा का ते पुनः प्रार्थना ।
 सा प्रत्युक्तवती कृताञ्जलिरहं मातर्भरं प्रार्थये
 कृत्वा सप्त निमज्जितान् द्विगुणितान् पोतांस्तु तानर्पय ॥
 सतोषरोषं मनसेत्युवाच तुभ्यं वदे याचितमत्र सर्वम् ।
 लभस्व पोतान् धनरत्नपूर्णान् सप्तापरान् सुञ्जु तथैव सप्त ॥
 विरुद्धबुद्धिः श्वशुरस्यैवापि तेनैव दुःखञ्च भुनक्ति सर्वम् ।
 निष्कृत्यसौ पूजयितुं तथापि त्वमिन्दुवक्त्रे कुरु तद्विधानम् ॥
 एवं यासि वक्त्रे सुसङ्घट्टितुक्ता दृष्टेति नोचेत् स भवेत् सुबुद्धिः ।
 मार्शयिष्यते माघ स भक्तिसुक्तसदा तु ते किं करणीयमस्ति ॥
 इत्युक्ता वेङ्कलोवाच देवि ते कोत्र संशयः ।
 जीवितास्तनया यस्तु न स किं पूजयिष्यति ॥
 श्वशुरो बहि ते पूजां कालदेव कथयन् ।
 पण्यसत्र भन कालसः सत्यमेव प्रीति दे ॥

यद् ब्रूते वेङ्कटा देवाच्चन्द्रो मामर्चयिष्यति ।
 इत्याशया बद्धचित्ता प्रतीक्षे तमहं पुनः ॥
 पूजयेद्यदि मां साधुर्यजेयुर्मानवाश्च माम् ।
 देव्युवाच सपत्न्या मे जगत्यां प्रचरिष्यति ॥
 त्यक्तरोषा ससन्तोषा मनसा लक्षिता यदा ।
 तदा सा वेङ्कटा बाला प्रफुल्लङ्गदयाऽभवत् ॥
 शशिकान्तमुखी बाला स्वदेशगमनोन्मुखी ।
 प्रियेण सह सा गन्तुं त्वरमाणा ततोऽभवत् ॥
 परितोषगता वरेण सा मनसायाश्चरणं प्रणम्य च ।
 अमरेषु चकारवन्दनमधिरोढुं तरणीं समुद्यता ॥
 चतुर्दशशु पोतेषु कर्णधाराञ्चतुर्दश ।
 युक्ता वाञ्छितुं नावो बभूवुर्दण्डवाहकाः ॥
 तेषामेकतमं पोतं वेङ्कटा च नखिन्दरः ।
 आरुह्य रेणुसूत्रं रोहिणीशशिनाविव ॥
 अन्ये षट् साधुपुत्राश्च षट्स्वभ्यासु तरीषु च ।
 विरेजिरे समारूढाः सोल्लासा नायका इमे ॥
 अपरे सप्त पोताश्च जातास्तत्सहवर्त्तिनः ।
 सर्वे चकाशिरे नद्यां पद्मानिव सरोवरे ॥
 शुभयात्राप्रसङ्गेन जातः कोलाहलध्वनिः ।
 पुनर्वीर्यनिनादेन तदा व्याप्ता दिशो हृद्य ॥
 हर्षोत्साहैर्यदा नावो वाहिता नाविकैस्ततः ।
 तदा बहोर इत्युच्चैरुच्यते दण्डवाहकाः ॥
 अथामरपुराणां कश्चिन्नेषीतीरमार्गताः ।
 नदीर्ष्यते छात्रा सर्वे सोल्लासिनी गताः ॥

ततो वाहयतावाधं यूयं वाहयतामिशम् ।
 सोत्साहमब्रुवन्नुच्चैः कर्णधाराः स्ववाहकान् ॥
 रात्रिन्दिवमविश्रामं वाह्यमानाः स्ववाहकैः ।
 पोताः सत्वरया गत्वा ततो वैद्यपुरं ययुः ॥
 नारीकेलाख्यछात्रायां ततो नाव उपस्थिताः ।
 उन्मार्गं बहते यत्र वाहिनीस्रोतसां जलम् ॥
 तत्र या चण्डमयी मूर्त्तिर्मनसायाः प्रतिष्ठिता ।
 तया सा पूजिता देवी चक्रे तस्याः शुभाशिषम् ॥
 ततो हासनहाटिश्च पश्चात्कृत्य क्रमेण सा ।
 उपागताऽभवद्यत्र वोदालेनास्थि भक्षितम् ॥
 ततो वोदालियानाम्ना तत्स्थानं परिकीर्तितम् ।
 वशेन मन्त्रतो नावो वज्रदूरं ततो ययुः ॥
 आदमाख्यपुरं बाला समागत्य ततःपरम् ।
 कान्तं स्त्रीपदिष्टान्तं सकौतुकमवोचत ॥
 एतत् गङ्गापुरं रामा वर्द्धमानमलोकयत् ।
 तत्र वङ्गानदीं प्राप्य गोविन्दपुरमाययौ ॥
 दामोदरमुपागत्य नवखण्डमद्यागताः ।
 आजग्मुर्वेङ्कलानावो दुवराजपुरं ततः ॥
 ददर्श क्रमशो रामा सहर्षं नगरान्तिकम् ।
 ततश्चम्यातलं घट्टं तूष्णीं सा वेङ्कलाऽऽगमत् ॥

।ने स्थाने स्रोतसां बहुमार्गा ये विशिष्टाः प्रोतवाहैस्तदानीं ।
 ते पोता वाह्यमानाः क्रमेणानीताः सर्वे वेङ्कलायाः सकाशं ॥
 विषु पोतेषु समागतेषु ते नाविकाः शृङ्खलसाधनेन ।
 ।द्य पोतान् किल कीर्तयन्ताम् । वैश्वन्तरीरसमीपेति ॥

क्रमेण भूमाववतीर्य रामा न्यवेदयत् सर्वमिदं स्वनाथम् ।
 त्वां नाथ नीत्वा व्यसनाकुलाऽहं ज्वं यदाह स्वयमाहरोह ॥
 त्वयो वज्रद्रव्यपरीतभारं पित्राज्ञयानीय सहोदरा मे ।
 तदेत्य नेतुं सहसा स्वगेहं वभाषिरे मां सुहृदादरेण ॥
 प्रबोधयन्तः प्रतिषेधयन्तः प्रमाणवाचा समुदाहरन्तः ।
 तथापि मां नेतुमपारयन्तस्ततो बभूवुर्विफलप्रयत्नाः ॥
 विज्ञाय ते मां सुहृदप्रतिज्ञामगन्तुकामां सदनं कदापि ।
 चम्पातले द्रव्यमधो निधाय गता हताशा गलदश्रुधाराः ॥

षण्मासं विस्मृतं सर्वमधुना तत् स्मृतं मया ।

तन्मूलं खनयित्वाद्य प्रेक्षिष्ये विद्यते न वा ॥

अथेत्य चम्पातलभूमिभागमुत्पापितं तच्च विदार्थ्य भूमिम् ।
 किञ्चिन्न नष्टं नच प्रतिगन्वं लब्धं तथा नूतनवत् समस्तम् ॥
 स्नात्वा देवीञ्चार्चयित्वा निवेद्य सर्वानन्यान् स्नानपूतांसदन्ते ।
 प्रत्येकं सा भोजयामास सर्वं किञ्चित् किञ्चिद् द्रव्यजातं विभज्य ॥

स्मृत्वा ततोसौ पितरौ सुदुःखिता

रामा रुदन्ती शुचया तयोस्ततः ।

निवेद्यामास पतिं मनोगत-

मिच्छामि पितोश्चरणं निरोक्षितम् ॥

पितोस्तयोश्चरणपङ्कजरेणुजातं

स्पृष्ट्वा त्वयैव सहिता पुनरेमि सद्यः ।

पितोः पदं मम मनो न विलोक्य नाथ

पर्याकुलं किमधुना वद मे विधेयम् ॥

नखिन्दरसां प्रतिभाषतेषां यदीच्छसि त्वं द्रुतमेतुमद्य ।

निश्चिन्नाभिरपर्यवेषं रूपं तदा नौ परिकल्पनीयम् ॥

इत्थेवं तौ परिचयभिया दम्पती मन्त्रयित्वा
प्रत्यागन्तुं ऋटिति भवनं योगिवेशं दधानौ ।

नावच्छम्पातरुतलगतं तीरघट्टे निधाय

ध्यात्वा देवीचरणकमलं जग्मतुः सायवासम् ॥

भिक्षांशुकाशोभितवाङ्मूला कर्णद्वये दोलितशङ्खमात्रा ।

आरक्तवस्त्रावृतसर्वकाया तथापि रामा सुमनोरमासीत् ॥

कृत्वा करे काञ्चनभैक्षपात्रमारक्तनेत्रश्च विभूतिगात्रः ।

योगीश्वरः ऋङ्गधरोऽग्रवर्त्ती ससार योगीश्वरसङ्गिनी सा ॥

हर हर इति वाणीर्दम्पती तौ ब्रुवन्तौ

मृदुपदममुयातौ द्वारमार्गं गृहस्थ ॥

वितर वितर भिक्षां याचमानौ गृहस्थं

सुमधुरशिववादं ऋङ्गमावादयन्तौ ॥

न बोद्धुं शक्यतेस्मासौ योगी वा योगिनी तथा ।

निशानिवासिभिर्लोकैर्भूतिमालोक्य मोहितैः ॥

अतीव सुन्दरो योगी योगिनी चातिसुन्दरी ।

इति मत्वाभिभूतास्ते लोकास्तद्देशवासिनः ॥

प्राटिकातरुलमात्रभिक्षा प्रदानमात्रेण तिरोहिताभूत् ।

इष्टेति सर्वैश्च तयोः प्रभावो हतप्रबोधैरिव तर्क्यते स्म ॥

किं भोजविद्या किमु दैवशक्तिरेतस्य हेतुः किमु कौशलं वा ।

न बुध्यतेस्मात्त्र विशेष्यत्वात् सुतीक्ष्णबोधैरपि सर्वलोकैः ॥

तौ दम्पती सायगृहं प्रविष्टौ शिवेति ऋङ्गेण प्रवाद वादम् ।

ऋङ्गस्य नादं भवनान्तरस्था निशम्य गेहादमलागताभूत् ॥

भिक्षां प्रदातुं द्रुतमागतां तां श्रुत्वा विदित्वा विस्मयो यतीशः ।

योगीश्वरी तस्य विलोक्य भावं बभौ तदा सा वचिरस्मितेन ॥

सायपत्नी ततो भिक्षां हृदौ सा योगिनीकरे ।

दत्तमात्रं तिरोभूतं मायया तण्डुलादिकम् ॥

योगिनीरूपमालोक्य साऽमला मोहिता सती ।

सखेदं तामुवाचेदं सत्यं मे ब्रूहि योगिनि ॥

का त्वं क वा तिष्ठसि कुत्र यासि वरानने त्वं कुत आगतासि ।

त्वं वेङ्गलैव प्रतिभासि चित्ते तच्छोकदग्धं सुतनो मनो मे ॥

आनवा दिग्बलयं मुदा प्रतिदिनं भिक्षावहे तण्डुलान्

दत्तं येन यदेव नौ करुणया तेनोपजीवावहे ।

योगी जल्पतिः केवलं शिवशिवं जल्पाभ्यहं तत्तथा

वासो वृक्षतले प्रदोषसमये नान्यद्विजानीवहे ॥

श्रुत्वाऽमला तद्ब्रूतीत्यभाषत निरीक्ष्य ते रूपमिदं मनोहरम् ।

अतीव शोकाकुलितं ममान्तरं न सञ्चते योगिनि यातनान्तरम् ॥

त्वामेव दृष्ट्वा हृदयं विदीर्यते सत्यं वचो योगिनि मे त्वयोच्यतां ।

त्वं वेङ्गला भासि नखिन्दरः पुनरयं द्वितीयः प्रतिभाति मे मतिः ॥

ततस्तां वेङ्गलाऽवादीन्मातर्मे वचनं शृणु ।

योगेशसख जामाता योगिनी वेङ्गला तव ॥

शोकं विमुञ्च माक्रन्द मातस्त्वं सुस्थिरा भव ।

जीवयित्वा पुनर्नाथमागताहं तवान्तिकम् ॥

तच्छ्रुत्वा रुदतीं रामां रमण्यो विस्मयाकुलाः ।

सायस्य सायपुत्रास्ते द्रष्टुं तत्र समागताः ॥

उचुर्नार्यः सर्वतथ्यं विदित्वा धन्यासि त्वं वेङ्गलौ साध्वि बाले ।

गत्वा स्वर्गं जीवयित्वा च नाथं प्रस्थायाता यत् पुनर्नर्त्त्यलोकम् ॥

ततोऽमलाऽवदद्बाले च तत् निजमन्दिनम् ।

सोवाच नाधुना मातरामच्छासो भुवं पुनः ॥

मनसाया विवादेन श्वशुरस्य सुता ब्रताः ।

तस्या देव्याः प्रसादेन ते पुनर्जीविता मवा ॥

न खावत् पूजयेद्देवीं श्वशुरः अक्षयान्वितः ।

न प्रवेष्टुं शक्ते तावद्व्याभिरिति निश्चयः ॥

अतः प्रयाणेऽमुमतिं कुरुष्वन्निति ब्रुवन्ती पितरौ प्रणम्य ।

सम्भाष्य चान्यानपि लोकवर्गान् प्रधाययौ सा सह वल्लभेन ॥

तौ दम्पती हर्षयुतौ क्रमेण समागतौ चम्पकवृक्षमूलम् ।

आह्वय भूत्वेन विवक्ष्य चित्ते सा चित्रकर्मण्यमथादिदेश ॥

भो चित्रकर्मन् कुरु लक्षलभ्यं समाश्रयैकं व्यजनं विचित्रम् ।

सुवर्णसूत्रै रचितं सुवर्णं मुक्ताकलापेन विराजितात्मम् ॥

सतर्कभावेन यथानिर्देशं लेख्यं त्वया सर्वमिदं सद्यत्नम् ।

ये साधुपुत्रा भुजगेन दृष्टाः सर्वे पुनर्जीवनप्राप्तदेहाः ॥

निमग्नपोताः पुनरुद्धृताश्च द्विसप्तसङ्ख्या वसुभिः परीताः ।

तमेत्य चम्पातलवटलग्नाः स्त्रोतस्वतीनीरविराजमानाः ॥

तखिन्दरचम्पकवृक्षमूलमधिष्ठितो वेङ्गलया ससेतः ।

लेख्यं तथान्यच्च यथा सुरस्यं तन्मे ततः सत्वरमर्पणीयम् ॥

व्यजनं स्वर्णसूत्रेण निर्मितं चित्रकर्मणा ।

मुक्तारजतयोगेन चन्द्रप्रतिमसुज्ज्वलम् ॥

नीललोहितपीताभैर्मणिभिः खचितं पुनः ।

इन्द्रचापनिभं कान्तं जायते बीजिते सति ॥

कुसुमानाश्च पद्मानां नानावर्णोपशोभिताः ।

कोरका रचितास्तत्र तारका इव भास्वराः ॥

मकरन्दसुखापानलोलुपास्तत्र मोहिताः ।

गायन्तो मधुमा ओष्ठानुचितैरङ्गुल्यानिव ॥

निर्माणाकौशलेनैतज्जातमीदृक्प्रगोरमम् ।

सर्वाङ्गसुन्दरं तच्च विध्वक्कर्माकृतं यथा ॥

स चित्रकर्मा व्यजनं प्रणीय प्रदाय तस्यै च ततः सहर्षम् ।

न्यवेदयत्तां शृणु सुन्दरि त्वं जातन्तु लक्षाधिकमूल्यमेतत् ॥

युष्मत्कृते कृतमिदं व्यजनं प्रयत्ना-

इत्तं मया करुणया प्रतिगृह्यतां तत् ।

तेनानया मुदितया सपदि प्रदत्तं

लब्ध्वा धनं स भवनं सहसा प्रतस्थे ॥

उवाच वेङ्कटा नाथं प्रस्थिते चित्रकर्माणि ।

कर्त्तव्यमधुना नाथ कीदृशं रूपधारणम् ॥

परामृश्य ततो जाता वेङ्कटा उमकांमिनी ।

दधाना कुण्डले रम्ये कण्ठे च रौप्यभूषणम् ॥

उमरूपधरो नखिन्दरो मनसायाश्चरणप्रसादतः ।

परिधेयधटी कटीतटे स विधत्ते तदपि प्रियञ्चियम् ॥

तरुमूलमुपस्थिता सती व्यजनं चालयति स्म कामिनी ।

विधवा वणिजी बधूगणा घटकक्षाः षडुपागतास्तदा ॥

तत ऊचुरिदं परस्परं रमणी का परिष्टच्छ्रयतामियम् ।

व्यजनं तरुणी करेण किं चतुरा चालयते मुञ्जमुञ्जः ॥

ता रामाः क्रमशो गतास्तत्तलं पप्रच्छुरेनामिदं

विक्रेयं व्यजनं न वा उमबधु व्याचक्ष्व तत् किं पणम् ।

सावादीद्रमणीगणानिति ततो विक्रेयमेतन्मया

लक्ष्येणैव पण्येन निश्चितमिदं नैकोनलक्षेण तत् ॥

ताः सर्वा विधवास्तयानुविदिताः श्वश्रून्नुवा यातर-

स्ता नार्थो विविदुश्च तां उमबधूं नो वेङ्कलां यातरम् ।

तत्तासामवदन् विहस्य चतुरे सत्यन्तु सम्भाष्यतां
 विक्रीय व्यजनं त्वया कतिपया मुद्राः स्वयं सञ्चिताः ॥
 जघे ताः सहसा विहस्य उमजा यूयं महादुर्मुखाः
 मन्ये किं विधिना कृताः स्य विधवा मौख्यदोषेण वः ।
 या नार्थ्यौ गुणबोधिकाः सुरसिका लज्जातिरिक्तां पर्यां
 दिव्यन्तीक्षणमात्रतः किमथवा या सप्तपुत्रप्रसूः ॥
 तच्छ्रुत्वा तदनन्तरं प्रतिवचः प्रोचुर्वधूनां गणा
 आगच्छ द्रुतमस्मदीयभवनं खञ्जुर्गृहे वर्त्तते ।
 या रामा सुतसप्तकप्रसविनी सा क्रैव्यतीदं क्षणा-
 इत्वा मूल्यमिहोचितं भगवती चन्द्रस्य साधोः प्रिया ॥

ततो वभाषे उमकामिनीयं यास्यामि रामा भवदीयगेहे ।
 वक्तव्यमेतद्विधवा भवत्यो निकेतने कस्य जलं वहन्ते ॥
 इदं वधूनां सरसं सदुत्तरं वयं भवामः सनकास्तुषागणाः ।
 चम्पाधिपस्य खञ्जुरस्य वासे जलं वहामो विधवा यतो वयं ॥
 मखिन्दराख्यस्य सुतस्य तस्य पाण्मासिकाख्यं भविताद्य कृत्यम् ।
 पानीयमेतद् द्विजभोजनार्थं प्रयोजनीयं भवने तदीये ॥
 श्रुत्वा हसन्ती रभसं वदन्ती हिताहितं साधु विचारयन्ती ।
 जीनेव ताभिः परिगृह्यमाणा पश्चात् प्रतस्थे व्यजनं दधाना ॥
 पूर्णान् घटान् कक्षतले दधानाः क्रमेण नार्थ्यौ भवनं प्रविष्टाः ।
 निधाय तान् भूमितले अमार्त्ताः खञ्जुं तदोचुर्व्यजनस्य वार्त्ताम् ॥
 निर्गत्य मातः कुरु कर्णपातं निवेदयामस्तव पादपद्मम् ।
 पूर्वमेकं व्यजनं गृहीत्वा उमस्य पत्नी गृहमागतास्ति ॥
 हान्तरस्था सनका वभाषे तामानयध्वं मम सन्निकर्षे ।
 गत्य सा ताञ्च ततो विलोक्य पप्रच्छ बाले सविशेषमात्र ॥

ततो वेङ्गला सरोपनिदधवाच ।

अव्यवस्थितचित्तोऽसौ श्वशुरो मे निरन्तरम् ।

अधीरबुद्धिरन्तः प्रायशो लक्ष्यते मया ॥

देव्या सह विरोधेन भुक्तं दुःखं यद्योचितम् ।

तथाप्यभिलषत्येष किमेवं कलहं पुनः ॥

अतो ब्रवीमि ते मातः श्वशुराय निवेदय ।

स शीघ्रं पूजयेद्येन देव्याश्चरणपङ्कजम् ॥

कोपेन भस्मीकुरुते क्षणेन प्रसादिता या च ददाति सिद्धिम् ।

सन्तोषितायाः कृपयास्त्रि तस्या जाता कृतार्था वञ्छसाधनेन ॥

किं हेलया हातुमिदं हि युक्तं पुत्रादिकं प्राप्य करे संभ्रमम् ।

न पूजिते तच्चरणारविन्दे नास्माभिरस्त्रिन् भवने प्रवेशम् ॥

पूजिते सति तत्पादे द्रव्यस्यैवाचिरं गृहे ।

जीवितान् सप्तपुत्रांस्ते नावश्च द्रविणैर्युताः ॥

सनका वधूवाक्येन त्वरमाणा सती भृत्यमाह्वयाज्ञापयत् गच्छ भो भृत्य
निवेदय साधुं वधूवेङ्गला समागता सह नखिन्दरेणेति ।

भृत्यो यथाज्ञापयसीत्युक्त्वा धावमानः साधुसमीपमुपस्थित्य निवेदयत् साधो नटहिणी
त्वामाह्वयति निवेदयति च यन्नखिन्दरस्ते वेङ्गलया जीवितः समागत इति ।

साधुस्तद्विशय्य सहर्षचित्तो भृत्यसन्तःपुरमुपस्थित इत्युवाच ।

कास्ते मे वेङ्गला साध्वी कुत्र मे वा नखिन्दरः ।

जीवितो यदि मे पुत्रो देवीं तां पूजयाम्यहम् ॥

तदाकर्ण्य ससन्तोषा बभूवुस्तत्र ये स्थिताः ।

श्वशुरं वेङ्गलाऽवादीत् शृणु तात निवेदनम् ॥

सोदरैः सह मे नाथं नावश्चापि चतुर्दश ।

द्रष्टुमिच्छसि चेद् देव गच्छ शीघ्रं नदीतटम् ॥

श्रुतार्थोऽयं ततश्चन्द्रः प्रहृष्टस्तरसा ययौ ।

गत्वादावाल्लोकेऽसौ तरणीला नदीजले ।

ततः पुनर्गच्छास्तत्र जीवितान् पुनरागतान् ।

विलोक्योक्तासितः साधुर्ममज्जाबन्द्सागरे ॥

उपस्थितास्तत्र तदा रमण्यो धन्येति वादं समुदीरयन्त्यः ।

क्व वेङ्कला पुण्यवती सतीति पुनःपुनस्तं प्रशशंसुश्चैः ॥

ज्जुल्लोकाश्चन्द्रदासं विलोक्य चन्द्रेदानीं साधुवृत्तिं लभस्व ।

देव्या साध्वं नो विवादं कुरुष्व भक्त्या तस्याः पादपद्मं भजस्व ॥

एवमुक्तस्ततः साधुरकाचोन्मत्तकम्पनः ।

अधुनापि प्रतिज्ञेयं श्रूयतां मे मनोगता ॥

विशन्तु नावो भवनं मदीयं शुष्केन मार्गेण विना जलेन ।

निरीक्ष्य साक्षान्ननसाग्रभावं भक्त्या तदा तामभिपूजयामि ॥

किं दुर्मते पापधियाभिधेहि स्थले न गच्छन्ति कदापि नावः ।

उन्मत्तवद्वाक्यमिदं त्वदीयं सर्वं सरोषं विषमं तमूचुः ॥

श्रुत्वा वाचं वेङ्कला तस्य साधोर्ध्यात्वा देवीमब्रवीत्तां प्रणम्य ।

नावो गेहे स्थापयित्वा भुजङ्गैः साधोर्विप्ते भक्तिमाधत्स्व देवि

कृपया ते चरा मातरसाध्यं साधयन्ति हि ।

एतदेव समाधाय महिमानं प्रचारय ॥

निशम्य तत्तस्य यथाभिलाषमाह्वय नागान् मनसादिदेश ।

चन्द्रस्य पोतान् भवनं नयध्वं यूयं हि तत् साधयितुं समर्थाः ॥

तदाज्ञया भुजङ्गास्तो बलवन्तश्चतुर्दश ।

मिन्युः दृष्टतले कृत्वा पोतान् साधुमृष्टहान्तरे ॥

यदा समानीय मृष्टं भुजङ्गैर्निवेशिताः पोतगणास्तदीयाः ।

विलोक्य साधुः पुनर्लेन पूर्णं आरब्धवान् पूजयितुं तदैतान् ॥

घण्टारवं तत्र सशङ्कनादं श्रुत्वागतास्तत्रतिवासिबर्णाः ।

वह्निपूजां प्रसमीक्ष्य चन्द्रं सर्वे तिरस्कृत्युपरभन्त ॥

तां विहायाभिपूज्यन्ते पोताः किं दुर्मतेऽधुना ।

किन्ते पूजयितुं देवीं बुद्धिर्नेच्छति पामर ॥

किं देवीप्रसादेन चन्द्र ते किं गृह्णागताः ।

सम्भवन्ति स्थले नावो घनपूर्णाश्चतुर्दश ॥

नूव यस्याः कृपयेदृशं शुभं तस्यां किमोदृक् तव दुर्मतिः शुभा ।

विरुद्धबुद्धिर्नशुभङ्करी मता भवेत् सुदुःखाय महीयसामपि ॥

साधुपत्नी ततोऽधीरा पुनः शोकभर्द्वाहिता ।

प्रबोधयितुमारेभे कुमतिं स्वं पतिं तदा ॥

वादनं कुर्व्याः कुमतिं विमुञ्च माकोपय त्वं पुनरेव देवीम् ।

भुक्त्वा चिरं कोपफलं हि तस्याः किं विस्मृतं मूढधिया त्वयाद्य ॥

भक्त्या यथा पूजयसे महेशं तथानुरक्त्याऽर्ज्य तस्य कन्याम् ।

तां पूजयित्वा परितोषयस्व प्रसाद्य भक्त्या च वरं लभस्व ॥

दुःखं पुनः सोढुमशक्नुवाना निवेदयेऽहं तव पादपद्मम् ।

कर्त्तव्यताज्ञानविहीनसुग्रं संशोध्य चित्तं भव शुद्धबुद्धिः ॥

विरागबुद्धिं परिहाय देव्याः पूजाविधौ साधुमतिं कुरुष्व ।

भजस्व तां भक्तिरसाभिषिक्तः प्रकाशयस्यात्मयशोविशेषम् ॥

प्रबोधितः साधुरयं कियतुक्त्यं विचिन्त्य सर्वं प्रददे तदुत्तरम् ।

तथा सहासे प्रतिपद्यता चिरं न किं त्वया तद्दिदितं सुलोचने ॥

काणीति वाणीं सततं ब्रवीमि यां हीनरोषेण तिरस्कारोमि ।

दृष्ट्वा च यां ताडयितुं प्रवृत्तो हिन्तालक्षणेन करोमृतेन ॥

तत्पादपूजां कथमीदृशोऽहं करेण दक्षेयं करोमि भक्त्या ।

कथं मनो मे भवति प्रसन्नः तपावसानव्यञ्जितं वरं स्यात् ॥

किन्त्वेषा पुनरागमत् कुलवती वासा वधूर्वेङ्कटा
 कृत्वा तादृगसाध्यसाधनविधौ कीर्त्तिं जगद्व्यापिनी ।
 पोता रत्नयुताः सुताः फणिहताः सर्वे पुनर्जीविता
 आनीता मम केतने निजगुणैः सन्तोष्य देवीं तथा ॥
 यत् कर्त्तव्यतयाभिधेयमनया ज्ञातुं न युक्तं मया
 नोचेत्प्रेयसि संहरेत मनसा पुत्तान् पुनर्मै रूपा ।
 वार्द्धक्ये तदहं जहामि शुचया प्राणानधीरः स्वयं
 मित्थं सङ्कटचिन्तने निपतितः कर्त्तव्यमूढोऽभवम् ॥
 साशङ्कमेवं वङ्कशो विचिन्त्य स सम्मतोभून्मनसार्चनायाम् ।
 पूजाविधौ साधुमतं विदित्वा चकार सर्वे भगवन्ध्यादं ॥
 अथाऽसौ मनसादेवीं यष्टुकामो वणिग्धरः ।
 पुरोहितं समाह्वय प्रणिपत्य न्यवेदयत् ॥
 ममेष्टं शृणु विप्रेन्द्र मनसां पूजयाम्यहं ।
 तदुद्योगो यथायोग्यं विधिपूर्वकं विधीयताम् ॥
 इत्युक्तो हृष्टचित्तेन साधुणाऽसौ नियोजितः ।
 पूजाविधिं समालोक्य तमुवाच पुरोहितः ॥
 सुवर्णघटमानीय गन्धमाल्यैर्विभूषितम् ।
 वारिणा पूरितं कृत्वा चण्डीगेहे निधापय ॥
 खुद्दीशाखां ससिन्दूरां कज्जलेनापि चित्रिताम् ।
 दत्त्वा घटमुखे यत्नादासने सन्निवेशय ॥
 षोडशेनोपचारेण तां यथाविधि पूजय ।
 एवं निवेदितः साधुश्चकारायोजनं ततः ॥
 नैवेद्यपात्राणि हिरण्मयानि सुपीकृतार्द्रातपतण्डुलानि ।
 सर्वोपहारेण युतान्भूवन् स्वर्णत्रिपद्याश्च निवेशितानि ॥

दृतेन गृहानि च पिष्टकानि गोधूमचूर्णैः परिनिर्मितानि ।
 सितोपलामिश्रितलङ्गुकानि सखोरखण्डानि समर्पितानि ॥
 पुष्पाणि माल्यानि च चन्दनानि सर्वाणि पात्रे परिशोभितानि ।
 सशालनिर्यासकधूपधूमैर्विभूषणामोदितमस्य गेहम् ॥
 जातः सषण्ठाध्वनिशङ्खनादो सकास्यठक्कादिकदुन्दुभीनां ।
 वाद्योद्यमोऽजायत गायकैश्च गीतं सुगीतं मधुरस्वरेण ॥

उपस्थितास्तदा तत्र लेख्यपत्रैर्निमन्विताः ।
 ब्राह्मणाद्याश्चतुर्वर्णाः सभासङ्गनिवेशिताः ॥
 अनाहृताश्च ये केचित्तेपि सर्वे समागताः ।
 पुरवासिगणाः सर्वे क्रमशोऽभ्यागतास्ततः ॥
 अग्न्यासीनाः सभामध्ये बभूवुः पण्डितास्तदा ।
 वादमुत्थाप्य शास्त्राणां तर्कवादिषु तत्पराः ॥
 रोषाद्वर्णितनेत्राभ्यां तर्कयन्तः परस्परम् ।
 चपेटैर्मुष्टिमाघ्नन्तो जातास्ते रौद्ररूपिणः ॥
 गृहीत्वाकुलिपर्वभ्यां नख्यं ते शस्त्रकोदरात् ।
 उत्सृजन्तो मुक्तःस्त्रावं जगज्जसत्तथापि ते ॥
 ये जिताः शास्त्रवादेन वाक्प्रभावं प्रकाशयन्ते ।
 जञ्चुरस्त्रज्जयो जातो वादिनामसदुत्तरं ॥
 कालेन क्रमशस्तेषां शान्ता वादा मनीषिण्यां ।
 यथानिर्दृतिमायान्ति वज्रघोषा घनात्यये ॥
 ततस्तेभ्यो ददौ साधू रौप्यमुद्राश्च तैजसम् ।
 स्वर्णं पात्रविशेषेभ्यस्ततस्ते जम्बुराज्यमम् ॥
 अथ द्वौ साधुना विप्रौ तन्त्रधारकपूजकौ ।
 दत्तौ मन्त्रेण सकृत्स्वयं मनसार्चनकर्माणि ॥

आचार्यः पाठयामास पठति स्म पुरोहितः ।
 मन्त्रं तन्त्रविधानेन पूजाचारोतिरीहन्ती ॥
 देव्याः पूजाविधौ विप्रः साधोः प्रतिनिविर्हतः ।
 भक्त्या युक्तः शुभाकाङ्क्षी लकारावाचनादिकं ॥
 माहेशि मनसि मातरिहागच्छ निवेदये ॥
 इहैव तिष्ठ स्वच्छन्दमपराधं क्षमस्व मे ॥
 ध्याता देवी ततस्तेन मन्त्रपाठेन तत्तुल्यम् ।
 विदित्वा मनसा सर्वं कुर्वीविपिनवासिनी ॥
 अत्यस्थिरा सती तत्र तदा सोल्लासमागमत् ।
 ग्रहीतुं पूजनं साधोः प्रदातुश्च वरं पुनः ॥
 ध्यानं यथा ब्रह्मैवैतत् श्रीकृष्णजन्मखण्डे धन्यन्तरिक्षवाच ॥
 “चारुचम्पकवर्णाभां सर्वाङ्गसुमनोहरांम् ।
 ईषद्वात्यप्रसन्नास्यां शोभितां सुच्छावाससा ।
 करवीभारशोभाय्यां रत्नाभरणभूजिताम् ।
 सर्वामयप्रदां देवीं भक्तानुग्रहकातरांम् ॥
 सर्वविद्याप्रदां शान्तां सर्वविद्याविशारदांम् ।
 नागेन्द्रवाहिनीं देवीं भजे कामेश्वरीं परामिति” ॥
 अथेत्य साधोः पुरननारीक्षे रथे स्थिता सा मनसा विचिन्त्य ।
 हिन्तालदण्डस्य भयेन सधोर्भूमीतलं नावततार देवी ॥
 हिन्तालदण्डपरिशोभितवाज्रदण्डं
 चन्द्रं विचोक्ष्य मनसा सहसा वभाषे ।
 साधो त्वया सहचरि मम यो विवाद-
 क्षयतो मया तनयुना भव शुश्रूवहिः ॥
 प्रीतास्मि ते परमभक्तिवता रक्षणेन

दृष्ट्वा तदा तानयमाशशङ्के किमागतास्ते गिलितुं वपुर्मे ।
 एवं समालोच्य सवाघनेत्रः स्थातुञ्च गन्तुं न शशाक साधुः ॥
 भीतं तमालोक्य भुजङ्गमाता विहस्य सखेहमिदं जगद ।
 साधो कथं क्रन्दसि वा विभेषि भयं न कुर्व्याः शृणु भक्तियुक्तः ॥
 एकत्र पूजा फणिनां सुसाध्या तुष्टासया तेऽपि भवन्ति सर्वे ।
 प्रत्येकतः पूजनमाशुसाध्यं न सम्भवेद्वत्स कदाचिदेव ॥
 उवाच तां त्रासयुतसदैष करोमि ते देवि यथानिदेशम् ।
 त्रायस्व मां सम्प्रति ते चरेभ्यो भयङ्कराकारभुजङ्गमेभ्यः ॥
 भयं कुतस्तेऽर्च्य सुस्थचित्तसयैवमुक्तः पुटपाणिरादौ ।
 सोऽभ्यर्च्य नागान्मनसामयष्ट सर्वोपचारैर्गललग्नवासाः ॥

सविनयमिदमूचे तामसौ भक्तिगन्ध-
 स्तवगुणमहिमानं नैव शक्नोमि वक्तुम् ।
 गगनपवनतेजो वारिभभूतवृन्दान्
 हृजसि हरसि पासि त्वं हि देवि क्षणेन ॥

त्वं भूलोके नागलोके वसन्ती स्वर्लोके च त्वं स्वनामाचलस्था ।
 विश्वं व्याप्य त्वं प्रतिष्ठां गतासि विश्वेशि त्वं विश्वरूपा विभासि ॥

त्वं पूजिता भुजगभूपमुनीन्द्रदेवैः
 सिद्धिप्रदाऽसि भुवनेश्वरि सर्वसिद्धे ।
 ह्रीनप्रभावगुणयुद्धिबलेन देवि
 त्वं स्तूयसे कथमनेन मयाधमेन ॥
 दृष्टं मया यदि च ते चरणारविन्दं
 त्वं मे क्षमस्व मनसे कृपयापराधम् ।
 तुष्टा सतीह भवभीतिविनाशिनी त्वं
 भक्ताय वाञ्छितफलं प्रददासि नित्यम् ॥

परिशेषसङ्कल्पना ।

—*—

अथ सोल्लासिता देवी निजपूजाफलश्रुतिम् ।

चन्द्रमाख्यातुमारम्भे ततो जन्मकथाफलम् ॥

मनसोवाच ।

पूजाफलञ्च मे जन्मकथामवहितः शृणु ।

अक्षया ये हि शृण्वन्ति तेऽभीष्टफलमाप्नुयुः ॥

या मां भक्त्यार्जयेन्मारी व्रतं मे या च पालयेत् ।

घनपुत्रवती सा स्यात् पत्न्यः सौभाग्यभागिनी ॥

यदि मां पुरुषो भक्त्या प्रणतः पूजयिष्यति ।

भुञ्जानन्तसुखं वत्स प्रयाति परमं पदम् ॥

येऽनुस्मरन्ति मन्त्राम जययुक्ता भवन्ति ते ।

महरेणापि ते सन्ति सर्वसन्तोषभागिनः ॥

अथ जन्मकथां यो मे शृणुयाद्वापि आवयेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽक्षयं सुखमश्नुते ॥

अतस्ते कथ्यते चन्द्र पुराणे वर्णितं यथा ।

व्यासो जैमिनिना दृष्टो यदुवाच कृपाम्बितः ॥

व्यास उवाच ।

युगान्तिप्रलये काले दृष्ट्वा मग्ना जलान्तरे ।

तदा सर्वं जले नष्टं चराचरमिदं जगत् ॥

एकक्षत्र स्थितो देवो भगवान् भूतभावनः ।

क्षुष्टा पाता च संहर्त्ता स एवाद्यः सनातनः ॥

एकदा स महादेवो महाविद्या स्वरूपिणीम् ।
 स्मरन् देवीं गतो मोहं अष्टचित्तस्ततोऽभवत् ॥
 कल्पान्तसागरे तत्र पद्ममेकमुपस्थितम् ।
 तदासीत्तन्महातेजः क्षिप्तं तत्पद्मकोरके ॥
 एका कन्या ततो जाता पद्मयोनिः प्रकीर्त्तिता ।
 सा लावण्यवती तेन वाच्या पद्मकुमारिका ॥
 सर्वाङ्गसुन्दरी गौरी जगद्गौरीति विद्युता ।
 सुग्धेन मनसा जाता तेन सा मनसा स्मृता ॥
 यदा कृत्युष्मत्तयेनातः कुमारी प्रत्यदृश्यत ।
 कन्यात्वेन परिज्ञाता तदानीता निजालयम् ॥
 तदालयस्थिता देवी गौरी रूपविगर्भिता ।
 सपत्नीमिव तां मेने दृष्ट्वा रूपं मनोहरम् ॥
 ततः कोपेन रक्ताक्षीदम्बं कृत्वा पुनः पुनः ।
 कायां चकार तन्मेतत् तहैरूप्यचिकीर्षया ॥
 ततस्तज्जनको देवतां ज्ञात्वा हतलोचनाम् ।
 स्वकीयं विपिनं गीत्वा प्रत्यष्टापयत द्रुतम् ॥
 तत्र खुद्दीवनं रम्यं चिरमध्युष्य कामिनी ।
 ख्याता भवति स्वर्लोके मनसा वनवासिनी ॥
 अतःपरं यदा दृष्टो नारदेन महर्षिणा ।
 दृष्टो नारायणोऽवाहीतत् प्रमाणं मयोच्यते ॥

नारायण उवाच ॥

“पुरा नागभयाक्रान्ता बभूवुर्मानवा भुवि ।
 यान् यान् खादन्ति नागास्ते न ते जीवन्ति नारद ॥
 ततो जीवयितुं जीवान् कश्चिदो ब्रह्मणार्थितः ।

वेदवीजानुसारेण तन्मन्त्रान् ससृजे मुनिः ॥
 पुनर्ब्रह्मोपदेशेन तपसा मनसा ततः ।
 मन्त्राधिष्ठातृदेवीं तां मनसां ससृजे मुनिः ॥
 मनसा मानसीकन्या कश्यपस्य महात्मनः ।
 मनसा ध्यायते या सा परमात्मानमीश्वरी ॥
 दीव्यन्ती मनसा देवी तेन सा मनसा (१) स्मृता ।
 शिवशिष्येति सा शैवी (२) वैष्णवी (३) विष्णुभक्तिः ॥
 त्रियुगञ्च तपस्तप्त्वा जरत् छात्वा शरीरकम् ।
 जरत्कारुरियं (४) नाम्ना विख्याता जगतीतले ॥
 विषं संहर्त्तुमीशा सा ततो विषहरी (५) मता ।
 सिद्धयोगं हरात्प्राप तेन सा सिद्धयोगिनी (६) ॥
 ऋतसञ्जीवनीं विद्यां महाज्ञानञ्च शाश्वतम् ।
 सङ्कृच्छ शिवतो देवी महाज्ञाना (७) प्रकीर्त्तिता ॥
 भुवनेषु ऋशं गौरी सुन्दरी सा मनोरमा ।
 जगद्गौरीति (८) विख्याता जगत्सु सा प्रतिष्ठिता ॥
 विश्वपूज्यमुनीन्द्रस्य जरत्कारोर्महात्मनः ।
 प्रिया (९) देवी तथास्त्रीकजननी (१०) विश्वपूजिता ॥
 कश्यपस्य मुनेः कन्या वासुकेर्भगिनी (११) ततः ।
 नागेशी नागमातेति (१२) नागेभ्यो विषवण्डनात् ॥
 अस्या द्वादशनामानि सर्व्वदा यः पठेन्नरः ।
 तस्य नागभयं नास्ति तद्वंशसम्भवस्य च ॥
 सा कुमारी समुद्भूय जगाम शङ्करालयम् ।
 दिव्यं वर्षसहस्रञ्च तं सिषेवे मुनेः सुता ॥
 भक्त्या सम्यूज्य कैलासे तुष्टा चन्द्रशेखरम् ।

आशुतोषो महेशश्च ततस्तुष्टो बभूव सः ॥
 महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च ।
 कृष्णमन्त्रं कल्पतरुं ददावष्टाक्षरं ततः ॥
 जगाम तपसे साध्वी पुष्करं शङ्कराक्षया ।
 त्रियुगञ्च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 सिद्धा बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम् ।
 दृष्ट्वा कृशाङ्गीं बालाञ्च कपया स कृपानिधिः ॥
 वरञ्च प्रददौ तस्यै पूजितेति भवे भव ।
 वरं दत्त्वा च कल्याण्यै सद्यश्चान्तर्दधे विभुः ॥
 प्रथमे पूजिता देवी कृष्णेन परमात्मना ।
 द्वितीये शङ्करेणैव कश्यपेन सुरादिना” ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ४३ अध्यायः ॥

अथ मनसास्तोत्रं । धन्वन्तरिह्वाच ।

“नमामि सिद्धिरूपायै सिद्धिदायै नमो नमः ।
 नमः कश्यपकन्यायै वरदायै नमो नमः ॥
 नमः शङ्करकन्यायै शङ्करायै नमो नमः ।
 नमस्ते नागवाहिन्यै नागेश्वर्य्यै नमो नमः ॥
 नमो नागभगिन्यै च योगिन्यै च नमो नमः ।
 नमोऽस्तीकजन्यै च जनन्यै जगतां नमः ॥
 नमो जरत्कारनाम्नै जरत्कारस्त्रियै नमः ।
 नमश्चिरन्तपस्त्रिन्यै सुखदायै नमो नमः ॥
 नमस्तपःस्वरूपायै फलदायै नमो नमः ।
 सुशीलायै च साध्व्यै च शान्तायै ते नमो नमः ॥

इत्येवमुक्त्वा भक्त्यापि प्रणनाम प्रयत्नतः ।

तुष्टा देवी वरं दत्त्वा सत्त्वरं स्वालयं ययौ” ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे मनसाविजयोगाम ५१ अध्यायः ।

अथ वेङ्कटानसिन्दरपुराष्टमधुना कथ्यते ।

“द्वापरे युगविस्तारे कंसारिद्वारकापतिः ।

चक्रे स्ववंशविस्तारं यद्गारेणाधरा धरा ॥

विश्वकेतुस्तु तत्पौत्रो मीनकेतनसम्भवः ।

बालो हि रूध्यतेनैव योऽसौ शत्रुगणैरपि ॥

अनिरुद्धस्ततो नाम्ना विख्यातो भुवनत्रये ।

जघा वाणसुता तस्य प्रियासीत् परमा प्रिया ॥

यासौ पितोर्भयं बाल्ये लोकापवादसाध्वसम् ।

हित्वा बाला विविक्ते तं पतित्वेनाऽदृष्टोत् स्वयम् ॥

“स्वयं हि दृष्टुते राज्ञां कन्यका सहशं वरम्” ।

(इति श्रीभागवते ५ स्कन्धे ४ अध्यायः” ॥)

अनुरागस्तयोर्दृष्ट्वो दम्पत्योरीदृशोऽभवत् ।

युगे युगे यथा प्रीतिः शाश्वती प्रत्यदृश्यत ॥

तावुभौ स्नेह्यया जातौ कलौ लीलाभिकाङ्क्षया ।

मूलोके मनसापूजाप्रचारायागताविव ॥

स्वर्गलोकादुपागत्याऽनिरुद्धे पृथिवीं गते ।

प्रेमासक्ता सती साध्वी तत जघा समागता ॥

कामदेवात्मजः सोऽयं कलौ चन्द्रसुतोऽभवत् ।

नखिनं यो ददत्वाशु तेन ख्यातो नखिन्दरः ॥

ऊषानामधरा रामा वाणराजकुमारिका ।
 साऽभवद्देङ्गलानाम्नाऽमलागर्भे समुद्भवा ॥
 या वेहते दृढं बाला वेङ्गला तेन कथ्यते ।
 वेहते यततेऽत्यर्थं साध्यातीतस्य साधने ॥
 यदाऽसौ वेङ्गलामेतामुपयेमे नखिन्दरः ।
 फणिना मनसादेशात्तस्यां रात्रौ हतोऽभवत् ॥
 पूर्वगप्रस्थितप्रेमप्रकाशार्थं वणिक्कुता ।
 श्वश्रूप्रभृतिनारीणां भ्रातृणाञ्च हितैषिणाम् ॥
 नोपरोधवचः साध्वी मेने पतिपरायणा ।
 अङ्गे कृत्वा ततो नाथमुत्तार नदीजलम् ॥
 ततोऽमरपुरं गत्वाऽतोषयद्देवतागणान् ।
 देवीञ्च तोषयामास जीवयामास वल्लभम् ॥
 सावित्रीव सती कीर्त्तिमर्ज्जयामास ग्राश्वतीम् ।
 पतिभक्तिव्रतेनासीत् विख्याता सा पतिव्रता ॥
 तस्याः प्रथानुसारेण तत्कथाश्रवणेन च ।
 इदानीमपि देशेऽस्मिन् व्रतं कुर्वन्ति बालिकाः ॥
 वेङ्गलाचरितं सर्वं मनसाचरितं पुनः ।
 या शृणोति प्रयत्नेन सा सौभाग्यवती भवेत् ॥

एतदष्टवार्धिकमभावस्याव्रतमित्युच्यते ।

अथ सा मनसा तुष्टा चन्द्रमूचे कृपान्विता ।
 किन्ते चन्द्र प्रियं भूयः करोमि ब्रूहि साम्प्रतम् ॥
 तस्याः सकरणं वाक्यं श्रुत्वा चन्द्रः पुटाञ्जलिः ।
 भक्त्या निवेदयामास त्वया सर्वं प्रियं कृतम् ॥

त्वत्पादपङ्कजवरं जननान्तरेपि
 सेव्यं मयेति करणीयमिदं हि याचे ।
 पुत्तो नखिन्दर इव प्रतिजन्मनीत्यं
 भूयाद्बधूर्जननि वेङ्कलयासमेति ॥
 नोचेत्त्वया सह गृहाण कृतागसं मां
 दीनं दयामयि जनं कृपया प्रसीद ।
 मातस्तथा कुरु यथा न पुनर्भवो मे
 देवि त्वमेव भवभीतिविमुक्तिहेतुः ॥

मनसोवाच ।

“उपस्थिते प्राणहरे कृतान्ते भवार्त्तिशान्त्यै सुधियां वरेण ।
 प्रशान्तचित्तेन विचिन्तनीयं सुरारिपादाब्जयुग्ममेव ॥
 सुरारिस्मरणाच्चन्द्र मूलमन्त्रजपेन मे ।
 सर्वञ्च शुभमाप्नोति सिद्धो भवति मानवः ॥
 अतः स्मर हरेर्नाम जपमन्त्रञ्च शाश्वतम् ।
 मूलमन्त्रो हि वेदोक्तो भक्तानां वाञ्छितप्रदः ॥
 मन्त्रामस्मरणेनापि मङ्गलान्ते भविष्यति ” ।
 इत्थं प्रबोध्य तं देवी स्वर्लोकं सहसा ययौ ॥

इति सुप्रतिष्ठितगौरीभानिवासिसहैद्यवाणवंशसम्भवजयनारायणस्तुत

श्रीभगवच्चन्द्रविशारदप्रणीते वेङ्कटानखिन्दरे चम्पूकाव्ये
 मनसादीनां जन्मकथाप्रसङ्गो नाम परिशेषसङ्कल्पना

समाप्ता ।

